

Vaszkó Sándor • Fehér József

Álmaikban itthon jártak

Második világháborús hadifoglyok visszaemlékezései

gellai jános

Mottó: „Hősnek lenni egy percre, egy órára könnyebb, mint csendes hősiességben hordozni a mindennapot”

(F. M. Dosztojevszkij)

gyomaendrőd

Vaszkó Sándor - Fehér József

Álmaikban itthon jártak

Második világháborús hadifoglyok
visszaemlékezései

Gyomaendrőd, 2000.

A könyv megjelenését támogatók:

**Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány
Gyomaendrődi Polgármesteri Hivatal
Thermál-Ber Kft. Békéscsaba**

Hunya Lajos
Ambrózi Erzsébet
Bacsa István
Rác József
Varjú István
Gyuricza Sándor
Vaszkó Imre
Vaszkó György
Papp László
Vaszkó Vince

ISBN: 963 00 2664 3

Kiadó: Körösi Műhely Alapítvány
Felelős kiadó: Fehér József
Szerkesztés és borítóterv: Vaszkó Sándor
Beírás: Bereczki Andrea
Korrektor: Gubucz Zsuzsa
Tördelőszerkesztő: Várhegyi János
Nyomás és kötés: Fett Print nyomda, Gyomaendrőd

Előszó

Történelmi tanulmányaim során számos visszaemlékezést volt módom olvasni Julius Caesar galliai és polgárháborús beszámolójától a közelebbi múlt jeles személyiségeiig. Manapság leginkább 1848–49 és a második világháború főszereplőinek emlékiratait olvassák. Görgey Artúr, vagy Eisenhower, Montgomery, Zsukov visszaemlékezései révén emberközelve kerülnek a történelemlékönyvekben már csak rideg tényként közölt események. Az emlékiratok közül számomra 1848–49 egyszerű közatonáinak, beosztott tisztjeinek fennmaradt írásai voltak a legtanulságosabbak. Ők az egyszerű katona megszenvedett kis epizódjait írják le, ami egy hadvezér számára bagatell, említésre sem méltó, mégis, ott a kartácstűzben vagy a lövészárkok poklában zajlottak az EMBER számára az események. A vonalak mögött, a hadvezérek terepasztalán ezek az emberek bábuként, bevethető, vagy leírandó kontingensként voltak jelen.

Fiatalemberként, amikor a történelmet nagy emberek kimagasló tetteinek gondoltam, az első meglepő élményt számomra e műfajban Kemény Jánosnak, a később erdélyi fejedelemnek emlékirása adta. Kemény a nagy hatalommal és tekintéllyel bíró Bethlen Gábor fejedelem apródjaként olyan információkat hagyott az utókorra, amelyek a nagy fejedelem udvarának hétköznapi oldalát, az embert is megmutatják, nem csak a mindenek fölött álló uralkodót. Egy alkalommal pl. a fejedelem kedvenc agara rászokott a trónszék drága kárpitján való alvásra. A kutyaszőrös nadrágján bosszankodó Bethlennek kedveskedni akaró apródok a kutya elriasztására nagy tüket szúrtak a kárpitba. Sajnos, a kutya helyett a fejedelem ült beléjük. Májig fülemben cseng Kemény középkori ízes nyelvezete: „... midőn nagy üvöltéssel az nagyságos fejedelem felszökék...” A dolog tisztázódott, a büntetés elmaradt a szándék nemessége miatt. Májig őrzöm nagyapám első világháborús noteszét, melyben mindennap bejegyezte az eseményeket, s a civilben gazaálkodó ember számára a legfontosabbat, az időjárást.

A második világháborúról sokáig csak a győztesek tollából, az ő verziójukat olvashattuk. Majd húsz évig tanítottam úgy történelmet, hogy benne a magyar nép történetének a szovjet értékrendbe beágyazva kellett szerepelni, s bizonyos tabu témákat érintve jól meg kellett fontolni, mit is szabad mondani. A második világháborúban hadifogságba esett vagy elhurcolt

emberek pusztulása, szenvedése közéjük tartozott. Akik onnan visszatértek, ugyancsak jól megnézték, hogy kinek a jelenlétében szólnak Szovjetunióban töltött éveikről. Még gyerek voltam, amikor Varjú Pista bácsi, miközben a disznónak kavarta a moslékot, felsóhajtott: „Hej, ha a fogságban ilyen felséges koszt lett volna...” Később sokat mesélt „élményeiről”. Más idős emberekkel is beszélgettem, akik már évek óta a temetőben nyugsznak. Mindannyian ugyanarról szóltak.

A rendszerváltás előtti években, mintegy a szabad szólás első hírnökeként országszerte, így Gyomaendrődön is felavathattuk a második világháború áldozatainak emlékműveit.

A visszaemlékezéseket fél évszázad távlatából most vált lehetségessé közzé tenni. Még nem késő. Az unokák, dédunokák, szomszédok, ismerősök számára nem a Hágai Egyezmény, a Genfi Konvenció folyamatos megszegésének ténye lesz tanulságos. A szenvedés mellett az ember túlélési vágya, életöröme nyilvánul meg minden visszaemlékezésben. Napjainkban, mikor kortünet az elkeseredettség, jó lenne elgondolkodni e könyv tanulságain. Láthatjuk azt is, hogy a világ nem egyszerűen fekete-fehér. A barikád mindkét oldalán akadnak tisztességes emberek minden időben.

Korosztályomnak az általános iskolában magyar irodalomból Fodor József Piros fejfék című versét, melyben a hazánk felszabadításáért hősi halált halt szovjet katonák tetteit dicsőíti, meg kellett tanulni. Róluk írja a költő: „Sírjukat őrizze kegyelet, emléküket az idő.” A magyar hadifoglyok nagyobbik része soha nem térhetett haza. Itt az idő, amikor e verssor rájuk is vonatkozhat.

Dr. Kovács Béla

Bacsa István

Akit nem vitt el a deres

1944 nyarán a történelmi Magyarország legkeletibb részén, Kézdivásárhelyen teljesítettem katonai szolgálatot. Határvasz katonaként a Kárpátok bércein, az Ojtozi-szoros, Bereck, Ozsdola környékén portyáztam, majd megfigyelőként kivezényeltek a kisörsre. A frontvonal megállapodott, nem zajlottak kemény harcok. Az ellátással elégedettek lehetünk, viszonylagos nyugalomban töltöttük napjainkat a szolgálatban. Kellemesen érintette az állományt, hogy szabadságra is mehettünk, mások mellett én és endrődi cimborám, Szakálos Máté. Mire visszaértünk, megszűnt a nyugalom, a harcvonalak összemosódtak, felborult a rend. Négy társammal a kisörsön rekedtünk. Úgy haladt át rajtunk a frontvonal, hogy a puskáinkat sem sütöttük el. Öt napig várakoztunk a szolgálati helyen, miközben ennivalót nem láttunk. Az éhség elindított. A fegyvereinket hátrahagytuk, úgy gyalogoltunk nyugat felé. Az első tanyában élelmet és polgári ruhát kértünk, de elutasítottak. Félték, hogy a németek megtorolják, ha a segítségünkre lesznek. A kudarc után megint bevetettük magunkat az erdőbe. Hegyen-völgyön keresztül, patakokon átgázolva igyekeztünk Bereck felé. Elfogyott az utolsó darab kenyérünk is.

Egy tisztásra érve békésen legelésző, kinyűgözött orosz lovakat pillantottunk meg. Nem messze tőlünk fiatal orosz katona dobtáras géppisztolyára támaszkodva aludt. Visszahúzódtunk a sűrűbe, ott tanakodtunk, mitévők legyünk. Csodák csodájára a szoldát semmit sem vett észre, akár eloldaloghattunk volna. De nem tettük, mert feltételeztük, hogy a vidéket elárasztották az oroszok. Döntöttünk. Kapcát, zsebkendőt lobogtatva, zajt csapva a baka felé tartottunk. Amaz felriadt, géppisztolyát ránk szegezve sietős léptekkel közelített, miközben ezt kiáltozta: ígyi szudá, ígyi szudá! Tettük, amit mondott. Eldobáltatta velünk maradék felszerelésünket s leültetett a fűre. Ücsörögtünk, mialatt ő megszabadított óráinktól, tollainktól. Megparancsolta, hogy maradjunk nyugodtan, míg eltávozik a közeli katonai sátorhoz. Kisvártatva megjelentek a tiszték, akik legott megkezdték kihallgatásunkat. A legittasabb elkezdett hadonászni a pisztolyával az arcom előtt. Eljátszotta, hogy milyen egyszerűen megy a főbelövés. A végén örültünk, hogy élve megúsztuk, csupán a felsőruházatnak és a hegyivadász bakancsnak inthet-

tünk búcsút. Vászonszárú csizmát adtak a strapabíró lábbeli helyett.

Kihallgatás után Ojtozig kísérte csapatunkat az őrség, közben másokat is csatlakoztattak hozzánk. Mikor áthaladtunk a szoroson, már vagy kétszázan lehettünk, de sejtettük, hogy nem ennyi lesz a végleges fogolylétszám. Sík terepen, a búzatarlón hosszabb pihenőt rendeltek el, bár evésről szó sem volt. Éjszaka esett, vékony ruháink átáztak, fejünket összedugva aludtunk, mint a kismalacok. A reggeli is elmaradt, helyette éhgyomorral gyalogoltunk. Hegedűs Imre barátom az út mentén megpillantott és magához vett egy tököt, amit a déli pihenőnél konzervdobozban megfőztünk. Fizikailag fokról-fokra gyöngültünk, bár később löktek elénk valamit.

Három hétig tartó erőltetett menet után elértük a bákói gyűjtőlágeret. Itt sem melegedtünk meg, mert hamarosan vagy ötezren átvonultunk Románvásárba. Az én részememet elhagyott katonai műhelyekben helyezték el, amelyekben rendes fekhelyek és tisztálkodási lehetőség nélkül kutyául éreztük magunkat. Ivóvizet az ereszcsergásból gyűjtöttünk, amivel főztünk is. A környék hársfái szolgáltattak alapanyagot a teánkhoz, amitől nem mentünk a fálnak. Tengődtünk, ahogyan lehetett.

Október közepén kiadták a parancsot: davaj a vagonokhoz! A kisebb kocsikban negyvenen-ötvenen szorongtak, a nagyobbakban hetvenen. Egy-máson és egymás ölében ültünk. A szerelvényhez elöl és hátul is kapcsoltak mozdonyt, amiből az első világháborús hadifoglyok arra következtettek, hogy biztosan magas hegyeken kelünk át. Indulás után a vagonajtókat csak etetéskor és itatáskor nyitották ki. Egyik nap enni adtak, a másikon inni. Két veder vizet emeltek fel, abból merítettünk egy csajkával vagy konzervdobozzal. Hiába, a szózott haltól égő gyomrú foglyok nem tudtak uralkodni magukon, így az utolsóknak gyakran nem jutott víz. A zsúfoltság, az örökös éhségérzet, a reménytelenség testileg-lelkileg megviselt. Jószerével észre sem vettük, ha meghalt valaki közülünk. Amerre zakatoltunk, a lakosok kövel dobálták a szerelvényt. A katonák puskatussal verték a vagonok oldalát, amiből következtethettünk, miként vélekednek rólunk. A kocsifájából ujjnyi részt faragtunk, hogy világosság szűrődjön be – az örök veréssel torlolták merézségünket.

Moszkvát elérve sem álltunk meg, ami miatt pánikba estünk. Szibéria? – tanakodtunk. Két hét után végül Leniberg városánál állapotunk meg, de még onnan hajóztunk vagy háromnegyed napot. A puszkaszinórokat és a nadrágszíjakat összekötve a vízbe engedték a csajkát, ilyen módszerrel oldottuk szomjunkat. Gyengültünk és fogyatkoztunk, a vérhas szedte áldozat

taít. A Fehér-tenger partján, Arhangelszkben kötöttünk ki. Beállt a tél, ötven centis hó esett. Az első éjszakát a láger épületei között töltöttük. A hó alól fűrészpport kapartunk, hozzá kartonpapírokat gyűjtöttünk, így készítettünk magunknak alkalmi fekhelyeket. A fal tövébe húzódtunk vagy összebújtunk, így húztuk ki reggelig. A délelőtt kiosztott szalmazsákokat megtölthettük forgáccsal, utána elfoglaltuk helyünket a barakkokban. A láger három utcából, cölöpökre épített fabarakkokból állt, amelyekhez parancsnoki épület, konyha, ambulancia tartozott. Az utak lecövekelte fapallókból készültek. Más építőanyagot, mint a fa, nem ismertek.

Elkezdődtek a kihallgatások és az orvosi vizsgálatok. A magas létszám, a részletekbe menő faggatózás, a leromlott egészségi állapot miatt mindez hosszú időt vett igénybe. Hol szolgáltunk, milyen beosztásokat töltöttünk be, hány katona tartozott egységünkhöz, mikor estünk fogságba? – ezek izgatták őket leginkább. Egészségügyi szempontból a társaság háromnegyede betegnek minősült, ezért módjával kezdtük a robotot. Az egészségesek a fűrésztelepre kerültek, az OK-sokat egyelőre „kímélték”. Utóbbiak havat lapátoltak, vévét pucoltak, vagon taktak ki, rendezték a tábort, nyáron csalánt gyűjtöttek, tarlórépát és gombát szedtek. Némelyek cölöpöt vertek, építési segédmunkát végeztek a városban.

Én az első telet, egészen negyvenöt májusáig, a láger kórházában töltöttem. Belázasodtam, kiütések jelentek meg a testemen. Ágytól-ágyig cipeltem a negyven kilómat. Azért igyekeztem erőt venni magamon, mert aki ágynak esett, azt biztosan a deres vitte el. Orosz, magyar, német és román orvosok igyekeztek erőt lehelni belénk, a lehetőségekhez képest becsülettel. Nem nézték, ki melyik oldalon harcolt a háborúban. Különösen egy idős orosz orvos és szesztricska (ápolónő) gondoskodott rólunk lelkiismeretesen. Fájó testem bekenték kenőccsel, betekertek, befásliztak. Minden igyekezetünk dacára naponta tízen-húszan haltak meg közülünk. Behajtott a lágerkapun a deres ló húzta szánkóval a nagydarab orosz öregasszony, s a teherautógarázsban gyűjtött tetemekből megrakodott. Egy sor hullá keresztkben, a másik hosszában. Hogy szét ne hulljon, általvetett kötéllal megerősítette a rakományt, és gyi! – a közös sírba, a meszesgödörbe. Ha valaki sokáig nem mozdult a fekhelyén, az a szólás járta, hogy na, ezt is a deres viszi el! A szapora halál miatt fogyatkozott a létszám. A lengyeleket és a románokat hamarabb hazaengedték, a kapun kikísért németek sohasem tértek vissza.

Viszonylagos felépülésem után a fűrésztelepre osztottak be. Bizonyos Kromek Endre, aki jól beszélt oroszul, új brigádot szervezett, amelynek

huszadmagammal a tagja lettem. Négyen az uszályokról juttattuk az anyagot a gépek alá, mások a fűrészműsínát kezelték vagy deszkákat válogattak. A munkahelyig a lágerőrség kísért, a telephelyen belül a nacsalnyik felügyelt és szervezett. Az oroszok közül csak egy Vaszil nevű villanyszerelő tartott velünk, de ő is muszájból, mert a budapesti harcok idején nőismerősre talált, aki miatt elszökött az egységtől. Vaszil sűrűn emlegette: Budapest, bárisnya, harasó!

A kórházi ellátáshoz képest a lágeré silánynak számított. Reggeli nem dukált, a kisszánkó délben hozta ki utánunk az ebédet. Kanál levest mértek a csajkába, hozzá 20 deka kenyeret mellékeltek. Ritkán picinyke húsfoszlányt találtunk a levesben vagy sárga, kockányi, hal ízű főkaszalonnát. Azért nem haltunk éhen, mert sós halat többször ehettünk. A nagy fahordóból mindenkinek járt egy darab, olyan 8–10 dekás heringféle, amit pikkelylestől, belestől, szinte egyben lenyeltünk. Nem pucoltuk, hiszen avval is kevesebb lett volna. Aki nem szerette, az is leengedte a torkán, ha nem akart elpusztulni. Aki végképp undorodott tőle, elcserélte egy kanál cukorért. A brigádunk később elvállalta az étkezde éjszakai takarítását. Endre orosz tudásának köszönhetjük, hogy kevés ételmaradékhoz jutottunk.

Az éhség után a téltől szenvedtünk legtöbbit. Nappal mínusz 45 fok körül lehetett a hőmérséklet, éjszaka ennél is lentebb. A rendkívüli körülmények ellenére a munkavégzést nem korlátozták. Egyszer fordult elő, hogy mínusz ötven foknál a szesztricska bekente az arcunkat valami kenőccsel. Sokak végtagjai elfagytak, sűrűn amputáltak. Hetenként fűrdtünk. A gőzfürdözést szó szerint kell érteni, ugyanis a vascsövekből csak cseppenként jött a víz. A rövid tisztálkodási idő alatt nem mosakodhattunk meg rendesen, a forró gőz mégis jólesett átfagyott testünknek. Míg gőzölödtünk, ruházatainkat forró levegővel fertőtlenítették, utána alsóneműt válthattunk. A tetűre nagyon haragudtak az oroszok, ezért azután a nadrágban hagyott nadrágszija néha „vargát rántott” a megemelt hőmérséklet miatt. Kérdezték sűrűn: padutyi jeszty? Tetű van? Alul-felül szörtelenítettek, a német frizőr úgyenesen bánt a borotvával a kényes helyeken is.

A gyér számú városi lakossággal alig találkoztunk. Tudtuk, szegényen élnek, nélkülöznek, a piacon főleg mahorkát, halat, apró kacatokat árulnak. Hegedűs Imre fogolytársam vécepucolást vállalt kint, amiért néhány kopéjkát, tojást tehetett zsebre. Akadtak, akik a megmaradt szappant fakockákra olvasztva árulták. A nyomornak is vannak fokozatai, mert bent biztosabban lehettünk abban, hogy megérjük a holnapot, mint a kintiek. A tüzelőt

úgy szereztük be, ahogy tudtuk. A fűrésztelep téglakemencéiből csentük el a fadarabokat, amiket a köpenyünk alá rejtve csempésztünk be. Kapuellen-
őrzéskor a brigádvezető a középső sorokba állította a „tolvajokat”, ezért a
felületes ellenőrzésnek köszönhetően olykor begyűjthattunk. Esténként be-
szélgettünk, vagy a magunk gyártotta kártyával játszottunk. Vita, veszeke-
dés sohasem fordult elő közöttünk, összetartottunk a bajban. Nyugalmun-
kat az éjszakai ellenőrzések gyakran megzavarták. Ilyenkor fekhelyeinket
feldúrták, kést, órát, szerzett holmikat kerestek, nem sok eredménnyel.

Az épületek küllemét valójában csak a májusi olvadáskor ismertük meg,
mert addig mindent befedett az ereszig érő hó. Ekkor derült ki az is, hogy
cölöpalapokon nyugszanak a házak. Az olvadást árvíz követte, csónakkal
közlekedtünk a láger területén, csak a parancsnok „vippon” kocsijának csi-
náltunk fabejárót. A tavasznak nevezhető nyár három hónapon át, június-
ban, júliusban és augusztusban tartott, bár a pufajka akkor sem került le. A
nyári éjszakák rövidek arra, este 10–11 körül bukik le a nap, éjfél után pe-
dig már hajnalodik, s a két időpont között sincs nagyon sötét. Télen mindez
fordítva történik. A hosszú és fagyos éjszakákon a szél kavarja a havat, az
élet alig pislákol. Az északi télből három jutott nekem, ugyanis 1947 júniu-
sának végén, Péter-Pál napkor véget ért a száműzetés, elindultam haza.

Az Arhangelszki 211-es láger fűrésztelepi brigádja nyakukban
törülközővel, felső sorban jobb oldalt Bacsa István

Bacsa István, Arhangelszk 1948

Baráth Károlyné, született Joó Magdolna

A két fogoly

A vőlegényem tüdőlövést kapott az orosz fronton. Bajtársa segített, bevonszolta a lövészárokba, de menekülnie kellett, ezért magára hagyta. A vőlegényem sebe erősen vérzett, elvesztette az eszméletét. Arra ébredt, hogy magyar katonák ugrálnak át a feje felett. Hadikórházba került, ahol gyógyszer híján gyűszűnyi pálinkával kúrálták naponta. Operációra nem nyílt mód, a lövedéket nem távolították el a testéből. Valahogy mégis felépült, utána hazajött. De nem sokáig láthattuk egymást! Az oroszok összegyűjtötték és hadifoglyoknak tekintették a sebesült katonákat. Négy évet töltött a Szovjetunióban.

Alig ocsúdtam fel az elválás megrázkódtatásából, amikor az oroszok ismét megjelentek. Teherautójuk a házunk előtt fékezett. Az egyik fiútestvérem már a fronton harcolt, ezért a bátyámat, a húgomat és engem raktak kocsi-ra. Édesanyám sváb származású volt, ez lett a bűnünk. Idős szüleim magukra maradtak.

Rosztovig sírtunk. A zsúfolásig megtelt vagonokban ülő- és fekvőhely híján szétszórt szalmán senyvedtünk. A vécét lyukas vödör testesítette meg, ahová nők és férfiak egyaránt jártak. Mire célba értünk, lekoszosodtunk, letetvesedtünk, gyötört a hasmenés. A rosztovi vasútállomáson ponyvás teherkocsikra szálltunk. Útközben kisgyermekek köpködtek és azt kiabálták, hogy nyemci, nyemci! A drótkerítéssel körbekerített uradalomnál kötöttünk ki. Téglából és fából készült épületek sorakoztak, de lakóházakat sehol sem láttunk. Álló hét alatt vackolódtunk el. Halinacsizmát, pufajkát és téli sapkát osztogattak a brigádtagoknak. Az ismerős lányok igyekeztek összetartani. Kerestük a bátyánkat, de máshová vitték. A férfiak és az orosz internáltak másik épületben laktak. Tizenkét nemzet fiai és lányai gyűltek össze, a számuk ezrekre rúghatott.

Az éjszakák sírással teltek. A három műszak ellenére reggel ötkor ébresztőt tartottak. Sietve elfogyasztottuk a reggelit, a káposztalevest vagy a forró vízzel leöntött savanyú uborkát. A kapunál kettesével sorakoztunk, utána számlálás és indulás dolgozni. A munkahely kapujában a belső örök

ismét létszámmellenőrzést végeztek, majd kiosztották a kerozinlámpákat. Percekig tartott, amíg a liftépületben leereszkedtünk a mélybe. Az első szinten oroszok termeltek, a kényszermunkásoknak a legelső jutott. A bányaácsoknak segédkeztünk. Kezük alá adtuk a fát, a szerszámot. Alig bírtunk emelni, drótot kötöttünk a fadorongra, úgy vonszoltuk. A férfiak kezelték a szerszámgépet, az orosz nők csilléztek, mi segédmunkát végeztünk. Első megpróbáltatásom is a bányában esett. Ügyetlenségemben a csille mögött haladtam, nem vettem észre, hogy hátulról közelít a másik csillesor. Oroszul kiabáltak, hadonásztak, de csak bámultam, nem értettem, mit akarnak. Végül megragadott az orosz csillésnő és elrántott a sínekről. Nyolc óra elteltével leadtuk a lámpákat, számlálás a kapunál, begyalogoltunk a lágerba, ismét számlálás, ebédre főtt búzaleves – ez ment három és fél évig. Csak annyi változás történt, hogy a lámpáinkat kicserélték akkumulátoros szerkezetekre, mivel a lángnyelvecske elaludt a bányagáztól. Szabadnapokon külszíni bányában paladarabokat válogattunk a szén körül, havat lapátoltunk, szemet hánytunk vagonokba, besegítettünk a mezőgazdaságnak.

Közben a völegényemnek megírták a szülei, hogy én is a Szovjetunióban vagyok. Villanszerelőként sok lágerben megfordult, keresett, de hírt nem kapott felőlem. Mindenki keresett valakit akkoriban. Paladarabkával vagonoldalra írt szövegeket olvashattunk, kinek ki hiányzik. Hiányérzetünket növelte, hogy nem közölték velünk: miért vagyunk itt és meddig maradunk? Ha azt tudakoltuk, hogy mikor megyünk haza, azt felelték: hamarosan. Előfordult, hogy éjszaka sorakozó és létszámmellenőrzés ürügyén felriasztottak. Fagyoskodtunk a folyosón, majd utána nagy kegyesen megengedték, hogy visszafekhessünk. Kisvártatva megismételték, hogy érezzük, ki az úr a házban. A kemény deszkapriccsen otthonról hozott ágyneművel takaróztunk. Mosásra, fürdésre biztosítottak lehetőséget, ám a férfiak bejöttek a mosdónkba, ha a sajátjukból kiszorultak. A magyarok sikongattak, de az orosz nők rá sem hederítettek az együttlétre. Az egyik almáskamarási lány fatüzelésű vasalót hozott magával, amellyel kisimítottuk a ruhát. Később inkább a tetőt irtottuk vele a ruházatból, csak úgy patogott a serke a forró vas alatt. Úgy védekeztünk az élősködő ellen, ahogy tudtunk, rövidre vágtuk a hajunkat és időnként bekentük kerozinnal. Ebédnél a saját tányérunkat használtuk, az asztalra a leves már vederben került, abból merítették nekünk kanállal. A főtt búza úgy ragadt, mint a csiriz. Evés után csipesszel szedegettük a napraforgóhajat a szájpadrólásunkból és

az anyünkből. A kenyér hol lágy volt, hol kőkemény, de tökmaghéjat és töreket biztosan tartalmazott. A bányában dolgozó robotosoknak 50, a külszíneseknek 30 vagy 20 deka fejadag dukált a fekete téglakenyérből. Az oroszok ugyanezt ették, azzal a különbséggel, hogy a munkaképtelen orra fokhagymás maradt a kenyérfegyedtől, lehetett bármilyen idős. A kenyérszállító autót puskás őrök vigyázták. Az étrendet néha cukorrépaes és sült cukorrépa gazdagította. Az oroszok mutattak nekünk egy repcéhez hasonlatos növényt, amely dúsan tenyészett a bánya környékén. Megpucoltuk és a szárát rágcsáltuk, íze, mintha füvet vettünk volna a szánkba. A férfiak nehezebben viselték az éhezést, mint a nők. Ők a krumplihéjat is felszedték a szemétdombról, megfőzték és megették, de gyomorgörcsöt kaptak tőle. Amikor kitört a tífusz, tányérjainkat klóros vízbe mártottuk, ennyiből állt a fertőtlenítés. Törülgetésre már nem nyílt mód.

Annyi zsenge kukoricát faltunk be töréskor, amennyit bírtunk, hogy ne soványodjunk le, mint a beteg jószág. A térdig érő halinacsizma majdnem lerántott a lépcsőről. A női bajokkal nem akadt különösebb problémánk, mivel az első két hónap után egyszerűen megszűntek. Szervezetünk nem működött rendesen, csak az itthon kapott injekciókúra állította helyre az egyensúlyt. Kint nem ismerték a gyógyszerellátást, aki megbetegedett, csak Istenre számíthatott. Aki nem bírta a feszültséget, öngyilkos lett, másokra ráomlott a szén. A halottnak az internáltak ácsoltak koporsót, az életelen testet lepedőbe tekerték. A temetésre csak a közvetlen hozzátartozót engedték ki. Az elhunyt hadifoglyokat és internáltakat a „civil” temető elkülönített részében hantolták el.

Ünnepnapokon, így karácsonykor sem ismertük a pihenést. Jézus születésére emlékezve fagallyakból ácsoltunk fenyőfát, amit pufajkából kitépkedett vattával díszítettünk fel. Aztán csendben körbesírtuk.

Egy asszony teherbe esett, amin igencsak felbőszültek a parancsnokságon. Esténként zseblámpával járták végig a helyiségeket, hogy férj és feleség se lehessen együtt. A várandós asszonyt hazaengedték, de az ura maradt. Később hallottam, hogy az apa is túlélte a poklot, s megláthatta idegenben fogant gyermekét. Az első év után némileg enyhült a szigor, emberibb bánásmódban részesültünk. Nem véletlenül. A táborparancsnokság főtisztje megbetegedett, úgy festett, le kell vágni a lábát. Magyar orvos hozta helyre, amiért amaz nem győzött hálálkodni. A tiszt megszerette a magyarokat, cserébe tőlünk a Lityida becenevet kapta. A veres hajú, sánta főtiszt a Pettyes becenevre hallgatott, aki szintén barátságos hangot ütött

meg velünk. Mindig azt mondogatta, hogy ti, magyarok önérzetesek és haragtartók vagytok. Az oroszok gyakran összevesztek, káromkodtak és leköpdösték egymást, utána kibékültek. Pettyes szerette volna, ha magyarul tanulhat, de a nyelvleckéből csak néhány csúnya szóra futotta.

Éjszakai vizitkor azonnal le kellett ugrani a priccsről és katonásan felsorakozni. A felül alvók kezdtek unni a vegzatúrát. Kitaláltuk, hogy egyikünk úgy tesz, mintha nagy igyekeztében a padlóra zuhanna. Meglepetésünkre a tiszt odahajolt és felsegítette. Szabadnapokon a fekhelyeken ülve sírdogáltunk, keseregünk, miközben magyarnótákat dúdoltunk. Hopp, leszakadtak a felső sor priccsei. A zajra felfigyeltek a folyosó örei, akikkel együtt fejeztük be a mentést.

Bent szénnel fűtöttünk, amit magunk hoztunk be és daraboltunk fel. Csakhogy a tüzelőt nehezen bírtuk apróra törni! Örünk megmutatta, hogyan kell azt csinálni. Mindkét kezében fogott egy darab szenet és összeütötte. Azt fűzte hozzá: bátisnya, tak, vagyis kisasszony, így. Merő fekete lett a hófehér kesztyűje, de nem mertünk a szemébe nevetni... Külső munkán hirtelen zimankósra változott az időjárás, a teherautó nem tudott kijönni értünk. Kénytelen-kelletlen a bányában aludtunk élelem és takaró nélkül. Másnap Pettyes járművet szerzett és csikorgó hidegben befuvarozta a táborlakókat. Sántított szegény és csúnyának született, de nem volt rossz ember.

Tavasszal és nyáron nem szenvedtünk annyit a hidegtől. A fagyhalál réme helyett feltűnt a poloska, a tífusz, a malária. Melegben nem bírtunk bent aludni, kivonultunk az udvarra, szorosan magunkhoz fogtuk a takarót, úgy próbáltuk álmra hajtani a fejünket. Az örök nem szóltak a szabálytalanságért. Lefertőtlenítették a ruháinkat, a falakat, a priccseket, a poloskákat mégsem tudták kiirtani.

Piri húgommal földmunkát végeztünk, talicskáztunk, lapátoltunk. Az ör azt mondta, ha végzünk, nincs több feladatunk. Jobb híján begyalogoltunk a lágerbe, a felvigyázó eltűnt. Ám a kapunál nagy baj lett! Cirkuszoltak, hogyan kerültünk oda ilyen hamar, ráadásul kísérő nélkül. Kéz- és lábmal magyaráztunk, eredmény nélkül. Közben megkerült az ör és kimentett minket. Őt vélhetően jobban megfeddték, mint Pirit és engem, mert legközelebb ránk parancsolt, többé ne csináljunk ilyet. Nem akartunk mi megszökni, azt sem sejtettük, merre induljunk. A ritkán előforduló szokési kísérleteket keményen megtorolták. A szökevényt előbb-utóbb elfogták és zárkába rakták, amelyben térdig érő víz állt. Mire az illető kikerült onnan,

vastagra dagadt a lába. Társunk, a szellemi fogyatékos nő a munka utáni fáradtságtól elaludt a vagonban. Messzire vitte a vonat, amikorra felfedezték a „szökevényt”. Visszahozták és kérdőre vonták, miért nem figyelt jobban. A nő magasba emelte az ujját és úgy kiáltotta szinte átkot mondva, ha most megbüntettek engem, Isten százszorosan visszaadja nektek. Ez hatott, mert a fogvatartók elálltak a felelősségre vonástól.

A főtisztek és a tisztok nem éltek rosszul az ottani körülményekhez képest. Az öröknek már nem ment olyan jól, a civilek pedig éppen csak tengődtek. A polgári lakosság egyszerű ruhákban járt, a legszegényebbek együtt laktak a malackával és a kecskével. Az élelmiszert és a tüzelőt jegyre osztották. Ha valahol megállt a szenesautó, a kisgyerekek felugrottak rá és dobálták lefelé az árut. Nem fért a fejünkbe, a sofőr hogyan számolhatott el a rakománnyal. Őrzőink fennen hangoztatták, hogy a kolhozból szabad lopni, de a civilektől nem. Mitagadás, mi is elraktuk a cukorrépát vagy más élelmiszert, ha tehetjük, hiszen túlélésre rendezkedtünk be. Vakszerencsénk volt, hogy a főtiszt lábát megmentette a magyar orvos, mert máshol sűrűn alkalmaztak testi fenyegetést és terrort, különösen a belső internáltakkal szemben kegyetlenkedtek sokat.

Kezdetben sírtunk éjjel, sírtunk nappal, sírtunk a bányában. Később mintha beletörődtünk volna sorsunkba, utána közönyösekké váltunk. Ha rászakadt valakire a szén? Ha meghalt, hát meghalt, rajtunk kívüli erők így rendezték. Ilyenek lettünk. Ha nincs mellettem a húgom, talán ki sem bírom. Egymást ápoltuk, ha a másik lebetegedett. Egyszer Piri átfázott, elégmberedtek a végtagjai, legyengült. Bevonszoltam a bányától, meleg vízzel borogattam, melegen betakartam. Éjszakai műszakot vállaltam helyette, amíg erőre nem kapott.

Két ismerőst, Hajbak Ádámot és Hainfart Marci bácsit áthozták a rosztovi lágerbe. Marci bácsi két kenyeret hozott ajándékba, amiért nem győztünk hálálkodni. Elmondta a rossz hírt is, hogy a bátyám még az első évben meghalt. Azt híresztelték, hogy a bányában rászakadt a pala. Az itthoniakról nem hallottunk semmit, ők sem rólunk. Már itthon mesélték, hogy édesanyám a fényképeink előtt zokogott naphosszat, gyakran összerogyott. Ha megfordították a fotókat, még inkább elkeseredett. Az orvos figyelmeztette, hogy szedje össze magát, ha élve akarja látni a gyermekeit.

Csodák csodájára, a láger hangszóróján megszólalt a magyarnóta, amelynek ma már csak a foszlányaira emlékszem:

Kis hazám, ó mily drága falucska nékem

.....
*Könnyet ne ejtsen, mert fiának jól megy sorsa
Ó, ha tudná, mily nyomorban élek,
meghasadna a szíve szegénynek.*

Kirohantunk a folyosóra és zokogva énekeltük. A parancsnokságon hamar intézkedtek, elzáratták a készüléket, leszerelték a hangszórókat.

Sorakozónál kijelentették, hogy akinek elhangzik a neve, hazamehet. Szóhoz sem jutottunk, levegőt alig kaptunk, olyannyira hihetetlennek tűnt! Az én nevemet olvasták, a húgomét nem. Elhatároztuk, hogy történjék bármi, nem hagyjuk el egymást. Ha ő nem jöhet, én is maradok. Kis idő múltán javítottak: Joó Magdolna és Joó Piroska együtt mehet haza! Rohantunk az irodába, aláírni a papírt. Pár napra még elkülönítették a hazatérőket a többiektől, mert a maradók között kitört az elkeseredés. A Donnál megállt a gőzmozdony, megmosakodhattunk a hatalmas folyó vizében. A magyar határ közelében kidobáltuk tetves ruhadarabjainkat. Máramarosszigeten gulyáslevesssel kínáltak, de húgommal igyekeztünk eltűnni szem elől, mert féltettük az egészségünket a zsíros ételtől. A férfiakat megvizsgálták, nincs-e rajtuk SS-tetoválás. Sietősre vettük, mert a deportáltak közül sokan ismerősre találtak a hadifoglyok között. Hiába választotta el drótkerítés a két társaságot, felfordulás keletkezett. Debrecenben orvosi vizsgálattal, étkezéssel teltek a napok. Megparancsolták, hogy kíméljük a hasunkat, mert baj lehet. Elbocsátáskor úgy tájékoztattak, hogy bármilyen vonatra felszállhatunk. Kellemetlenül ért, hogy a kalauz mégis akadékoskodott, leszállított a gyorsvonatról. Nem esett rosszul, hogy az utasok megvédték, nekítámadtak az intézkedőnek, mire visszaültem. A jegykezelő a húgomnak és nekem odasziszegett, hogy ha Gyomára érünk, azonnal tűnjünk el! Ahogy a Körös-hídhöz értünk, megint pityeregtünk. Az állomáson már csak édesapánk hangjára figyeltünk, a csomagjainkat úgy dobták le utánunk. Édesanyánk a tanyán a fejőszék mellől ugrott fel, hang alig jött ki a torkán. Szüleink nem merték megmondani, hogy bátyánk meghalt. Mi sem említettük, hogy tudjuk. Kerülgettük a témát, egyikőnk sem akart fájdalomt okozni a másiknak. Aztán szó szót követett és szembesültünk a rideg valósággal.

Nem vártam soká, másfél hónap múltán a völegényem is megérkezett a száműzetésből. Évekig nem beszéltünk az átéltekről, különösen másokkal

nem, ugyanis az előjárásáról figyelmeztettek, hogy ne emlegessük a történeteket. Értettük és beszéltük az oroszot, mégsem ejtettünk ki egyetlen mondatot sem azon a nyelven. Felejteni akartunk. Az uram csak később mondta el, hogyan keveredett összetűzésbe a parancsnokával, ami miatt majdnem Szibériában végezte. Elmesélte, hogyan szereztek élelmet az életük kockáztatásával: elkapták a kóbor kutyát és kitekérték a nyakát, majd a köpeny alatt becsempészték a lágerbe. Azóta nem bírta megenni a nyulat sem, mert a kutyahúsra emlékeztette az íze. Három és fél éven át keresett engem a Szovjetunióban, de csak itthon lehattunk újra egymáséi.

Négy éve ismét elment, de már ismerem az útját. Újra találkozunk, ahol örök időnkig együtt lehetünk.

Baráth Károlyné,
szül.: Joó Magdolna
1945. jan. 5-től 1948. júl. 14-ig
málenkij robot, Rosztov

Baráth Károly,
1944. dec. 7-től 1948. aug. 27-ig
hadifogoly, Dnyepropetrovsk

Teljesítők
MAGYAR KOMMUNISTA PARTJA
 KÖZPONTI HADIFOGOLY IRODÁJA
 BUDAPEST, VI. KER., Ö. UJCA 12. SZ.
 Telefon: 325-811.

Budapest, 1948, a postabélyeg kelte

Örömmel értesítjük ..... pártszerve-
 zetünkön keresztül, hogy szeretett hozzátartozóink
Joó Magda, 1924. } *Bocskai - n. J.*
Joó Piroshia, 1926.

Máramaroszigetre érkezett és a napokban Debrecenben át-
 hazautazik. A MKP mindent elkövetett, hogy hozzátartozóink
 minél előbb hazatérjen a rég nélkülözött családi
 körbe. A régvárt viszontlátás alkalmából sok örömet és
 boldogságot kívánunk.

Szeretettel üdvözlünk Önöket
 a MKP KÖZPONTI HADIFOGOLY IRODÁJA

Bíró Béla

Fű ott nem nőtt

Életem története 1944-től 1948. február 28-ig bővelkedik fordulatos eseményekben.

Ezerkilencszáznegyvennégy augusztus 31-én hívtak Békéscsabára munkaszolgálatra. Innét gyalog mentünk Szentesre, ahol a határban tankcsapdát építettünk még saját ruhánkban. Így ment ez egészen október elejéig, amíg az oroszok menekülésre nem kényszerítettek bennünket. Gyorsan mozogtak, mert a konyhást és a raktárost elfogták. Élelem nélkül gyalogoltunk Dunaszentgyörgy határáig, ahol lövészárkot ástunk. Innen is menekültünk, útközben kényszerből felesküdtünk Szálásira, amit azért nem tekinthetünk igazi eskünek. Gyümölcsöt szedtünk az árokparti fákról, így csillapítottuk az éhségünket. Kaposvárott végre híg borsólevest vacsoráztunk. Zalafelsőapátiba már katonaruhában érkeztünk. Egészen pontosan 1945. január 10-én huszadmaggammal áthelyeztek a 4. KMSZ-zászlóaljhoz, vagyis a karhatalmi csoporthoz. Márciusban kiküldtek Zalaegerszeg záróvonalának biztosításához, ám menekülésre fogtuk a dolgot. Mindenki futott, amerre látott. Muraszombaton úgy ahogy összeszedték a társaságot, engem az 53-as határvadászokhoz csaptak. Április 4-én kivezényeltek az első vonalba, ahonnan átszöktünk az oroszokhoz. Az orosz forgópisztolyt fogott ránk. A parancsnokságon jól kikérdeztek, aztán az őrlakatlan házig kísért. Itt csodák csodájára azzal engedtek el, hogy menjünk haza. Zalalövőig úgy siettünk, hogy a lábunk sem érte a földet. Egy háznál az idős asszony azzal fogadott, hogy jaj, jaj, édes gyermekeim, mi lesz veletek, az oroszok már minden embert összeszedtek és elhajtottak. Hogy hová, nem tudta megmondani. Mi a kerten és az erdőn át menekültünk. Öt kilométer után álltunk meg bekapni egy pár falatot. Ha fáradtan is, de folytattuk utunkat. Ám beütött a baj. Körülvettek és megmotoztak a GPU katonái, majd egy falu bányagödreig kísérték minket. Itt legalább ezeröttszáz embert őriztek 10 méterenként felállított, géppisztolyos örökkel. Élelem gyanánt naponta egyszer főtt búzát adtak, azt is tisztítatlanul. Katonák és civil ruhások zsúfolódtak össze a gödörben, a partoldalon szülők s gyermekek sírtak. A polgári foglyokat a környező falvak lakosaiból verbuválták. Intapuztára

(ma Intaháza) vezetett az utunk, ahol azzal hitegettek, hogy Székesfehérvár a következő állomás. Ott, aki akar, katona maradhat, aki nem, az leszerelhet és mehet haza. A nyitott vagonok ajtaját két állomás után bezárták, mire rossz sejtésünk támadt. Mozdonycserékkel zakatoltunk a nyílt pályán, vasutasoktól tudtuk meg, hogy foglyok vagyunk. Menekülésre nem nyílt mód, mert amint megállt a vonat, azonnal ellenőrizték a vagonok alját és oldalát, hogy nem bontottuk-e meg. Ha meglazult a deszka, rögvest megjavították. Máramaroszigetre úgy érkeztünk meg, hogy nem kaptunk enni. Az éhesebbek a konyha szemetében turkáltak kenyérháj után, botos policájok kergették, ütötték a legmohóbbakat. Naponta egyszer adtak főtt búzát, más semmit. Néhány nap után bevagoníroztak, a szűk helyen nyolcvan rabot zsúfoltak össze. A végtagjainkat sem nyújthattuk ki rendesen, a főtt búzát hét deciliter borsóleves és az egész csoportnak együtt járó két vödör víz váltotta fel.

Így érkeztünk a felrobbantott zaporosztáli erőművekhez, lehettünk vagy nyolcszázan. Elvették tőlünk a takarót, a szappant, a kést, a borotvát, a lábbelit, a köpenyt, csak a nyári ruhát, a törülközőt, a csajkát, a kanalat hagyták nálunk. A barakkot óriásira méretezték, mindnyájan elfértünk benne, igaz, a fekvőhelyek 5-6 centiméterre lehetek egymástól. Ágyaknak nem nevezném a sokemeletes priccseket, mert a szalmazsák és fejtámasz elmaradt, a csupasz deszkán feküdtünk. A hatvan deka éhségcsillapítót kenyérnek csúfolták, bár leginkább árpából, zabból és kukoricából készült, tele héjával. Híg korpalevest naponta háromszor ettünk, vagyis inkább ittunk. Máig a fejemben őrzöm a 6-7 deciliterre való leves receptjét: végy egy kis árpakását, hozzá csapott evőkanálnyi cukrot vagy melaszt, keverd össze négy dekányi sózott apróhallal és 12 gramm zsiradékkal. Nem csoda, ha legyöngültünk, lefogytunk, megbetegedtünk. A halottakat csupaszon temették el, hiszen a lepedőt mindig visszahozták. Napi nyolc-kilenc órát dolgoztunk, sok idő elment munkába menet és jövet. A létszámolvasás, vagy oroszul provelka sokszor két óra hosszáig eltartott.

Ősszel átpakoltunk a fölágerbe, bár a helyzetünk nem sokat változott, vékások ügyeltek a rendre. A vékásokat a foglyok közül válogatták, akik leginkább arra vigyáztak, hogy az akácfák leveleit ne legeljük le. Fű ott nem nőtt, mert letépkedték és a szánkba tömtük. Találkoztam a földijeimmel, Kovács Gyulával, Szabó Endrével és Bíró Gyulával, egyszerre örvendeztünk és sírtunk a meghatottságtól és a fájdalomtól. A munkaképtelenek végóráikat élték, elpusztult a táborlakók fele. A gyárak egyre több munkás-

kezet követeltek, ám az erő fogyott. Épültek a kohók, a martinkemencék, a hengerművek, az emberek pedig leépültek. Az orosz lágerparancsnokság kisajtolta belőlünk a szuszt, a lelküket kilehelők helyébe utánpótlást követeltek. Ha jól emlékszem, 1947-ben kérésük meghallgatásra talált. Az új transzportban magyarokkal is találkozhattunk, ekkor futottam össze B. Lajossal és B. Ádámmal. Kihízottan, jó erőben érkeztek, nevettünk és sírtunk. Lajos bácsi megszidott, hogy miért adom el a kenyeret, itt akarok megdöglenni? Nem vitatkoztam vele, hiszen az újak nem sejtették, micsoda gyötrellem vár rájuk. Akkor érkeztem vissza a kórházból, ahová 2873 dekával vittek át, ahol feljavított az 50 év körüli, mongol származású főorvosnő. Ma is sokat gondolok rá, dicsérem szeretettel, mert sok társamat mentette meg az életnek a haláltól. Kinek a csontjait rakta össze, kinek a bélrendszerét reparálta meg, ugyanis a napraforgóból készült olajpogácsa fogyasztása miatt gyakorinak számított a bélcsavarodás.

A martinkemencék építésénél jó teljesítményt, 130–170 százalékot érthettünk el, amiért 80 deka kenyérnek nevezett galuska és fizetés járt. Azt oszthatták szét, ami a betegek, az orvosok, a szakácsok, a suszterok, a diszpécserok ellátásából megmaradt. Október elején hidegre fordult az idő, majdnem pucéran, rossz és vékony ruhában dolgoztunk, ezért sztrájkba léptünk. Nem álltak bosszút érte, éhesen és fázva kuporogtunk a barakkban. Másnap megérkezett az összláger parancsnoka, egyenként vonultunk el előtte. A fejét csóválta, saját szemével láthatta, hogy hálni jár belénk a lélek. Jó ruhát és vacsorát osztogattak, utóbbi kellemesen megtöltötte az éhes gyomrot. Örvendeztünk az új öltözetnek, a bőrtalpú cipőnek és csizmának. Megkérdezték: akarunk-e immár dolgozni? Hát persze. Utána beszéltek, hogy ha nemet mondunk, azonnal bevagoníroznak és elindítanak haza. Nekik olyanok nem kellene, akik nem dolgoznak, ingyen nem tartanak senkit. Ha újból fellázadunk, biztosan keményen megbüntetnek, mégpedig úgy, hogy sohasem látjuk viszont az otthont. Előre bejelentették, hogy 1948. október 16-án indul a szerelvény a lágerből, amelyre csak a legjobb munkások léphetnek fel. Utolsó erőtartalékainkat vettük elő, engedtünk a zsarolásnak. Mi mást tehattünk volna? A láger régi parancsnokságát leváltották, új főnökök kerültek a helyükre. Kibukott, hogy a konyhások a maradék kis húst is lekapták a csontokról, ezért még jobban kopogott a szemünk. A tolvajok kenyérrel együtt olajban sütötték a zsákmányt, így nem koplaltak. A 110 kilós főszakács két hónap alatt a fele súlyát mégis leadta, bottal járó roncs lett belőle.

Később némiképp javult a sorsunk, akadt szalmazsák, fejbánkos, lepedő, takaró, de azért nem kényeztettek. Pontosan emlékszem a napra, 1948. október 16-án az orosz dolgozók egyre csak azt hajtogatták a munkahelyen, hogy mentek haza, magyarok. Hittük is, nem is, mert azelőtt léptenyomon azt szajkózták, hogy szkoro domoj. De hála Istennek, ezúttal igazat beszéltek. Este megkaptuk a fizetést, a ruhaneműt, a gumitalpú vászoncipőt. Felszólították a szabadulókat, hogy a pénzt muszáj elkölteni, mert a határon egyetlen kopejkát sem vihetünk át. Kigördült a vonat, de még akkor sem nagyon hittük, hogy igaz lehet a mese. Alig pihentünk, aludni sem bírtunk. Máramaroson az oroszok átadtak a magyaroknak, a delegáció vezetője megmutatta az új forintot. Vacsora, fürdés, ellenőrzés. Megtudtuk, hogy mi a helyzet idehaza. Felhívták a figyelmünket, hogy akinek fáj a változás, kösse be a sebét, mert ha nem teszi, ők majd megcselekszik helyette. Törődünk mi a rendszerrel, a politikával! Örvendtünk, hogy magyar földre tehattük a lábunkat, féltünk bármit regélni a kinti történeésekről. Szorongva léptem át a családi fészek küszöbét, alig mosolyogtam. Sok napba telt, amíg kipihentem az izgalmakat, a hitetlenséget sohasem felejtettem el. Megöregedtem, beteg, fáradt ember vált belőlem. Átéltém Horthy, Rákosi, Kádár, Grósz, Németh, Antall és a többiek rendszerét, és elég volt.

Ennyi igaz történetem a hadifogságomról.

Dr. Cs. Szabó Albert

Az Enns partján

A kecskeméti tábor tüzérosztályánál teljesítettem újoncsholgálatot, innen üteggel Kárpátaljára kerültem. A második világháborúban már a gyulai 20-as határvadász zászlóaljjal vettem részt Tatárhágón és környékén. Harci feladatot kaptam akkor, amikor már a Horthy-kapituláció lármája elérkezett a régi magyar határhoz. A zászlóaljparancsnokunk a hírlárma ellenére felvette a harcot Tiszainokánál. Tiszt hiányában pótlólag bevetett, a Tisza bal parti védelme lett a feladatom egy erős szakasznyi legénnyel. A harci feladatot végül is Csapnál fejeztük be. Befejeződött azért, mert a zászlóalj túl sok lóval vonult ki.

A zászlóalj-pótkeretet negyvennégy karácsonyán értem el. Amikor elmúltak az ünnepek, a pótkeret parancsnoka – akitől egyébként nem voltam túlzottan elragadtatva – megsúgta, hogy nincs lovasfogata. Én kaptam-fogtam a bakót és meg sem álltam Győrig. Itt szerencsére talákoztam a valamikori kecskeméti újonccsal, aki éppen a tüzérosztályt igyekezett feltölteni. Egyszeriben mint tüzérosztály-állatorvos csatlakoztam a fogatolt ütegek felállításához. Pápáról kizavarva azután átléptük a magyar határt, és az Enns partján megadtuk magunkat a jenkiknek. Az tiszta szerencse, hogy a huszárhadosztály kötelékében a parancsnokunk Schell ezredes volt. Mit tesz Isten, a jenkik parancsnoka, a miénk unokatestvére szintén e névre hallgatott! A többit nem is kell magyarázni, 1945 őszének elején már itthon lehettem.

Na, de addig még sok víz lefolyt a Tiszán, a Rábán és az Ennsen!

A győri tüzérkiképző és -felállító keretparancsnokság a 13. tábori tüzérosztály újbóli felállítását rendelte el parancsában. Bartik György főhadnagyot bízták meg a parancsnoksággal, rövid idő után azonban Estebán őrnagy került a helyére. A hír- és bemérőparancsnoki posztot Kovács főhadnagy, a gazdasági hivatali főnökit Hadady László karpaszományos őrmester töltötte be. Orvosként dr. Tamás József zászlós ténykedett, állatorvosként jómagam. Egyelőre két üteget állítottak fel, mivel ennyire futotta a lövegkészletből. Az első és a második üteget fogatolták, utóbbi lövegeit 10, 5-ös Göringek alkották Óvári főhadnagy parancsnoksága alatt. A málhavo-

nat felszerelését szintén fogatolták, az anyagkiegészítést folyamatossá tették, főtisztként Miklósy zászlós utazott. Még a tábori postaszámra is emlékszem: F. 860. A tüzérsztály állomáshelye 1945. I. 20-tól: Ménfőcsanak. A fogatolt szervezéshez a lovakat Lébényben és Pápán soroztuk és vettük át, azonnal fizettünk értük. A pénzt a Mosonmagyaróváron települt hadipénztárból szállítottuk. A lovak állapotát kielégítőnek nevezném. A járműveket, szerelékeket folyamatosan és esetenként utalták ki. Az egyik üteg elég régi, német gyártmányú, 120 mm-es aknavetőket kapott. Mindkét üteget műszerekkel is felszerelték. Március közepére ember és anyagkészlet szempontjából hadra fogható állapotba került az osztály. A második üteg parancsnoka, Óváry főhadnagy kalandos úton a győri KIKFEK-nél kötött ki. Valahol a Dunántúlon elfogták, majd a dunapentelei tábori kórházban oroszok ápolták. Amikor a németek hídfőakciója megkezdődött, a sebesülteket szállíthatókra és nem szállíthatókra szortírozták – az utóbbiakat lelövésre szánták. A felcsernö Óváry főhadnagyot nem engedte lelőni, gyógyulása után Pentelén egy jobb disznóólban (mint tisztet) külön őrizték. Egy reggel arra ébredt, hogy magára hagyták. Hamarosan német kézre jutott. Lábadozása leteltével szolgálatra jelentkezett.

1945. március 15-én heves orosz támadás indult a Duna oldalán, minek okán el kellett hagynunk Ménfőcsanakot. Természetesen az osztályt, törzset és vonatot a legelhagyatottabb útvonalra irányították, másképp el sem érhettük volna a szálláshelyet. Rábapatonára már úgy értünk, hogy egy fél ütegünket a mocsárvidéken belül állásba vitték. Itt állt fel az aknavető szakasz is a 120 mm-esekkel.

Ezután már többségében újoncokkal haladtunk tovább. Március 19-én beszállásoltunk Rábapatonán. Azt terveztük, hogy a Rába bal partján komoly erővel tartóztatjuk fel az orosz előrenyomulást. Ugyancsak a faluban állomásozott a 20. hadosztály egyik törzse, amely a következő napokban feladta magát. Erre Kossuth alezredes ajánlatot tett a parancsnokunknak is, de mi nem csatlakoztunk, hanem sürgősen elvonultunk. Éjfélkor csendben indultunk a Rába partján, völgyemenetben, főútvonalat sehol sem érintve. Estebán őrnagy tökéletesen ismerte a Hanságot, árkon-bokron, de könnyű utazással jutottunk el még akkor éjjel Mosonszentmiklósrá, amely ma Lébényszentmiklós. Innen a déli órákban máris továbbhaladt az osztály, míg mi Mosonmagyaróváron pénzellátmányt felvételeztünk pengőben és márkában. A tüzérsztály törzse folytatta útját, úgyhogy naplement körül értük őket utol. Itt katonákból álló vegyes társaság ácsorgott, például

egy zászlóaljnyi szlovák hadfi fegyvertelenül. Vacsorázás és cók mókolás után elindultunk. Albertkázmérpusztán pontosan 24 órakor nagy keserőséggel átléptük a magyar határt.

Elindultunk a nagyvilágba. „Ki tudja merre, merre visz a végzet?”. Balagtunk az ezüst holdfénynél, Weiden-nél elénk tárult a Fertő-tó. Menetelésünket a hadi helyzet kedvezőtlen alakulása meggyorsította. Rövid pihenőkkel és koránkelésekkel haladtunk. Egy egész éjszakát töltöttünk Lajtaszentgyörgyön, vagyis Eisenstadtban, Kismarton külvárosában. Annak ellenére, hogy az Eszterházy-kastély lépcsőjén hangos magyar szóval üdvözölt bennünket egy német tábornok, mindinkább érezhettük: nem ott-hon vagyunk. Mintha sosem tartozott volna Magyarországhoz ez a vidék.

De ha nem is minden polgár fogadott beszállásoláskor kitörő örömmel, akadtak igazán barátságos házigazdáink is Lajtaszentgyörgy középkori jellegű kisvárosában. Az osztályparancsnok nyilván kapott ezekről jelzést, amit egy osztálybeli tiszti és legénységi „küldöttgyűlésen” tárt fel. Mégpedig olyan indítással, hogy a háború befejezése előtt áll, de még módunkban van választani: az elkerülhetetlen hadifogságot a nyugati szövetséges hatalmak alatt éljük meg, vagy az oroszoknak adjuk meg magunkat. A szovjet az elfogott vagy az önként megadást választó katonákat most még lazán őrzött táborokba gyűjti, de a gyakran hangoztatott pasli domónak el-entmondóan a málenkij robot esetleg évekre sikerülhet. Tessék választani! A legénység és a tiszti kar úgy döntött, hogy továbbmegyünk. Segített ebben az is, hogy az osztályparancsnok Kismartonban született, tehát ismerte Ausztria számításba jöhető vidékét. Azt mondta, velünk tart és úgy vezet, hogy a kapitulációig mint osztálytörzs meghúzódhassunk valahol. Igaz, hogy egy hátrahagyott ütegünk e pillanatban is harcol érettünk.

Éjjel útnak indultunk. Az elénk táruló megdöbbenő képet alig foghattuk fel: a lebombázott Wienerneustadt hevert a lábainknál. Ezen az éjszakán a Lajta-hegység szorosánál menekülők áradataival találkoztunk. A jajgatások, siránkozások között egy magyarul dirigáló irányító jelent meg és csoportonként engedte át az utasokat. Húsvét vasárnapja igen gorombán telt el, éjszaka még fagyott is. Egy türelmetlen, lófogaton érkező ezredes követelte a soron kívüli átbocsátást a rendezőtől. A válasz: „Ich bin ein SS-mann!” (Én egy SS vagyok.) Csönd és megnyugvás. Az útszéli majornál az osztályparancsnok úgy döntött: szállást kérünk. A fallal körülvett tanyánál bezörgettünk. Nem túl gyorsan, de kijött a gazda, aki öntudatosan jelezte: „Ich bin ein Bauer!” (Én paraszt vagyok!) A mi Esteban őrnagyunk szapora

német beszéddel és ígérettel, amelyre márkafedezetünk volt, mégis meggyőzte. A paraszt kaput nyitott. A fedett csürben a hideg elől is elbújhatunk. A helyszínen kiderült, hogy különböző menekültek és családok menet közben csatlakoztak hozzánk. A szertári tisztviselő pártfogásba vett egy fiatalasszonyt, aki köntösben, szopós kisbabával a karján ugrott ki a vagonból, mikor az oroszok meglepték őket. A hölgy papucsban ment neki sárnak-pocsolyának. A tanyán szerezték be aztán a legszükségesebb holmikat. A karpaszományos tűzmester menyasszonyával és leendő anyósával terhelen, a Tisza-menti gyógyszerész-főhadnagy családjával, a patkolómesterünk felesége is csecsemővel utazott. A papa állandóan tejszerző úton járt. A családok végig velünk maradtak, pedig talán jobb sorsuk lett volna a közösségi táborokban. Azt viszont utólag nem tudjuk megítélni, hogy mennyire járt jól karpaszományos tűzmesterünk családja, akinek élete párját épp akkor fogta el a szülési fájdalom, mikor már a hazautazáshoz vagonokba rakodtunk. Maradtak.

Steinfeld vidékén első nagyobb állomásunk Wienerneustadt után: Weikersdorf és Markt Piesting. Nagyrészt szabadban éjszakáztunk. A húsvéti ünnepek alatt itt csak kálváriát jártak. A német hadsereg a polgárok tevékenységével nem törődött, végezte a feladatát: minél tovább feltartóztatni a szovjet hadat. A városokban, településeken feléledtek a szociáldemokraták, amit a polgárok elfogadtak. A „nácik” lementek a pincébe. A helységek önkormányzati öngazgatást kezdtek, fegyveres rendfenntartók és polgári ruhás emberek rohangásztak a vonuló katonák és civilek között. Alkalmasint oldalkocsis motorkerékpárokkal. Igyekeztek mérsékelt indulattal, de minél hamarabb kitudszkolni az ő területükről.

Egyébként az emberi rettenetesség útjának nevezném a vándorlást. Az út szélén a kicsi, alig öles hosszúságú, frissen hányt földhalmok az előttünk vonuló Kácetler-oszlopoktól maradtak hátra. Bevetésre menetelő katonákkal találkoztunk, estefelé a hátunk mögött már a kiürítéssel járó tüzek és robbantások látszottak. Sajnálkoztunk a beöltöztetett, 16–17 éves katonákon. A fáradtságtól sírva toporogtak, majdnem a földön húzták a puskájukat. Golyószórával a vállán fiatal hadnagy biztatta őket nótát intonálva.

Itt hallottunk egy családi tragédiáról. Az osztályos orvos volt a tanúja, akit doktort keresve vezettek a hegytetőre. Mint megállapította, abortusz utáni vérmérgezésben haldoklott az anya, mellette két-három év körüli gyermekei. A két apróságot bevitték a városba – további sorsuk ismeretlen.

Utolértünk egy KCL-csoportot, a mozaikszó a „koncentrációs tábor” ki-

fejezést takarta. A vánszorgó menetet a rabok által vonszolt utánfutón géppuska zárta. Kísérőik SA-katonák, magyarországi svábok voltak, királyi olasz babilla-karabélyokkal a vállaikon. Aki a sorból kidőlt és rövid idő múlva felszólításra nem állt fel, agyonlőtték. Jött a sírásó brigád eltakarítani, amelynek tagjai szintén a rabok közül kerültek ki. Ettől a közjátéktól a mi gyomrunk felkavarodott. A borotai tanító, Horvai Mihály elhánnya magát.

A nyaralóépületektől szegélyezett, aránylag kis forgalmú hegyi úton haladva, Traisen fölött ráfordultunk a St. Pölten felé vezető útra. Csatlakozhattunk a huszárhadosztály egységeihez. Megnyugtattott minket, hogy a légvédelmi gépágyúsok is társultak. Éppen idejében történt mindez, mert már öntevékeny német katonák felfegyverezett része szeretett volna rávenni bennünket hasonlóra. Mások a fogatainkat kívánták egy német egészségügyi oszlophoz ragasztani.

Vonultunk északi irányba. Melk városon hajnalban haladtunk át. Amstettenbe érve láttuk a város „alapos” bombatámadás utáni állapotát. Egy vagon a vasúti rakodó szélén, mint egy konyhamérleg, ingázott a szélnek engedve. Stílszerűen „mérlegelte” a helyzetet. A pályaudvaron a csíkos ruhás rabok, KCL-esek vonatot takarítottak. Egy magyar ránk kiáltott: „Szevasztok, magyarok! Ti is megjöttetek?” Strengberg, Salaberg, Haág Stadt után, az Enns folyótól pár kilométernyi távolságra, Limbech völgyében állapodtunk meg. A hadosztály-parancsnokság egy várkastélyrésznek a termeiben székelt. Találkoztam Pakos századossal, akivel még 1938 nyarán ismerkedtem meg tüzér szakaszparancsnoki gyakorlaton. A huszár hadosztály parancsnoka Hankovszky vezérőrnagy, az ezred parancsnoka pedig báró Schell ezredes volt. A hadosztály a nyíregyházi, debreceni, szentesi ezredtörzs és keret népes tisztí, altisztí állományából, nem kevés legénységéből és az „a la Thököly-kurucvilág”- katonacsaládok táborából állt. Hadrendbe tartozott még a kecskeméti magyar királyi 13. tábori tüzérosztály. A német kapcsolat úgy működött, mint a harcoló alakulatoknál. A DVK (Deutsche Verbindusk Kommandó) stábjával együtt a huho-törzset gyarapította. Anyagi ellátásunkat és ételmezésünket folyamatosan biztosították. Amolyan szívességi alapon a legénység kis létszámában romeltakarításon vett részt, egyszer pedig vasúti kocsik kirakodásánál. Arról nem tudok, hogy a huszárok harci tevékenységet hajtottak volna végre Ausztria területén, viszont a tüzérek egy ütegét Amstettennél még harcban alkalmazták, valószínűleg magyar osztály kötelékében. A hadosztályba

tartozó alakulatok, osztályok és családi részlegek távbeszélő összeköttetést építettek ki a törzssel. Együttlétük alatt nyilas politikai tiszt nem ténykedett a hadosztálynál. A bélyegzőnkön sajnos szerepelt a nyilaskereszt, sőt, a Szignorumra kapott igazolványon is ott díszeleg. Nyilasokkal még valahol St. Pölten előtt találkoztunk az úton ácsorgás közben, mégpedig dr. Antal István sokat próbált szélsőjobboldali politikus társaságával. Azt szerették volna, ha őket is felvesszük a családi truppbba. Sok minden jót, egyebek mellett élelmet ígértek, de elutasítottuk őket.

A völgy bejáratánál jóformán csak lapítani lehetett. A szétszórt falusi és üdülőkörzeti házaknál a gyakori berepülések és bombázások miatt gyakran alakult ki pánikhelyzet. Különös módon éppen egy kórházvonalat bombáztak le. Az „alacsony” támadást állítólag szovjet repülőök követték el. Az áldozatul esett fiatal ápolónők holttesteit a pálya szélén sorban kifektették. A nagyvonalú munkát az angolszász szövetségesekre bízta. Az úgynevezett phaloux-alakulatban (az országút mentén hasalva) megfigyelhettük egy ilyen légi erőd egységét. A közékük robbanó légelhárító lövedék miatt nem zavartatták magukat. A találatos kép kiesett, mint egy mozaik kockája. Az esetleg életben lévő személyzet ejtőernyővel a földre ereszkedett.

Május első napjaiban már a jenki gyalogság tüzérségi hatósugarába estünk, mivel a szállásunktól nyugatra lévő vasútvonal mellett egy tekergő SS-társaság egy-két üzemképes löveggel zavarta az Enns túlsópartján rendezkedő amerikaiakat. Ide-oda pörköltek, utána át a mi körzetünkbe. Az erkölcsi hatás rendkívülinek nevezhető. Az erős robbanás és a légsújtás megtette a magáét. A tüzérségi lövedék létét a gyújtófej és a repeszek bizonyították. Az ilyen belövéseket a pincében „élveztük” végig.

Mindezek ellenére a távbeszélő összeköttetést a salabergi hadosztállal tartani kellett. Nagyra becsültem a távbeszélők elszántságát, akik a háború végén is gyakran indultak járőrözni a vonalak rendbehozatalára. A helyzetünk ekkor így nézett ki: a ruszok 30 km-re a hátunkban, a jenki előttünk az Enns partján. A nyugati szövetségesek rádióadásait hallgattuk, például a Deutschsendert. Linzből rádióan arra kérték a német frontot: ha el akarják kerülni a szovjetek előrenyomulását, akkor hagyjanak fel a makacs ellenállással. Közben mi arról értesültünk, hogy áprilisban Magyarországon befejezték a háborút. Arra gondoltunk, hogy beállt a fegyverszünet. Csak annyi hátrányt éreztünk, hogy a jenki itt vannak előttünk, és először nekik kell megadni magunkat. Hogy ennek se legyen akadálya, a huho-parancsnokság több járőrt indított angolul tudó tisztekből kialakítva, hogy vegyék fel a

kapcsolatot a jenikkel. Az egyik járőr parancsnoka a mi karpaszományos tűzmesterünk volt. Sikeresen átjutottak a német vonalon, mégpedig annak ellenére, hogy a Wehrmacht okosan rendezte dolgait. A SÜDARME már április végén figyelmeztette a lakosságot és a német egységeket, hogy a jövőbe tekintsenek, a köztünk lévő magyarokat, polgárokat és katonákat fogadják vendégbarátsággal. A Jenki tüzérség pontosságát jellemezte, hogy tartós tüzelés alatt még véletlenül sem találtak el lakóépületet. Később, már a háború végén, mikor a túloldalra jutottunk, láttuk tüzelőállásban ezeket a lövegeket. Azok bizony kisebb hajóágyúak voltak. A járőrözők tudtak mesélni a Jenki harcmodorról: a támadást általában megsemmisítő tüzérségi tüzellel kezdték. A gépesített gyalogság megindulásakor előttük pontos tűzfüggőnyt vontak. A nehézfegyvert gépkocsira szerelték, a közkatonák automata fegyverekből tüzeltek, szájukban cigaretta, rágógumi. A „jeep” gépkocsi dúrta, vágta a drótakadályt.

Negyvenöt május 7-én az Enns mindkét partja elcsendesedett. A huszár hadosztály amerikai felügyelet alatt átkelt az Ennsdorf szétszórta házainál lévő duzzasztón. Előtte több jeep-pel különböző rangú amerikai katonák tették ugyanezt, s miután a békés állapotról meggyőződtek, továbbhajtottak keletre, tudomásunk szerint az orosz vonalig. Ott a szovjetekkel szót értve biztosítékot szereztek, hogy a magyar katonai és polgári személyek szabadon távozhatnak az Enns túlsó partjára. Május 7-én 18 órakor a 25-ös chicagói hadosztály előtt letettük a fegyvert. A mögöttünk oszlopokban haladó fogatokat, a rajtuk lévő családtagokkal együtt, letérítették jobb oldalra, a mezőre. Minket, katonákat gyalogos oszlopba állítottak és felszólítottak, hogy a fegyverünket menet közben dobjuk az út szélére. A lefegyverező hadfiak motozás közben a kezük ügyébe eső gyűrűt, karórákat is kikapogatták, és örök zálogul megőrizték. A Frommer-pisztolyért szintén rajongtak, mint emléket értékelték. Magam már nagyon régen a sapkarózsámban hordtam a jegygyűrűmet. Gondoltam, hogy amelyik katona a sapkájától megválí, annak már mindegy. Az ezüst cigarettatárcám a csizmaszárban úszta meg a tapogatást.

A fogatokon lévő családok elválasztása keserves perceket okozott. Ígérték a katonáknak, hogy számbavétel után újra a családtagjaikkal lehetnek. A sírást, jajgatást az érintettek úgy reagálták le, hogy kiugrottak a sorból, de a kísérő Jenki rájuk fogta a fegyvert és visszatérítette őket. Értetlenül álltunk azon eset előtt, hogy a megadáshoz szedelőzködő, egy ház oldalánál álló ezüstgombos patkolókovács őrnesteremet valami légpuskával farba lőtték.

Sötétedéskor a katonákat és a családokat egy nagy lucernatáblára terelték. A lovak rendkívül jól érezték magukat ebben a helyzetben, bár aggódtam, hogy telezabálva magukat fel is fűvódhatnak. Az őrszemélyzet reggelre kiásatta a latrinát. De a víz! Az asszony nép hamar felfedezte a lucernás alján a patakot, de hiába. Ki törődött a foglyok dolgaival? Az örök dühösek és kemények voltak a nőkhöz is. (Dühöngtek, mert éjjel nem vehettek részt a győzelmi lakomában.) Hajnalban egyesek a harmatot gyűjtötték, annyira szomjaztak. Edényekkel csapkodták a növényt, mire az megtelt undorító bogártetemekkel.

Este megérkeztek az oroszok a folyóhoz és megkezdődött az üdvözlő rakétázás. Valóságos tűzfüggönyt csináltak az Enns felett. Nagy kínok közepe tette értük meg a virradatot, de vízhez még mindig nem lehetett hozzájutni. Még mi, katonák hagyján, de a gyerekek, csecsemők! Kilenc órára előke rült a parancsnok. Mosakodás csak úgy pofából. Amerikai magyarok ke restek meg bennünket, egészen fiatal emberek, kíváncsiskodtak, kik va gyunk, miért jöttünk el egészen idáig? Többfajta választ kaptak. Arra, hogy mi nem bízunk az oroszokban, dühösek lettek az emlékül orosz csillagot vise lő katonák. Azt mondták, hogy mivel fegyverszünet van, mindenkit ha za kell szállítaniuk. A százados azzal zárta le a vitát, hogy az amik már fá radtak. De ha így van, akkor a megállapodásnak érvényt is szereznek. Mi is megkérdeztük őket: hogyan élnek civilben? Egyikőjük elmesélte, hogy New Yorkban dolgozik. Egy hónapból általában csak egy hét a munka, bár az nagyon kemény. Étkezés a bisztróban egy pár falat, bagózás, aztán usgyi a munka! Hajtani, hajtani! Azután stop! Majd beveti magát Coney Islandba és úri módon él. Ez minket meglepett.

Amikor a virginiai hadosztály felügyelete alá kerültünk, egy tiszt azt mondta, hogy megért bennünket, mert a nagyszülei is megéreztek az észak déli háborút. Ahogy elmesélték, nagyon szörnyűnek tűnt fel az egész. Erről a háborúról különben olvashattam fogságomban. Kezembe került az „El fújta a szél” című könyv. Ez a mű feltárja a háború négerék felszabadításán túli, valóságos célját. Ugyancsak a penkingi táborban olvastam Makkai Sándor „Tatárjárás” című regényét, amelyben bőven akadnak elősejtések az ázsiai típusú szovjet megszállásról. Nemkülönb en előbb kellett volna el olvasnom Faragó altábornagy, a moszkvai katonai attasé könyvét is.

Negyvenöt május 9-én, ahogy elmúlt az örömmámor, az USA és a Szov jetunió csapatai felállították őreiket a zónahatáron. Sőt, az oroszok fűrgén be is ásták magukat, amin az amerikaiak nagyot derültek. A családokkal

egyesültünk, majd útnak indítottak bennünket a kijelölt, de velünk előre nem közölt táborhelyre. Tetűlassú menetben zötyögtünk, szántóföldek között tekeregve az éjben. Mentünk pár kilométert, ácsorogtunk, aztán újra elindultunk, embert, állatot fárasztóan meneteltünk, ráadásul étlen-szomjan. A bóbiskoló huszár az idegesen kapáló ló nyergéből lecsúszott és a porba huppant. Az anyád Istenit, ezt is meg kellett érnem – morogta. Nagyot nevtünk, ahogy a huszár perelt az „élettársával”.

Pihenő idején pokrócba csavartuk magunkat és az út szélén lefeküdtünk. Arra ébredtünk, hogy a harmattól csuromvizes az arcunk. Egyesek a vattaszerű és szétterülő ködöt folyónak vélték, karjukon törülközővel mosakodáshoz készülődtek. Ezen is jót derültünk. Ebből a ködpárából bontakozott ki leendő táborhelyünk, Peking városka. A legénység soraiból egy hang: Megérkeztünk Kínába egyetlen éjszaka, ez is valami!... Peking jellegzetes osztrák település, amihez malom és fűrésztelep tartozik. Bolt is volt, de abban én nem fordultam meg. A völgy peremén vezető út mentén U-alakú, vörös téglából épült házak sorakoztak gazdasági udvarral és a hozzájuk tartozó termőföldekkel szükség szerint. Az almabort itt víz helyett isszák. A lakóház szinte körbeölelte az udvart, amelyben még csűrök, magtárak, istállók álltak. A trágyatelep az udvar közepén díszelgett. A vizet a völgy jéghideg patakjából nyerték, az energiát motor vagy lapátkerék adta át. Szomorúan kellett tapasztalni, hogy a piros téglás házak mind gazdag parasztokéi voltak. A szegényebbek a partoldalon kisebb zsellérházakban laktak. Mindegyiknél az 1850-es évet tüntették fel a kapuívén. Bizony, ezek építésébe jól besegített az 1849 után megsarcolt Magyarország. Nyilván nagy konjunktúrát hozott a háború és a zsákmány az osztrák mezőgazdaságnak. (Lásd a Békés Megyei Levéltárban a bírósági végrehajtásokat és hadisarcos kimutatásokat.) Május 9-e után öntevékenyen, saját önkormányzattal megszerveződött a tábori élet. A jenkik nem őriztek álló őrsgel. Nappal és éjszaka géppuskás jeepekkel szaladgáltak az úton a helységet szemlélve. Az álló őrsgel a tábor alantós tisztjei, esetleg tiszthelyettesei adták egy öreg Mauser-puskával, néhány tölténnyel. Az ellenőrzésnél naponta megjelent a lovas járőr a tolmács kíséretében. Létszámjelentés után továbblovagoltak. A létszám mindjárt másnap lecsökkent. Negyven honvéd indult útnak és át is jutott a 3 km-re lévő Enns folyón.

Ugyancsak az első napokban történt, hogy német fogságból szabadult ruszki katonák lepték el a szállásunkat. Bevetették magukat az úgynevezett tiszta szállásra és a padlástól a pincéig mindent átkutattak. A hosszú, kecs-

kelábú asztalnál elfogyasztották a kamrában zsákmányolt füstölt húst és tejtermékeket. Közben folyamatosan fasisztáztak bennünket. A P-sisakos, jeepes őrző figyelmeztette a vendégeket. A parancsnok sarzsi, egy horvát származású amerikai tisztos jól megértette magát a ruszki társasággal. Az oroszok sejtették, hogy nem kapnak dicséretet azért, amit tettek. Ezért bepanaszolták a házigazdát, hogy fegyvert rejt. A tisztos megkérte a néger pilótát, hogy irányítsa a géppuskát a szobára, csak így mert bemenni a házigazdával. Egy ócska, műemlék-vadászpuska lógott a szegen. A tisztos sarkon fordult, s egy kézmozdulattal intett a ruszkiaknak, hogy seperjenek... Azok szót értettek és távoztak a környékről. Kisegítőnket örömmel megkínáltak pálinkával. Karpaszományosunk beszélte a horvátot, így társalogtunk, ám a sarzsi szemmel láthatóan megkívánta emberünk karóráját. Erre a magyar egy óvatlan pillanatban kisomfordált, mire a sarzsi a géppuska mögé került és jelezte, hogy mire számíthatunk, ha nem engedelmessé válnánk. Előkerítettük a karpaszományost az órával, amitől fájó szívvel búcsúzott.

A parádés tanyákban akadt annyi helyiség, hogy a tábor népségét, a legényeket és a családokat emberi módon el tudták helyezni. Az osztrákok, főleg a szocdemek a fegyverszünet első napjától kezdve működésbe léptek, átvették a közigazgatást és a rendőrségi feladatokat. Az utóbbiakat a jenkikkel együtt gyakorolták, viszont a katonai táborokhoz semmi közük sem volt! Az első napokban sok csavargó lézengett, de a helyi milícia hamarosan eltávolította őket. Az amerikaiak megtették az első egészségügyi intézkedéseket is. Az Enns folyó bal partjától 3–5 km-re ütöttünk tanyát nyugati irányban. A huszárok a névtelenül elhúzódó patak és az Enns közötti területen, az észak-déli műút mellett sorakoztak. A 13. tábori tüzérsztyály törzset a nyugati oldalon álló helységbe rakták. A patak túlsó partján telepedett le a családi tábor, amelyben egy idős, nyugalmazott tábornok is lakott népes családjával. Ezt akkor tudtuk meg, amikor a reformátusok püspöki istentiszteletre készültek. Családos barátaink külön lakhatást kaptak, ahol a háziakkal megegyezve főzhetek. Minket, harcosokat a jenkik igazgatásával a lefoglalt német raktárakból láttak el. A táborrend szerint hozzánk tartozó társaság a kosztolásban ismeretlen forrásokból, saját anyaggal gazdálkodott. Ideálisan szeparálták magukat, agyag vagy kőbányában telepedtek le, ott vertek sátrat. Az élelmezést békebelinek nevezném náluk. Mások a gödörszéli őrhelyen csak a felfelé törő illatokat élvezhették. Azokban a hetekben nagyon szűkösnek bizonyult az ellátmányunk. Szándékosan a né-

met KÁCETLER 800–1000 kalóriás étkezést engedélyeztek. Kenyér: napi 20 dkg, leves: „Roggen zuppe” (rozsleves) egy-két olajpillel a tetején, a vacsora 6–10 dkg gyümölcsíz a kenyérre. Ezt még a minket foglyul ejtő 25. chicagói hadosztály döntötte el, de a virginiaiak már javítottak a helyzeten.

A járványok elleni védekezések nem késtek. Többfajta védőoltást is kaptunk, aminek az lett a következménye, hogy egyik bajtársunk az orvostól ellépve eldőlt, mint a zsák, ugyanis a korábban beadott szérum hatását nem vették figyelembe. A ruhaneműt, takarót is fertőtlenítették. A gyógyszerellátás eleinte a magyar készletből történt, de hamar rájöttek, többek közt a családosan velünk tartó gyógyszerész főhadnagy, hogy a szomszéd helység gyógyszerterái nagyszerű beszerzési helyek. Például a sulfamidokat korlátlan mennyiségben árulták. Kovács főhadnagy hozott is haza belőle egy olyan szabványos kis kocsiládával. Működésbe léptek a géhá mesteremberei, sorba vették a legénység ruházatát, a lábbelit. Nagy keletje lett egy jóképű, ködvágó huszárhonvéd sapkának. A híradós műszakiak és a kovácsok éltek a legjobban, mert jó munkával hamar hírbe kerültek a civileknél. Úgy látszik, ez magyar tempó, mert gyermekkoromban hallottam, hogy az első világháborúban a magyar hadifoglyok csodákat vittek véghez a jámbor orosz muzsikok között.

A tábori rendet a kiadott „követendő elvek” szabályozták. Ahogy teltek a napok, megfigyelhettük, hogy az amerikaiak a polgárság képviselőiben csak a szociáldemokratákat ismerték el, azok plakátjai jelenhettek meg először. Nem vettük jó néven, hogy az amerikaiak igen szigorúan hajtották végre a hatósági eljárásokat. A személyi kartonok adatai mellé ujjlenyomatot is vettek. Így aztán Cs. Szabó Albert állatorvos-hadnagy ujjlenyomata máig ott porosodik valamelyik raktárban. Rendszeres tájékoztatást kaptunk az eseményekről, a fegyverszüneti tárgyalásokról. Hazai híreket hamarosan közvetlenül is hallottunk.

A huho munkáját a jenkik csak felügyelték. Az osztrák paraszt, mint minden paraszt a világon, elkerülhetetlen istencsapásnak vette a katonák jelenlétét. De azért mégis, valamilyen hasznot húzni igyekezett ebből a helyzetből is. A „géhát” és a magyar legénységet jól ellátták márkával. A csencselésbe egyetlen paraszt sem ment bele, árat sem drágítottak. Hiába ígértek akár öt márkát is a tojásért, a paraszt csak öt pfennigért adta, ha egyáltalán árulta. Az osztrák bauer az első világháborúban jól megtapasztalta, hogyan vigyázzon a nemzeti vagyona. Az az igazság, hogy a magyar újjáépítést a rettenetes infláció nélkül nem lehetett volna végrehajtani. Sze-

gény pengő a magyar táborok kártyapénze lett. Hamarosan kialakult a cigaretta- és a szeszvaluta, gyengébben ment az ékszerarany és a dollár, élelmszer- és ruházat cserebere. A hírszolgálat kezdetben angol nyelvű újságokat terjesztett, de később magyarul sokszorosított híreket adtak, gondolom, a hadosztály közreműködésével. Sajtószolgálat számolt be a kapituláció lefolyásáról, a „felszabadult” országokban zajló eseményekről. Az amik egy kalap alá vették a deportált és a menekült hadifoglyok sorsát. Arra törekedtek, hogy mindenkit minél előbb a saját hazájába szállítsanak. A Szovjetunió is terjesztett olyan híreket, hogy a dóma az igazi. Aki nem bűnös, annak nem lesz bántódása. Ennek hatására lépett át egy tiszts és negyven katonára a szovjet oldalra. A huho ezt nem vette örömmel, hiszen a ruszki nem bántak kesztyűs kézzel a dezertőrökkel. Hírül adták, hogy az eltávozottakat megverték, kifosztották, táborba vitték. Egy földim, Thurzó Karcsi elköszönt az átállás előtt. Akárhogyan is, de valahogy hazajutott épségben. Júniusban az üzenetemet is átadta a családomnak. Az ilyen hazajutásnak számtalan változata előfordult akkor, de a többség bizony hamarosan táborban találta magát, ahonnan már csak keletre vezethetett az útja.

A huho nem tagadta meg önmagát, a lóállományra legalább annyira ügyeltek, mint a honvédekre. Megszerezték a mezőhegyesi méntelep egy részét, elrendelték a kancák figyelését, hogy fedezetésre állítsák a sárlókat. Ezt az akciót Telbiz százados szervezte és irányította. Kincstári gondolkodásmód szerint a körlet gondozását is megoldották. Az egyik hadtáplálás előtti virágágyban megalkották a magyar címet.

Aki akart, az osztrák parasztnaknál egyénileg vagy csoportosan munkát vállalhatott. Aratáskor a legényeink szép elismerésben részesültek, ami ételben, italban és talán némi márkában is megmutatkozott. Történt, hogy a házigazda rádión viharjelzést vett és kérte a legénységet, hogy segítsenek betakarítani a termést a nadrágszíjparcellán. Embereink pattantak, szerzőm a kézbe, gyerünk! Mikor a munka után asztalt terítettek nekik, akkor mennydörgős égháború és felhőszakadás keletkezett, összekuszálta a villanyvezetékeket. Gyertyavilágnál daloltak a legények, míg a ház népe hányta magára a keresztet az égzengés hallatára. Nehezen szoktuk meg, hogy a vihar a távvezetéket rendre elszakította, ilyenkor reggelig kucorogtunk a sötétben. A huho jó kapcsolatot teremtett a virginiai bakákkal. Pünkösdkor nagyszabású lovasbemutatót tartottunk, melynek közönsége a táboriakon kívül az ujjongó és sűrűn füttyögő amerikai legénység volt. Tűzbe jöttek, amikor egy kis hadijátékban az ellenséggel találkozó lovas-

csoport a „tüzelésbe fészkelést” mutatta be. A bemutató után az összes alantos és főtiszt, hadapród nyílegyenes vonalban elvonult a közönség előtt. A lovasbemutatót futballmeccs követte. Így lehetett volna élni, de jött az éjszaka, jöttek az álmok. Mindenki az otthoniakra gondolt és a jövőre.

A hazafelé menet felől nem lehettek kétségeink, de afelől igen, hogy megáll-e a vonat Budapesten, vagy irány az orosz síkság? Jelentkezett a Vöröskereszt. Előrenyomtatott lapokat osztogattak, amelyeket aláírtunk és feltüntettük a címünket: Penking Steyr, Austria. A második ilyen lapot megkapták az otthoniak.

Amit vártunk, megtörtént: a mintegy ezer körüli lóállományunk felélte a helyi és környékbeli tartalékkészleteket, mire a parasztok panaszt emeltek. A mezőgazdasági gépek mellett lovaik is voltak, vendéglátóink szép számmal tartottak állatokat. A szomszéd gazda istállójában húsz faros tehén rázta a fejét, falta az abrakot, takarmányt. Rengeteg répát és silót elnyeltek a négy lábúak. A hadosztály megpróbálta az osztrákokkal az előbb jelzett gondot simán elintézni, de akkorra az amik is elrendelték, hogy az osztály az igáslovait állítsa ki felszerszámozva.

Június 30-án minden lovat nyilvántartásba vettünk, és amennyire lehetett, figyeltük és jegyeztük, hogy melyik osztrák helységbe kerültek. Komáromban, ahol később leszereltünk, ezekre az iratokra senki sem volt kíváncsi. Különben is, a komáromi Igmándi erőd „csillagszállásában” mindent elmosott az eső, csak a rajtam lévő ruha és a hátizsákom maradt épen...

A régi naptárakban van Böjt hava. Mi ezt a júniust nevezhettük volna el Szent Vegetáriánus havának. Mi, fiatal tisztok, vagy hatan egy szobában, majd egy hónapig szalmán feküdtünk. Nem siettünk a fekvőhelyszerzéssel, mert rövid itt tartózkodásra számítottunk. Az eltelt hónap cselekvésre ösztönzött. A friss kis ludovikás barátommal és egy öreg ácsmesterrel (akinek bőven volt vaj a fején, nyilasként jegyezték otthon) összefogtunk, és nem annyira ágyakat, mint őrszobai fektámlákat kezdtünk gyártani. A gyártási sorrend úgy kezdődött, hogy az erdőben a fenyőt engedély birtokában kivágtuk. Eligáztuk a gatterig, ott az ágydeszkákat, lábakat leszabtuk. A facsapokat, szegeket kifaragta az öreg mester, azután szép hármásban becipeltük a munkát az udvarba, majd összeállítottuk az ágyat. Ronda anyag az ottani fenyő, talán csak tüzelőnek vagy fáklyának jó!

Megkezdődött a tüzérosztályban is az „otthonosodás”. Nemcsak a tiszt családok, hanem a hadapródné asszonyok is saját, hitvesi szobát kaptak.

Az osztályos orvos is kerített magának párt, és mivel osztrák praxisa is volt, külső szállásra vonultak. Így csökkent a létszám és „koppantunk”, mert a naturiák, amelyeket a doktorunk produkált nekünk, elmaradtak. A saját praxisomat nem nevezném számottevőnek, mert jó tartásban lovak, tehének nem szoktak betegeskedni. Nehéz ellés sem fordult elő. A gyógyszerész különböző közvetítések útján szorgalmasan gyűjtötte a gyógyszereket a környékbeli patikákból. Az amikat is beszervezte. Nagyüzem lett volna, ha nem jövünk haza. Tartott is, meg hoztak is neki szeszt, szerzett esenciát, készült a likőr, a pálinka, a konyak, a vermut. Délelőtti órákban sokszor állt a ház előtt jeep, a jenki bement és kis idő múlva távozott a zsákmánnyal.

A legénység tagjai közül ki-ki képességei szerint helyezkedett. Egyik részük a gazdával ápolt jó kapcsolatot, másik felük pedig az amerikaiak konyháján mozgott otthonosan. Lovász vagy takarító beosztást kaptak. Ekkoriban szinte mindenhez hozzájutottunk, cigarettához, baromfiaprólékhoz, egyebekhez. A baromfi veszélyeket is rejtett, mert az amiknál a csirke olyan részei, mint a fej, nyak, lábszár, hát, fogyaszthatatlannak minősültek. A dobozos konzervek felbontásakor azonnal darabolták a húst, az előbb említett felesleget a konyhai kukába dobták. A mi legényeink kihasználták az alkalmat és elcsenték a finomabb falatokat. De ennek mégis vége lett, mert a konyhakukát rögtön leklórozták. Szerencsénkre éppen akkor, amikor már a hazautazásunkról komolyan szó esett. Befellegzett a sok jó magyar csirkepaprikásnak, amelyeket asszonyságaink megrendeléseinkre remekeltek! Na, és a finom tejes krumplipürét sokáig megmentették a fiúk a mi gyomrunknak – cigarettáért.

A kondíciónkra ügyeltünk leginkább. Nem éheztem, de nem tudtam meghízni, amiben nagy szerepet játszott az egyhangú ételmezés. Tejhez csak akkor jutottunk, ha valamelyik legény jó viszonyt ápolt a fejőlánnyal. Az osztrák „bauer herr” a tejet beszállította, vagy a birtok sarkán lévő, másfél méter magas parton helyezte el. Onnan a begyűjtő körjárat kannákban vitte el. Ehhez aztán egyetlenegy esetben sem nyúlt hozzá a honvédegyén, akárhogy korgott a gyomra. Élt benne a paraszti szolidaritás hetedhét országon túl is.

A kalóriához alakult a fizikai tevékenység: reggeli után pihenés és egy óra fekvés, közben cigarettázás. A létszámenlőrzés és irodalátogatás után olvasás, beszélgetés az udvaron. Ebéd után fél- vagy egyórányi fekvés, majd az eléggé meleg vizű patakban fürdés a meredek partoldali szeder elfogyasztása mellett. Óriási gyönyörűség volt a szervezetnek a tűző napra kifeküdni a hús fürdő után.

Élelmezési pótléknak számított, hogy az orvosunk az erdőben felfedezte a nagyszerű és bőven termő fenyőgombát. A gyógyszerésznék kitűnő roládot csináltak némi tojás és ledarált csirkeaprólék hozzáadásával. Az erdei málnából (plusz cukor és tojáshab) finom málnakrémot kaptunk. A legények, akik a civileknél álltak szolgálatban vagy alkalmilag munkaviszonyban, a nyalánkságok helyett szalonna- vagy vajpótlékot szereztek inkább. Sajnos, némelyek cigarettáért kenyeret is cseréltek.

Júliusban jártunk, amikor már intenzíven folytak a potsdami konferencia előkészületei. A híranyag kibővült, de főleg nyugati hírekkel. Nyugati képes újságok olvasásával (angol nyelvű fordító mindig akadt) két érdekes eseményről értesültünk. Az egyik: Mussolini utolsó napjairól és dicstelen pusztulásáról, holttetemének olasz módra való meggyalázásáról szólt. A másik egy gúnyrajz, azt ábrázolta, hogy a náci nagypolitika hogyan gondolja megoldani az államiság létezését, jövőjét. Íme: vége a háborúnak, a tábornokok egy nagy teremben, hosszú asztalnál ülnek, és a feltételeket megszabva a szövetségeseket várják. Az elnöklő kacsint az asztal felé és az ajkára teszi a kezét: Pszt!... Mert közben két gyors léptű katona karonfogva vezeti Hitlert a süllyesztőbe, a pincelejáratnak tűnő ajtó felé. A „kis csínytevőt” egyelőre elrejtik szem elől.

Ettől érdekesebbnek találtuk, mit szánnak Magyarországnak a nyugati szövetséges hatalmak? A Béketanáctól függetlenül megjelentek képek, vagyis inkább fantáziálások, amelyeken Németországot, Ausztriát és Magyarországot is megszállási övezetekre osztották, ahol mind a négy nagyhatalom képviselteti magát. Ezzel csak Sztálint akarták bosszantani. A valóság egészen egyszerű: a Mecklenburg–Trieszt vonaltól keletre minden a ruszriké – volt. A térkép valahogy úgy mutatta: a Dunántúl északon és a Tisza jobb partja (Tiszahát) az angoloké ellenőrzésre, a Duna–Tisza köze a franciáké, a Tiszántúl pedig a szovjeteké. Mégpedig a demokratikus állami és társadalmi rend kialakítása, a gazdasági újjáépítés, valamint a lakosság „antifasiszta átnevelése” céljából. Erre a hírre mindenki kétségbe esett, főleg mi, tiszántúliak.

Ide kívánczik az a beszélgetés, amelyet egyik hadapródunk folytatott fegyveres őrszolgálatban az országúton ballagó öreg zsidóval. A hadapród így szólította meg az utast:

– Uram, maga csikos kabátban miért nem hazafelé tart, ha magyarországi állampolgár?

A katona szavaira amaz ilyen magyarázatot adott:

– Ne gondolja, fiatalember, hogy maguknak most igen jó világ következik otthon! Azt hiszi, marad minden ugyanúgy, ahogy azelőtt? Ugyan, hogyan lesz addig, amíg nincs mi alapján szocializálni? Majd, ha már a gyárak termelnek, a parasztok aratnak és állatokat hizlalnak, az iparosok dolgoznak, a kereskedőknek lesz portékájuk, akkor következhet be a szocializálódás.

Ezért ő, mármint a zsidó, addig nem megy Magyarországra. Kissé még megpihent a vándor és elbúcsúzott a hallgatag katonától. E júliusi hónapban a fent jelzett vonaltól keletre is kialakultak az érdekerületi határok. Szomorú következménye lett ennek azokra nézve, akiket Felső-Ausztriában ért a fegyverszünet. Ha nem mozdultak, mind orosz fogságba estek. Akkoriban úgy magyarázták, hogy a Szovjetunió keménykedett, Truman tehetetlenkedett, az angol munkáskormány pedig határtalanul naivnak és jóhiszeműnek bizonyult. A kontinensen a Szovjetunió uralta a helyzetet, érvényesítette akarátát az európai kérdésekben – lásd a párizsi békekötéseket. Ezek után a tartós béke sohasem következett be.

Az augusztus már nem zajlott olyan nyugalmasan, mint a július. A világ eseményei nagyon gyorsan követték egymást. Az atombombát ledobták Hirosimára, Nagaszakira, erre Japán kapitulált. Minket a hírekből csak az érdekelt, mikor szállítanak haza. Zaklatottak voltunk, még a családra vonatkozó asztaltáncoltatási jóslás is divatba jött. Sok ideetlenkedés esett akkor. Augusztus 20-án dús programokkal, sporteseményekkel emlékeztünk István király ünnepére. Ennek betetőzéseként egy délután a magyar küldöttség tagjai egy felújított, öreg MÁVAG-kocsiból szálltak ki a sportpályán és üdvözöltek bennünket. Udvardy nevű miniszteri osztályfőnök állt az élükön. Azzal biztattak, hogy a hazaszállításunk folyamatban van. Tájékoztatást kaptunk arról is, hogy ideiglenesen a demokratikus kormány vezetésével folyik az újjáépítés. Elsorolták az eddig elért eredményeket. A gyárakban dolgoznak, a vonatokat helyreállítják, a budapesti lakásokat felújítják. Megmutatták az új cigarettákat, a Bástyát, a Kossuthot, a Munkást. Udvardyék a hadosztály-parancsnoksággal is tárgyaltak. A hadosztály teher- és személygépkocsikat adott át nekik, tájékoztatást kaptak az anyagszletről.

A hazautazás reménye felpezsdítette a népet, de nem bontotta meg a fegyelmet. Valószínű, hogy a magyar bizottsággal tárgyalva szó esett a számonkérésről, a háborús bűnösség dologáról, mert az egyik törzsbeli huszártiszt hamarosan föbe lötte magát. Mások szívfájdalom nélkül leléptek nyu-

gat felé. Katonák és civilek angolosan távoztak a táborból. Még megrendeztünk egy sakkversenyt, amelyen tiszték és közlegények egyaránt részt vettek, majd gyakoroltuk a csomagolást, mert nem kevés holmit szándékoztunk hazavinni. A normál csomag így festett: háti- és kenyérzsák. Erről jut eszembe a nóta, amit sokszor énekeltek a legények a sportpályáról a szállásra vonulva:

„Meddig kell még várni,
meddig kell még a szerelmet
a kenyérzsákba zárni?”

Augusztus 25-e: focimeccs az Enns-i csapattal. A városi tűztorony alsó párkányán lehetett olvasni a latin feliratot: „De sagittarum hunni defense Deus Domine!” Talán így fordítanám: A hunok nyilaitól ments meg Uramisten, minket! Azóta nagyot fordult a világ a magyarok kalandozásait illetően... Augusztus 26-án a patak nyugati partján lévő családi táborban református istentiszteleten vettünk részt. Egyébként itt, a német katonai telepen olyan ciszternát találtunk, amely valamilyen vízszerű folyadékkal volt megtöltve. A mendemonda szerint a csodafegyver kellékeihez tartozott... Szeptember elsején Pista fiam iskolába megy – engem ez a gondolat foglalkoztatott. Szeptember 11-én hivatalosan is kihírdették a hazaszállításunkat, és azt is, hogy csak embereket visznek. A lovak, a szerszámok, a tűzéranyagok maradtak – talán így kárpótolták az osztrákokat. Az anyagokat Ennsben és Hargelsbergben adtuk le a raktáraknak. A lovakat a helyi hatóság vette át. Szeptember 14-én az első transzport, a huszárok zöme estig berakodott a vonatba. Az utolsó órák izgalma azzal is fokozódott, hogy elterjedt a híre: Schell ezredes családjával elvonult déli irányba, az angol övezetbe. Személyes holmiját, lovát tehergépkocsikkal magával vitte. Vele tartott több tiszt a családtagokkal. Közülünk egy fiatal békési fiú, Berlőy hadnagy távozott arra.

Szeptember 15-én reggel orvosi vizsgálat kezdődött. Mindenki pakolt, nem akartunk semmitől megválni. Kellott a kulacs és a hósapka is. Körülbelül 30 kg volt a hátizsákomban. Délelőtt 10 órakor kiszállítottak bennünket a pályaudvarra. A többség az első kocsiba akart szállni, nehogy lemaradjon bárki. Az utolsó csoport beérkezésekor számbavétel következett. A tehervagonokat 40 emberes csoportokból állították össze. A II. transzport a 13. tűzérosztály állományából és a „szegényebb” civilekből szerveződött. E csoport kocsiparancsnoka lettem. Amíg az indításra várakoztunk, ülőhelyeket szerkesztettünk. Fekvéshez fejealjnak a hátizsákot használtuk. Íme,

a névsor a kocsimból: Miklóssy Kálmán zászlós Debrecenből, Kovács László gyógyszerész főhadnagy és családja Tiszadobról, Havas Ervin légvédelmi szakaszparancsnok Budapestről, Hadady László karpaszományos tűzermester Szarvasról, Pásztor Ferenc őrmester, Hoffmann szakaszvezető, Hanyecz Lajos, Bujdosó Sándor, Rontó Antal tizedesek; Kiss, Barna Imre, Steiner őrmesterek; Szabó zászlós, Ferenci honvéd, tizedesnövendék; honvédek: Tóbi Károly, Kása I., Neider, Kádár, Majoros, Siteki, Á. Molnár, Lajos L., Radványi, Kapinya, Mikus A., Mészáros, Kinlinger, Fodor, Kucsner. A kötelékben vendégként utazók: Tóth Mátyás, Tóth Mátyásné, Simon Edit, Simon Oktavianné, dr. Kozma Pál.

Indulás: 13. 30-kor. Bizony, egyes nyalka tizedeseket könnyező leánykák búcsúztatták. Megindultunk nagy szorongások közepette gyakori megállásokkal. Csigalassúságú rángatózásokkal haladtunk az Enns híja felé. A vonat első személyszállító kocsijában az amerikai parancsnok és az őrség utazott. Pontosan 14. 30-kor értünk a hídra, kis várakozás után áthaladtunk rajta. Megpillantottuk az első ruszki őrkatonát, aki azt kiáltotta: sztoj!, állj! Ott álltak az orosz géppisztolyos katonák és egyáltalán nem vágtak valami barátságos képet. Az izgalom magas fokra hágott. Azt kérdeztük egymástól, hogy vajon miért állítottak meg bennünket? Naplementkor mégis útnak indultunk és késő éjjel meg is érkeztünk Bécsbe, talán az Ostbanhoff pályaudvarra. Itt a hangulat a két szövetséges között nagyon feszültnek tűnt. Jogosan, mert az előző napi transzport is velünk együtt vesztegelt a pályaudvar valahányadik vágányán. A mozdonyt elvették, folytak a tárgyalások, a kísérő amerikaiak az azonnali továbbindulást követelték. A szerelvényünket az osztrákok az indulási oldalra csempészték, de hát a mi mozdonyunkat is elvették az oroszok. Másnap, szeptember 16-án elfogyott az ivóvizünk. Hajnalban megkezdődött a víz felkutatása. A szerelvényt jobbról és balról géppisztolyos orosz katonák és katonalányok őrizték. A kocsik alatt bujkáltunk vízért, miközben azon töprengtünk, mikor lesz kedvük a ruszkipnak, hogy meghúzzák a ravaszt? Bár mindig köszöngettünk: doszvidányie, doszvidányie. Szerencsénkre megúsztuk a vízhordást baj nélkül. A ruszkip kötozködtek, hogy az amerikaiak Hegyeshalom felé kívántak utazni, ők pedig Ágfalvát forszírozták. Ágfalvától Isten mentsen, ott megkopasztják a hadifoglyot – gondoltuk. Közben 10 km-re kerültünk Bécstől, egy vakvágányra. Hosszas telefonálgatás és veszekedés után rátolták a szerelvényünket a hegyeshalmi vágányra. 16. 20-kor áthaladtunk a magyar határon. Megpillantottuk az első magyar katonát is. Beérkeztünk

Hegyeshalomra, ahol megrendítő kép fogadott. A megbombázott pályaudvarra láttunk, a felszakadt sínek között, a gyomos rengetegben sárgálló napraforgók virítottak ezerszám. Egy vagonnyi napraforgót vetett szét a bomba, az hajtott már a pályaudvar minden sarkában. Megérkeztünk. A magyar őrség tagjai felugráltak a vagonba és faggatóztak, hogy van-e köztünk olyan tiszt vagy sarzsi, aki rosszul bánt az emberekkel vagy háborús bűnös? Csak ráztuk a fejünket... Ezt többször eljátszották, majd hadapródtól felfelé a rangosokat leszállították, utánuk a legénységet kezdték megoldozni. A tiszteket az állomás egyik csarnokába kísérték, ahol valaki az ismerősét próbálta üdvözölni, de amaz nagyon savanyú pofát vágott. Egy óras várakozás után megjelent egy esőkabátos, fapofájú civil, üdvözölte a visszatérőket, akik ezt az országot lerombolták. Továbbutazásunk alatt megnézhetjük, mi maradt utánunk. Magyarországon már a nép van hatalmon, és ez a nép az országot újjáépíti. Ha azért jöttünk, hogy ebben részt vegyünk, akkor üdvözet nekünk, ellenben a bűnösöket felelősségre vonják. Mire visszakerültünk a kocsikhoz, már beesteledett. Hírül kaptuk, hogy a huszároktól két ezredest és egy századost leszállítottak. Későn este indultunk tovább. Hajnalig a Győr–Komárom szakaszt kétszer megjártuk, ide-oda tologatták a szerelvényt. Mire megvirradt, a Duna parti vágányon álltunk. Magyar vasutasok segítségével a víz nyérése itt már könnyebben ment. Dél felé eldöntötték, hogy a legénységet Székesfehérvárra viszik, a tisztjelöltek és a tisztek Komáromban maradnak. Kísérettel, a városon át gyalogosan indultunk az Igmándi erődbe. A civilek azt mondták: örülünk, hogy nem a Csillag erődbe, a ruszki kezére kerültünk.

Az egyik leszállított ezredes papucsban ballagott velünk a sorban, mert a hegyeshalmi kihallgatáson az „illetékes” államosította birgerli csizmáját. Ezt látva a komáromi emberek sírva sopánkodtak rajtunk. A városon túl, a mezőn felmagaslott az Igmándi erőd, balra tőle a Csillag vörös lobogóval. Az Igmándi zsúfolásig megtelt. A kaputól balra, egy nagy teremben helyezkedtek el a törzstisztek, köztük a határvadász zászlóalj régebbi parancsnoka, Bodnár alezredes. Mi csak az udvaron kaptunk szállást éjszakára. A kazamatákban tán még lőtt ember is volt, de emberi piszok bőven. A latrinákat kiásták az udvaron, de amióta az a hír járta, hogy valakik belefulladásra, igyekeztünk elkerülni. Magyar őrség vigyázott ránk, olyan rendőrféle tisztek polgári ruhában. Állandóan faggatták a csapatot. Valami dr. Ágoston parancsnok a ténfergő mukikkal szemben elég határozottan lépett fel. Jöttek a pocakos, ruszki nacsalnyikok is a bezárt, sánc alatti raktárakat szaglászni.

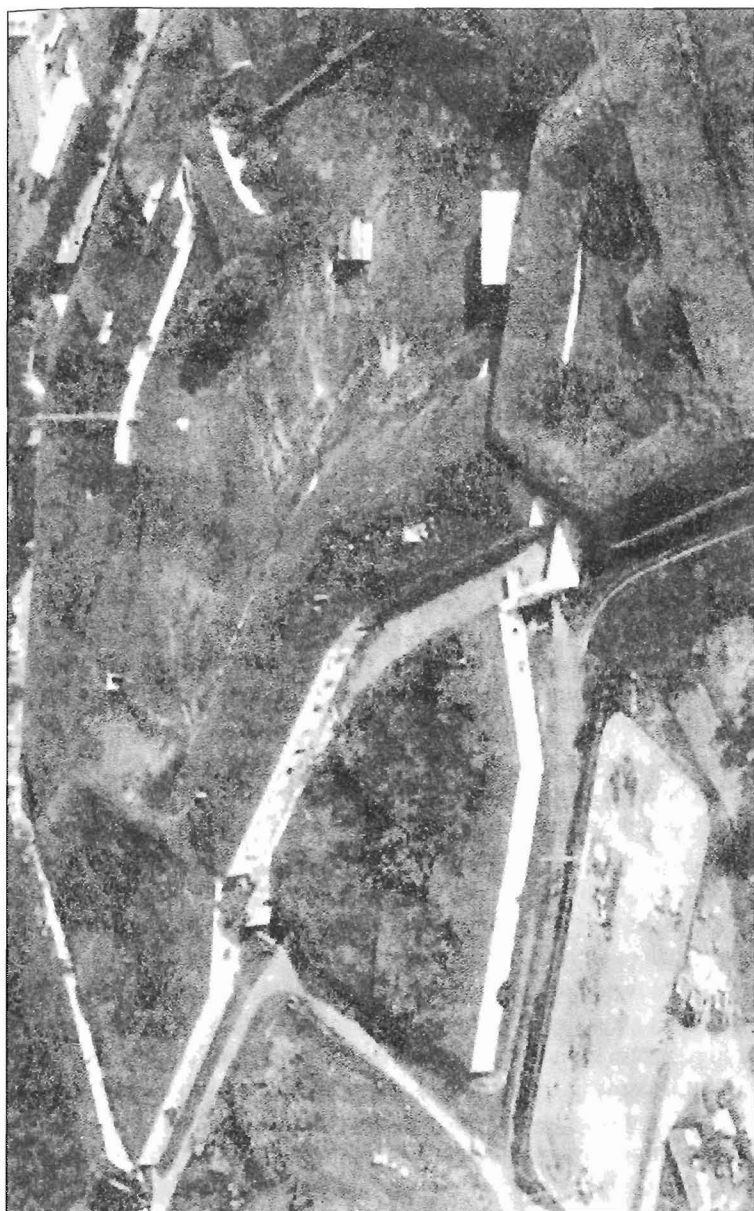
Az örök között találtam ismerőst, méghozzá a Rábapatonán átállt 20. hadosztályból. Elég érdekes szituációba keveredtem, bár ki tudja, ki járt jobban. Mi most biztosan leszerelünk, ő pedig katonáskodhat tovább. Az udvar fenekén, a lövegállás dombja alatt értünk sátrat, már amilyet tudtunk. A vizet a kapunál lévő ciszternából, süllyesztett csapon át kaptuk vederadagolással, türelmetlen tülekedés közepette. Ezt hasmenés garanciájával fogyaszthattuk. Először vedret kellett keresni, ha nem akartunk állandóan a kulaccsal sétafikálni. A régóta bent csücsülő, SS-gyanús foglyok jóvoltából tettünk szert ép vederre. Szerencsétlenségünkre a vízvezeték feladta a szolgálatot. Veder volt, víz nem. Az orvosok feszt sürgették a létszámcsökkentést. Az udvar keleti oldalán tátotta a száját a hatalmas kapu, ami a kazamatákba nyílt. Minden előfordult ott: rongy, szemét, fegyver, lőszer, bomló anyag. Rettenetes, tömény büdös áradt belőle. Innen emeltem ki egy összecukható hegyi hordágyat, ezért nem kellett alomért kutakodnom. A második napon a felhőszakadás mégis megemelte a fészket. A víz a földön lévő cuccot elvitte a feneketlen szennyvízcsatorna torkába. A fejem alatti hátizsák megmaradt, de sajnos elveszett a dosszié, amely a magyar királyi 20. honvéd zászlóalj (előző csapattestem a keleti fronton) utolsó, Nagykapos alatt kelt zászlóalj-parancsnoki parancsát tartalmazta. Pótolhatatlan veszteség volt, mert a parancsban az utolsó hónap veszteségei is szerepeltek.

Az egyik délután sorakoztatták és a parancsnoki épület elé állították a társaságot. A köröstarcsai földi, Harkai távírdász már leszerelte a hangszórót, amelyen keresztül szép sorjában szóltak (volna) hozzánk a politikai pártok képviselői. Persze, először az MKP-s agitálhatott. Szónoklatukban egységes gondolatokkal traktálták a jónépet. Fontoskodó fiatalurak, intellektus pofák sürgölődtek köztük. Egy ilyen fenomén megállt az idős műszakimérnök-ezredes előtt. Megfogta a gallérját.

– Maga mit csinált a háborúban? – tette fel a hülye kérdést.

– Ha a többi fiatal is ilyen barom lesz velünk, meggyűlik a bajunk az új vezetéssel- hangzott a válasz.

A vihar és a poklok éjszakája után volt min sírni és röhögni.

Az Igmándi erőd Komáromban

FEKETE JÓZSEF

Málenkij robot

Fekete József gyomai polgár soha nem felejt el, mi történt vele ötvennél is több esztendeje: kényszermunkára, málenkij robotra vitték a nagy Szovjetunióba. Közel egy évet töltött ott bányában, mezőgazdasági munkán, s a negatív élmény egy életre kihatott. Szerencséje volt, mert hazatérhetett, szemben a tízezrekkel, akik elpusztultak. Azóta megbocsátott kínzóinak...

A második világháború vége felé jártunk, a szovjet hadsereg megszállt bennünket. Egy éjszaka jöttek a kommunisták, hogy írjuk alá a gyűjtőívet, munkára visznek. Persze, vonakodtunk. Aztán mégis beadtuk a derekunkat, mert a tiltakozásért főbelövés járt. Két hétről beszéltek, de a legtöbb esetben évek lettek belőle. Csúnyán becsaptak minket, mert a hazai munka helyett orosz málenkij robot következett. Gyulán a puskás katona ránk zárta a marhavagon ajtaját.

Dróttal körülrzárt lágerben kaptunk szállást. Iszonyú hidegek jártak, a rossz ablakokon beesett a hó, hiába dugdostuk papírral. A tetvek csíptek, hiába vakaróztunk, megevett mindenkit a kosz. Vacsorára egy kis burizslevest adtak, amin hántolt búzát vízben főve kell érteni – nem szerettük, de legalább nem haltunk éhen...

Kezdetben nem őrizték túl szigorúan a lágert, ezért kiszökhettem a legközelebbi házhoz. Egy középkorú asszony lakott ott két kiskorú gyermekével, fiúval és lánnyal, a férj masinisztaként szolgált a környéken, akkor jött haza, amikor a háborús törvények engedték. „Magyarszki roboti lánya, sok cselovek, melegedni jöttem” – magyaráztam kézzel-lábbal. Az asszony tejjel kínált és fekete zabkenyeret adott, amiért nem győztem hálálkodni. Szalmapárnán és lópokrócon pihenhettem kicsit, ami a deszkapriccsel összehasonlítva fejedelmi pihenőhelynek bizonyult. Levelezőlapon üzentem haza, amelyet a kislány iskolába menet postára adott, de sohasem olvasták azt otthon, Sztálin gyűjtősnak használta. Hamarosan felállították az őrtornyokat, attól kezdve nem mertem kiszökni, vége lett az úri életnek. Aki orvosi vizsgálaton erősebb szervezetűnek bizonyult, a szénbányába került...

Azt mondta az orosz az alagút végén, hogy sztoj magyarszki, és ki-ki vaskalapácsot, lapátot, spárgavasat foghatott a kezébe. Davaj, magyarszki,

roboti bisztró, bisztró – hangzott hátulról. Egy olyan nagyságú alagútban másztunk négykézláb tovább, mint itthon a kemence szája. A fejünk sűrűn koppant a gerendán, fáj a térdünk, a bányáslámpa pedig hol kialudt, hol olyan füstöt eregetett, hogy alig lehetett megmaradni a szűk nyílásban. A kitermelendő szénréteget hason csúszva közelítettük meg, a csúszdára ülve lapátoltunk. Elkeseredtünk, ha arra gondoltunk, hogy a jövőben így kell megkeresni a mindennapi káposztalevesre valót. Talán jobb lenne, ha ránk szakadna, s agyonütne valami nehéz kő, mert lent, a mélyben ezt nem lehetett kizárni. Ismerősömmel fellázdadtunk a sorsunk ellen, megszöktünk, bár tudtuk, az életünket kockáztatjuk. Hajnalban kilestük, az őr mikor sétál távolabb, aztán kibújtunk a drótkerítés alatt...

A vasút mentén haladtunk, úgy saccoltuk: Magyarország északnyugat felé lehet. Figyeltük, merről mohásabb a telefonoszlop oldala, s merre hajolnak a fűszálak, de nem mindig lettünk okosabbak. Igyekeztünk kerülni az emberi társaságot, de ha kutyaszorítóba kerültünk, jó hangosan előre köszöntünk, hogy drasztutye. Éppen egy vonaljárőr hölgyet faggattunk, amikor fékezett mellettünk a teherautó. A félig katona, félig sofőr igazoltatott és felzsuppoltatott a platóra. Világossá vált számára, hogy valamelyik táborból szökhettünk, ezért beszállított a legközelebbi katonai parancsnokságra. Inunkba szállt a bátorság, mert a háború törvényei szerint szökevényeknek halál járt. Szibériával és frontvonallal fenyegetőztek a tisztiek, de örültünk, hogy nem főbelövással kezdték. Géppuskás katona kísért vissza a lágerbe, ahol pofonokat, verést kaptunk. Hamar kiderült, hogy a szökéssel lehetetlen fába vágtuk a fejszénket, hiszen a rosztovi kerületben figyelő szemek óvták az idegenek minden lépését...

Kezdtém kerülni a munkát, pedig nem vagyok lusta ember. De éreztem, hogy megfelelő energia híján a kimerített test maga a halál. A bányában rendszerint hátramaradtam, hogy ne jusson szerszám. Fiatal voltam, lázadtam a sorsom ellen. Négykézláb kimásztam a másik alagútra, elbújtam. Ahogy láttam, hogy húzatják a megrakott csilléket, felkapaszkodtam a hátuljára. Odafönt azok közé keveredtem, akik végeztek a műszakkal, mentem velük a konyhára. Nem mintha ott finomat főztek volna, lassan undorodtam a káposztától és a burisztól, de utána legalább aludhattam. Sorakozónál a vécebe húzódtam, hiába ellenőrizték a létszámot. A szobaparancsnok elkapott, mire azzal védekeztem, hogy bolnoj, azaz beteg vagyok. Később direkt az omló szén alá raktam a lábam, de csak úgy, hogy nagy bajom ne essék. A trükköt nem vették be, irány a bánya. Csak addig csürtem-csavartam a dolgot, hogy kórház lett a vége...

Az ápolónők fürdőkádba parancsoltak, a ruháinkat összekötötték és a raktárba vitték. Vérhassal szállítottak be, egy kaukázusival kerültem közös szobába. Minden kérésre vagy kérdésre azt feleltem, hogy „nyeponyemáj”, pedig akkor már sok szót megértettem. Tartottam tőle, hogy a keleti gyógymódtól betegebb leszek, mint vagyok. A rizkását úgy ettem, mint aki sose evett. Komáztam a mongollal, aki úgy tartotta, hogy Sztálin nyeharasó, Lenin harasó, mert utóbbi tehenet is engedélyezett. Gyötört a honvágy, fizikai állapotom egyre inkább a szellemire hasonlított. Újra a láger következett, mert sokáig nem lehetett szimulálni. A parancsnok kolhoz munkára osztott be, mert olykor a legnagyobb szigor is enyhülhet. Biztos látták rajtam, hogy krónikus bányamérgezésről szenvedek...

Éjjel felöltözve aludtunk az ég alatt, ha zápor jött, megáztunk. Sebj, másnap a napon szárítkoztunk. Hiába könyörögtünk a tolmácsnak, hogy hozasson egy kis szalmát aláink, csak penészes kóró jutott. Az árpalisztból készült galuskaleves annyira ízlett, mint valami fejedelmi éték. A szénagyűjtés, krumplikapálás üdülésnek tetszett a mélyhez képest. Kukoricát ritkítottam, egy-kettő végighaladtam a soron, ez már jobban ízlett. A kiserdőben vadszilvát szedtem, madártojást találtam – erős túlzással úgy éreztem magam, mint otthon. No, nem sokáig, mert tejosztásnál rossz helyre tettem a csupromat, oda, ahol a kivételezettek ettek. Úgy szájon vágta, hogy kirepedt a szám, a bögrémet pedig eldobták. Visszakerültem a lágerbe, ahol sárgaságba estem. Újra belülről láthattam a kórházat, nem kívánom az ellenségemnek sem. Két nővér támogatott, egyik jobbról, a másik balról, hatalmas tűt szúrtak az oldalamba, a sárvizet szívatták le velem. Ha nehezen is, de túléltem. Mitagadás, a kórház környékén sétálgatva kéregettem, talán ezért maradhattam meg...

Elterjesztették, hogy jövünk haza, hittük is, nem is. Olyan időket éltünk, hogy minden megtörténhetett az emberrel, élet is, halál is. A pusztulás kezdett megszokottá válni. A túlélés villámcsapásként hatott. Mondták, a Fekete-tenger partjára visznek erősödni, hogy újra alkalmas legyek nehezebb munkára, aztán mégis hazafelé kanyarodott a vonat. Éreztették, hogy kiszolgáltatottak vagyunk, mindent megtehetnek velünk. Valamit azért jelzett, hogy nem zárták ránk a vagon ajtaját, tehát nem tartottak a szökésünktől. Hadifoglyokkal, deportáltakkal, kényszermunkásokkal telt meg a szerelvény, egyik ember rosszabbul nézett ki, mint a másik. Máramarosszigetnél kezdtem érezni, hogy viszontláthatom a Kárpát-medencét. Szárított kenyéren és vizen tartottuk fenn magunkat, az úton halottakat temettünk el,

akik sohasem láthatták újra az otthonukat. Ügyeskedtünk, leugrottunk a vonatról marhakáposztát szedni, azt faltuk. Akiből könnyen kivész az élet-ösztön, nehezen győzi le a lehetetlent. Megedződünk, bár tudtuk, hogy másnap esetleg mi következünk...

Gyomán a nagyszüleim megismertek, rétesel kínáltak. Meséltem és meséltem, itták a szavaimat. Sorra látogattam rokonaimat, akik mind a lá-gerekbe került ismerősök, hozzátartozók felől érdeklődtek tőlem. Egyik nagybátyám Oroszországban maradt, a másik Újszásznál esett el, szóval kijutott nekünk a háborúból. Rossz nagykabátban, micisapkában, csizma-nadrágban, bakancsban jártam-keltem, soványságom és viseletem miatt alig ismertek rám. Apámék rögtön orvoshoz vittek. Kovács doktor olyan orvosságot írt fel, hogy hosszú ideig köpködtem tőle a szénport. Nem ehettem zsírosat, vigyázni kellett a gyomromra. Végre itthon számba vehettem az egész örületet, ami velem közel egy esztendeig történt. Ha másvalaki mondja, nem hiszem el. Hány feleség, férj, gyermek, menyasszony, vőle-gény maradt ott! A vezéreknek, az uraknak mindegy, mennyit szenved a nép. Így volt ez mindig, így van ez most is...

GÁBOR SÁNDOR

A facimbalom

Kézdivásárhelyen és Berecken teljesítettem katonai szolgálatot. Az első század Berecken, a második Ojtozon, a harmadik Kézdivásárhelyen helyezkedett el. Kézdivásárhelyen tisztesiskolát végeztem, örvezetői rangot kaptam. A március 15-i ünnepségek alkalmával meglátogattuk Gábor Áron sírhelyét, még éltek a rokonai, akik szintén részt vettek a rendezvényen. Mikor összevonták a három századot, átkerültem Bereckre és az ezeréves határon portyázóként szolgáltam a hegyivadász alakulatnál.

A főállást láncszerűen építették ki. Egyik oldalon Brassó, a másikon Csík felé foglaltak helyet a kisőrsök. Az egyik kisőrsnek lettem a parancsnoka. Az átállt románok vezették át az oroszokat a környező hegyeken, ezt kellett megakadályoznunk. A harcok következményeként visszavonultunk az Ozsdola nevű községbe, amit két német harckocsi segítségével két hétig tartottunk az ellenség elől. Az oroszok eredetileg nem itt akartak áttörni, de a németek berobbantották az ojtozi átjárót, ezért a hegyek ösvényein próbálkoztak. Miután helyreállították a szorost, megerősödött a támadásuk. Összeszedtük szétszóródott csapatainkat és visszavonulás közben egészen Szatmárnémetiig folyt a harc.

Ekkorra már megszűnt a szervezettségünk, így néhányan elindultunk nyugat felé. Napokon át gyalogoltunk, mígnem Mátészalkára érve igazoltattak a csendőrök. Szerencsére dévaványaiak voltak, a szomszéd községből valók, talán ezért bántak velünk kesztyűs kézzel, leadtak minket az első hadkiegészítő parancsnokságon. Innen Hatvanba irányítottak, majd Cinkotára. Ott új alakulatokba szerveződve, vonattal a Dunántúlra indultunk. Tolna megyében, Felsőnána közelében fogtak el, pontosan 1944. december elsején. A magyar katonaság visszavonult, de a mi géppuskás szakaszunk elhatározta, hogy bevárja az oroszokat. Félünk, hogy ránk lönek, de szerencsére nem került sor harcra. A békéscsabai társunk szlovákul szólt hozzájuk, válaszoltak, köszöntek. A tiszt utasította a honvédet, hogy vigyen bennünket hátra. A harcos bekísért minket Felsőnánára, ahol egy ólba rakatta a fegyvereinket. Sok fegyvert begyűjtöttek már ott. Körbefogták és őrizték a csapatot, majd este mindenkit behajtottak egy hodályba,

ahol kenyeret osztottak. Három nap után bevagoníroztunk, Szekszárdon át Mohácsra utaztunk, ott négy napot töltöttünk. Onnan átkerültünk Bajára, a Vaskúti út melletti utászklantanyába. Üzemanyagot hordóban főztek, ezért az étel mindig olajízűnek éreztük.

A karácsonyt már Temesváron értük meg. A közös barakkban sokféle nemzetiség zsúfolódott össze, mindegyik tagjai elénekelték a saját egyházi énekeiket. Az oroszok új hadsereget szerveztek a németek elleni bevetésre. Én is jelentkeztem katonának. Megalakult az első magyar önkéntes hadosztály. Jó ruházatot kaptunk, külön ételmezést. Naponta kétszer ehettünk, és tea is járt. A rendes hadifoglyokat nagyon szegényesen kosztolták, közülük sokan meghaltak. A szanitécek közé kerültem, betegeket láttunk el, gyógyszert osztottunk. A halottakat szállítottuk a hullakamrába. Emlékszem, egyik este kivittünk egy sovány, alélt fiút is. Meglepetésünkre másnap ismét megjelent közöttünk, nem kis szenzációt keltve. Kisvártatva mégiscsak meghalt. Mi aránylag szabadon mozoghattunk, alaki foglalkozásokat hajtottunk végre, vagy kijártunk az erdőbe fáért, mivel a körletben nem fűtöttek. Az oroszok között járva szemet vetett a hegyivadász bakancsomra egy ruszin katona. Követett, figyelte a mozgásomat. Megtévesztésül este bementem a szerbek, utána a románok közé. A ruszin kegyetlenül kereste a lábbelit, de nem találta. A feltartott lábaink előtt masírozott végig a cipőket vizslatva, de megint kitaláltam valami trükköt. Azután betekertem a lábamat zsákokkal és rongydarabbal, így sikerült megmenteni a bakancsot.

Gyomaiak jártak Temesváron, a rokonaim tőlük tudták meg, hogy hol vagyok. Édesapám a felkeresésemre indult, ám időközben lezárták a határt, nem találkozhattunk. Megint bevagoníroztunk, hét kocsi ételmet kapcsoltak a szerelvényhez. Sírtak a civilek, mert úgy gondolták, messze megyünk. Mi azt a tájékoztatást kaptuk, hogy Magyarország a cél. Kelet felé indultunk, de nem fogtunk gyanút, mert háborús idő járta. A parancsnokaink sem sejtettek többet nálunk. Foksányban vált világossá, hogy az oroszok becsapták a magyar katonákat. Foksánytól nyitott vagonokban utaztunk, két hét után Ukrajnában kötöttünk ki. Az orosz kapitány éneket kért, szólt a dal, hogy „Káposzta, káposzta...” Elhagyhattuk a vonatot, szökésre gondolni sem mertünk, oly erősen őrizték a terepet.

Nyikolajev városba ért az első ezred. Emeletes épületekben helyezkedtünk el, a termekben vaságyakat találtunk. A szalmazsákokba a Bug folyó partjáról szedtünk nádat, mert a szalma hiánycikknek számított. A magyar

parancsnokokat meghagyták egy-egy egység élén, de minden szakaszhoz őrt rendeltek. Kizárólag rajta keresztül intézkedhettek felőlünk, aki ezért mindig a nyomunkban járt. Amikor fát loptunk, a köpeny alá rejtettük a szerzeményt, de meglátta a százados, hogy túlságosan kövérek vagyunk. A százados kioldatta a derékszíjat, de a honvéd rangban lévő őr nem engedte elvenni a lopott holmit, fegyvert fogott a tisztre.

Vagonygyárban dolgoztunk először, a gyár területén belüli háborús károk helyreállításán tevékenykedtünk. Falakat raktunk, építőipari segéd munkát végeztünk. Nem mondom, megszervezték a munkát, a százalékot szigorúan teljesíteni kellett. Általában két deci levest és hatvan deka kenyeret adtak naponta enni, ha meghaladtuk a normát, öt deci kását és húsz deka kenyeret repetázhattunk. A kosztra hamar ráuntunk, állandóan káposzta- és rizsleves, olajoshal váltogatta egymást. A kisebb halakat pikkelyestől lecsúsztattuk, ahogy az oroszoktól láttuk, a nagyobbakat megpucoltuk. A keszre a forró levest öntöttük, attól egy kicsit megabálódott, úgy kanalaztuk be. A téglakenyeret egészben vehettük át, közülünk a legjobb kéz ügyességgel rendelkező darabolta szét igazságosan. Megbecsült tevékenységnek számított ez, hiszen a sokszor alaktalan kenyeret művészet volt egyenlő darabokra vágni. A morzsalékot csipetekre osztottuk. A lágerban ezrek vegetáltak, a létszámhoz képest mégis kevesen haltak meg. A gyomai ismerősöm hirtelen lázas lett és elhunyt, két fogolyra a felvonó esett rá. A betegeket a tábori kórházban ápolták, a súlyosabb eseteket kint.

A vagonygyár után a téglagyár következett. Földkitermelést végeztünk, néha bekerültünk a szárítóba, ahonnan emelővillás csilléken szállítottuk a téglákat a kemencéhez. Az orosz munkások figyelmeztettek, hogy csak az előírt százalékot teljesítsük, mert különben többet követelnek. Feltűnően sok nőt láthattunk a munkahelyeken, asszonyokat, lányokat egyaránt. Erősebbeknek tűntek fel, mint mi, feleannyian cipelték a sínmezőt. Ismerkedésre nem kerülhetett sor közöttünk, mivel sem a hangulatunk, sem a fizikai állapotunk nem felelt meg az udvarlás követelményeinek. A civilekkel nem ismerkedtünk, a munkán kívül nem kapcsolt össze velük semmi. A helybéliek is nagyon szegényen éltek, nekik sem járt több kenyér hatvan dekanál, a levest hazavitték, hogy a család se haljon éhen. Sokszor eladtuk nekik a cukoradagunkat és a dohányt. A mahorkát egymás között élelmisszerre cseréltük. A németekkel jó üzletet csinálhatott az ember, mert biztosan megadták a tartozást, ellentétben a románokkal és a magyarokkal. A németek korrekt mesterek hírében állottak, ezért szakmunkát végeztek, az

orosz tisztek velük készítették a bútoraikat. A magyarok, a lengyelek, a románok rendszerint alantasabb beosztást kaptak. A nacsalnik csóválta a fejét, ha a románok közül kapott munkást, mert ők úgy álltak hozzá, hogy más is hozzáférjen. A szabadidőt pihenéssel töltöttük, a kártyázást sem űztük. Egy Balogh nevű cigány társunk fából készített cimbalmot. Különböző hosszúságú ágacskákat kifúrt hosszában, felfűzte madzagra és dallamokat játszott rajta. Összecsukható, kis fakeretes szerszámnak nézett ki a hangszer, belefért a kenyeresestáskájába. Szabadulás után találkoztam vele egy miskolci vendéglőben, nehezen ismert fel, de utána egész éjszaka nekem szólt a nóta. Balogh példája is bizonyítja, hogy csak önmagunkra számíthatunk, saját ötletességünkre. Az elfogásunkkor elvettek tőlünk minden szűrő- és vágóeszközt, de nekem sikerült megmentenem két borotvapengét. Megfaragtam a keményfát, beledugtam a pengét, körbekötöttem – megszületett a szerszám. Mindvégig ezt használtuk, bár eléggé húzta a bőrnket.

A napi nyolc órai munka után lefeküdtünk, pihentünk, vártuk a vacsorát. Meséltünk, meghallgattuk egymás búját-bajját. Az egyik aktivista fiú megpróbált velünk politikai témáról beszélgetni, de rendszerint hamar leszereltük. A politika hidegen hagyta a hadifoglyokat, a magunk bajával törődünk. A nők aggódtak a családtagjaikért, az itthon hagyott vagyonért, gazdaságért. Negyvenhét tavaszán írhattunk először levelet haza a Vörös-keresztben keresztül, de a címzettek nem kapták meg. Karácsonykor fenyőfa nélkül ünnepeltünk, elénekeltük a himnuszainkat, karácsonyi énekeinket, hallgattuk az idősebbek elbeszéléseit. Újságot csak egyszer láttunk, amikor kifüggesztették egy magyar lap néhány oldalát a falra. Olvastuk, hogy odahaza földosztást tartanak. Köztünk raboskodott gróf Pallavicini, aki ott értesült róla, hogy kifosztották a birtokát. Később elvitték tőlünk egy tábornokkal együtt. Őket egyébként addig nem dolgoztatták, amíg nálunk tartózkodtak. Politikai tájékoztatók alkalmával mindig kihangsúlyozták, hogy Magyarországon már kialakult a gazdaság, minden rendben. Az előadótól érdeklődtünk hazamenetelünk időpontja felől, de nem válaszolt. Talán ő sem tudott többet, mint mi, csak ígérte a szebb jövőt. Másfél év után annyira legyöngültem, hogy besoroltak az OK-sok közé, nem bírtam a fizikai munkát.

Aztán egyszer nagy örömünkre mégiscsak úgy döntöttek, hogy hazamehetünk. A visszaút már nem tartott olyan sokáig, mint a kifelé vezető. Fél napig is jött a vonat megállás nélkül, ami akkoriban nem számított gyakori-

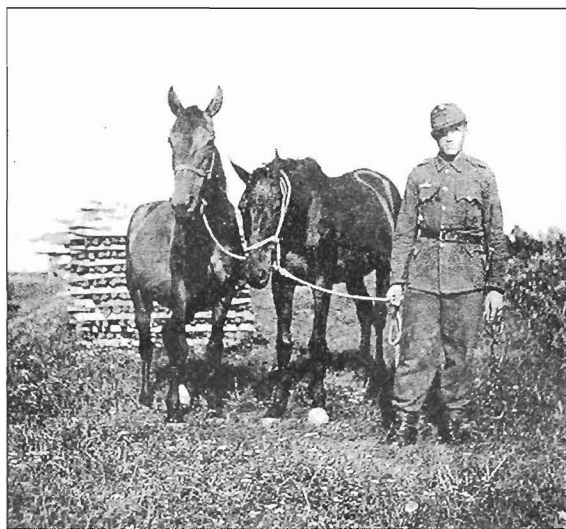
nak. Kolozsvár mellett a nyílt pályán álltunk meg, valószínűleg azért ott, hogy ne okozzunk felfordulást az állomáson. Ha fogolyvonat érkezett valahová, a civilek valósággal megrohmozták. Mindenki kereste a rokonát, ismerősét, élelmet hoztak és osztogatták. Debrecenben orvosi vizsgálat után igazolást kaptunk és öt forint pénzellátmányt. Hosszú idő után először ittam tejeskávét. Önállóan utaztam Szolnokig, ahol a vöröskeresztesek iskolaépületben szállásoltak el és megvacsoráztattak. Gyomára érve hamar elterjedt a híre érkezésemnek. Imre Lajos, a család ismerőse értesítette édesapámat, aki lovas kocsival jött elém.

Az én katonaeletem ezzel még nem ért véget, mert beléptem az új magyar hadseregbe. Nyilvántartó tisztként szolgáltam 1956-ig. Utána két évig kulturális vonalon dolgoztam a Hazafias Népfront kötelékében. Negyvenhárom éves koromban érettségiztem, utána kitanultam a nyomdász szakmát. Jelenleg a gyomai Kner nyomda éjszakai portása vagyok.

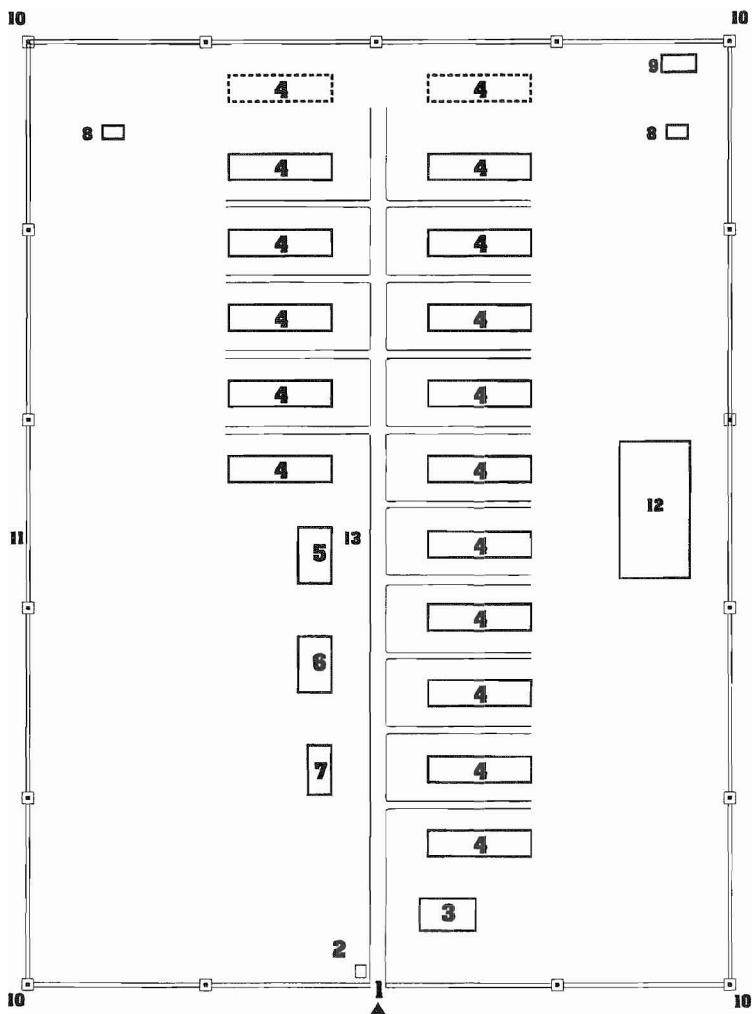

Gábor Sándor honvéd 1943

Szabadságon 1944-ben

A nyikolajevi láger visszaemlékezés alapján
rekonstruált helyszínrajzi vázlata

JELMAGYARÁZAT

1. Kapu

deszka kereten drótfonat, a kapuívén Lenin- és Sztálin-portré,
középen vörös csillag

2. Órbódé

fülke jellegű fa épület

3. Elhelyezési épület

földszintes épület

4. Elhelyezési épület

földszintes téglá épületek magyar, német, olasz, lengyel és
román foglyok elhelyezésére

5. Konyha

földszintes téglá épület

6. Egészségügyi épület

földszintes téglá épület

7. Fürdő

földszintes téglá épület

8. Latrina

szín jellegű építmény, alatta ürgödörrel

9. Hulladéktároló

szemégyűjtő hely, fedetlen létesítmény

10. Órtorony

fa építmény reflektorokkal

11. Kerítés

kétsoros drótkerítés, a belső oldalain szögesdrótgöngyöleggel

12. Tornapálya

az őrszemélyzet számára kijelölt terület

13. Út

homokos szerkezetű, kitaposott belső út

Megjegyzés: a láger területén gyér füvezeten kívül más növényzet (fa,
bokor) nem található.

GELLAI ISTVÁN

Mamka, zsenyka doma

Háromszék megyében, Bereck községben teljesítettem szolgálatot, mint hegyivadász. Románia augusztus 28-án kapitulált, előrenyomultak az oroszok. Mindenki vonult hátra, olaszok és németek tankokkal, ágyúkkal. Mi is hátrahúzódtunk egészen Kászonjakabfalváig. Ott aztán újra támadtunk volna, de az oroszok bekerítettek. Átkeltünk egy erős sodrású folyón, hasig erős vízben. A másik oldalon csatárláncba fejlődtünk, de megint találkoztunk az oroszokkal. Felvettük a harcot. Mellettem a százados jött, elkérte a kézigránátomat, mert látott valamit mozogni elől. Léptünk vagy kettőt, prütty, átlőtték a lábát. Megfehéredett nagyon. A hóna alá nyúltam, húztam, húztam hátra, kiabáltam az egészségügyisekért. Megérkeztek hamar, elvitték a sebesültet. Én meg lőttem tovább golyószóróval, hát az anyjuk teremtsit, ne közelítsenek tovább! Nem túl sokáig tartott a harc, menekültünk megint hátra. Máskor összeszaladtam egy oroszral, de olyannyira, hogy a géppisztolya csöve beleakadt a szerelvénybe. Lökdösődtünk, le akart löni. Hirtelen adtam neki egy akkora pofont, hogy elesett. Kiabáltam, hogy mit akarsz, te marha, lelőni?!

A hegygerincen járőröztünk. Halljuk ám, hogy a túloldalon mozognak, oroszul beszélnek. Uzsgyi, le a völgybe! Észrevehették, mert a cserje csak megzörrent. Meglepetésünkre az ellenség is felszívódott. Ilyen gyerekek voltunk, mindenki féltette az életét. Ők is, mi is. Legközelebb megsomjaztunk. Szóltam a társamnak, hogy lemegyek a patakhoz vízért. Rendben, de vigyem az ő kulacsát is. Merítem a kulacsot, láttam, hogy a másik oldalon ugyanezt teszi az orosz. Odaát is megsomjaztak. Nem csináltunk semmit, otthagytuk egymást. Nem vétett egyik a másiknak, miért lövöldözniék fölöslegesen? Az átkozott politika megmérgezte az emberi viszonyokat! Egyszer hopp, máskor kopp. Nyomultak az oroszok, már Szászrégenig visszanyomtak bennünket. Megemlítettem a hadnagynak, hogy miért kínlódunk az orosz gőzhengerrel, úgylis letaposnak. Harcolni kell! – ordította. Harcolni, harcolni, hát miért neveli fel az anya a gyereket húgy-huszonöt éves koráig? Hogy a dögtéren végezze? Céloztunk az ellenségre, de akadt rá példa, hogy nem, ki tudja? Lőttünk. A magyarok ismétlőpuskával har-

coltak, az oroszok géppisztollyal, hetvenkét lőszerrel a dobtárban. Micsoda különbség! Az egyik szeghalmi gyerek, ha jól emlékszem, Bereczkinek hívták, odahajította az orosz elé a kézigránátot. Na, az hamar elaludt! Aknatamadáskor odasuhintottak nekem is. A kezem és a nyakam találta el a repesz. Lesöpröm a vért, érzem, hogy a fülem egyik fele lefelé perdült, a másik felfelé. Hú, te orosz, hát nálunk a disznó fülét szokták széthasítani, mikor megpörkölődött! A dési kórházba vittek, ahol maradásra bírtak. Délután tábori misét tartottak, a szentséget mutatta a pap, így Krisztus, úgy Krisztus. Az oroszok elkezdtek aknázni, rögtön vége lett a misének. A bajtársak behúzódtak az épületbe. Nemsokára felpakoltunk, a kórház is költözött. Nagykároly, Mátészalka, Budapest, ezt az útirányt követtük. Sokáig tartott a vonulás, mert akadályokba ütköztünk. A fővárosban félreállították a szerelvényünket a szélső vágányra, mert tumultus képződött a pályaudvaron. Várunk, aztán a Szvetana utcai tornateremben helyezték el a sebésülteket. Átkötöztek, mert csepegett a genny a nyakamból. Szólt a sziréna, bement a rádió, hogy Baja, Bácska vonalon érkeznek a bombázók.

Elérték Pestet az oroszok. Buszokra, vonatokra ültünk, irány Szombathely. Itt már kórházban helyeztek el, ahol apácák ápoltak. Önként jelentkezőt kerestek, almát kellett hozni a konyhára. Jelentkeztem, de csak pár almáért. Ígérték, meglesz. Elhoztuk a kas almát, megkaptam a béretem. Ami jár, az jár. Fontos, hogy a bél tele legyen. Végre levették a kötésemet. Megnyírtak, megborotváltak. Nem ismertem magamra, két és fél hónapig betekercselve éltem. Kaptam tíz hét egészségügyi szabadságot. Kérdezték, hogy hová írják a papíromat? Mondom, Békés megyébe. Hohó, oda nem lehet, ott már oroszok vannak! No, akkor Győrbe, lakik ott rokonom. Le sem telt a szabadság, kihirdették, hogy mindenki vonuljon be az alakulatához, különben főbelövés jár. Hát gondoltam is, a katonának a főbelövés mindig jár...

A szombathelyi lovassági laktanyába kerültem, utána Porrogszentkirályra. Egy órnagy beszédet tartott, azt mondta: fiúk, ne ijedjete meg, hős ejtőernyőseink elzárták az oroszok utánpótlását a Kárpátokon túl! Ide több orosz nem jön, aki pedig itt van, azt felmorzsoljuk. Gondoltam magamban, hogy kiket morzsolunk mi fel? Hiszen millióan vannak! Egyikünk nyomortabb, mint a másik.

A Szálasi-időszak következett. Megparancsolták, hogy esküdjünk fel. Mindenki nyújtsa fel a kezét, bár akármit teszünk, akkor is érvényes. Felnyújtottam én is, más is. Éljen Szálasi! Éljen, hát a fene bánja, tőlem élhet.

Kivonultunk Inkére, a Margit-vonalba. Ott kellett volna feltartani az oroszokat, de esély sem mutatkozott rá. Az oroszok közben annyira elhaladtak, hogy örökké a nyomunkban topogtak. A hadnagy kiadta az ukázt, hogy célozzuk be Németországot. Éreztük, hogy nincs már itt keresnivalónk, jobb, ha magunk kötünk útilaput a talpunkra. Összekeveredtünk a németekkel. Gyalogoltunk, mert a gépkocsiból elfogyott a benzin. Este tízig lehetett átmenni a határon, utána lezárták. Lekéstük. Megfordultunk, az oroszok karjaiba futottunk. Ole ruku, dole pusku, kezeket fel, puskát le! Közrefogtak, megadtuk magunkat. Gyerünk a kommandóra, vissza Inkére! Összerendezték a társaságot, gyalog és vonaton Baja felé haladtunk.

A pusztában hatalmas láger fogadott drótkerítéssel körbekerítve. Gémeskútra jártunk inni, de nehezen találtunk vissza a saját helyünkre, annyira megtelt a tábor. Azt ígérték, Debrecenben megkapjuk a dokumentumot és hazaengednek. Megtapsoltuk a tolmácsot, úgy megtetszett az elképzelés. Másként alakult... Romániában kötöttünk ki, ahol átszervezés címén szétválasztották a sorállományt a tisztektől. Átszálltunk a széles vágányra, amit nem jó jelnek véltünk, és igazunk lett. Kilenc nap múlva Kijevbe értünk. Háromemeletes, laktanyaféle épületben helyeztek el, alattunk és felettünk németek laktak. Kijelölték a szobaparancsnokot, utána az oroszok csak reggelente néztek fel, vagy ha meghalt valaki. Egészen pontosan ezeregyszáz német, ugyanennyi magyar, száz román került oda, ahova én. Fogatkoztunk nagyon, aratott a malária és a tífusz, különösen a németek bírták nehezen a „kiképzést”. Sovány koszton tartottak, buris- és zableves, húsz deka kenyér számított fejadagnak. A kenyeret csak vizes késsel lehetett vágni, úgy ragadt. Kivételesen kaptunk egy csapott evőkanálnyi cukrot, rászórtuk a vizes kenyérré, amit kineveztünk leves utáni süteménynek. Kínunkban kitaláltunk mindenféle hülyeséget. A tiszték reménykedtek, hogy hamarosan hazajutunk. Elénekeltek, hogy: „Majd ha egyszer vége lesz a sok-sok szenvedésnek”... Nem hazafelé mentünk mi, hanem munkába. A Darnyica felé vezető utat építettük, amit még a németek kezdtek el, de félbehagyták, amikor megfordult a háború. Gépek húzták ki a fákat, hozták a homokot, mi pedig igazgattuk lapáttal az alapot. Ezt csináltuk, amíg beköszöntöttek a nagy fagyok. A Dnyeperen vágtuk körbe a híd lábát, hogy ne nyomja a jég. Kivéstük vagy negyven centi szélesen. Ahogy igyekeztem, lecsúszott a bontóvas a jég alá. Sorakozásnál nem tudtam felmutatni, ezért úgy fejbe vert az orosz a lapáttal, hogy három métert csúsztam. Nem fájt nagyon, mert vastag sapka védett. Hiába, kicsúszott a kezemből a nehéz vas, a vizes kesztyű csak rásegített, mentegőttem.

Ahogy kitavaszkodott, megint következett az útépités. Az út középső részén egyengettem a termőföldet, amit odahordott a teherautó. Kétirányú út épült, középen növényzettel betelepítve. Virágmagot szórtunk, fákat ültetünk, megadták a módját.

A beszéd mindig arról szólt közöttünk, hogy az édesanyák hogyan főzik a csirkepaprikást, milyen jó ételeket ettünk otthon. Mondom, hát mindig esztek, attól még éhesebbek lesztek! Állandóan a hasunkkal foglalkoztunk. Jött egy autó, kicsit lelassított, sikerült róla egy tököt lapáttal lelőknöm. Felvágtuk szépen, mint a sárgadinnyét, aztán elosztottuk.

Ősszel kivittek húszunkat a kolhozba krumplit szedni. Szerencsés lettem, mert konyhai segítőnek is kijelöltek. Fát vágtam, pucoltam a burgonyát. Jóllakhattam krumplilevesszel, bár csak egy kis olajat tettek hozzá. Következett a káposztaszavanyítás. Mély betonsilóba dobáltuk a káposztát és a sárgarépát. Csizmát húztam, leeresztettek kötéllel. Tapostam, tapostam, öntötték lefelé az anyagot. Jeleztem, hogy muszáj pissantanom. Ereszd oda, felelte az orosz. No, nem sok vizet zavart az a kis lé!

A mezőgazdasági munkát kőbánya követte. Nem panaszkodhattam, mert a gépet kezeltem. Meghúztam a kart, gurult a csille magától. Naponta felvittem huszonhat veder olajat a lépcsőn. A német társammal váltogattuk egymást. És a kenyérgyár! Kaptunk néha kenyeret, de loptunk is. Hosszában kettévágtuk, az egyik felét a nadrág szárába dugtuk, a másikat a hátunk mögé, a pufajka alá. A kapunál hiába tapogatott az ör, a vastag ruha alatt nem vett észre semmit. Az ágy szélén ülve szétosztottuk a zsákmányt.

Megszólított engem egyszer egy orosz tiszt. Láta rajtam, hogy nem nagyon tetszik nekem ez az élet. Mit mondjak, eltalálta. Na, ha aláírok öt évet, hogy itt maradok, szabad ember vagyok. Magyaráztam, hogy mamka, zsenyka vár engem doma. Megveregette a vállam, hogy igazad van, haza, haza. A karácsonyt sem ünnepelhettük, eltelt az a nap is, mint a többi. Az első időben magunk mostuk a ruhánkat a lágerben, azután kijártunk a patakhoz. Sorjáztak a nagy kövek a parton, ott mostak a civilek is. Mindenkihez külön kő tartozott, azon csapkodta a ruhát a sulyokkal. Később felfogadtak a faluból családokat, ők mostak ránk, fizettek nekik érte. A második évtől írhattunk levelet, havonta választ is kaptunk. Megírták, hogy Franciska húgom férjhez ment. Gondoltam magamban, hogy otthon eszik a jó birkaprikást, én meg itt senyvedek. Ha akadt némi szabadidőnk, beszélgettünk, keseregünk. Nem politizáltunk, nem veszekedtünk. A honvág kínozott mindnyájunkat. Úgy éreztük, nagyon messze a haza, számunkra szinte

elérhetetlen távolságban. Vas megye, Békés – izlelgettük a szavakat. Német Jóska Vasvárról, Gyalonkai Jóska Zalabércről, Szak Pista Ziracról, valaki Törtelről, a csabacsúdi cimborám, Winter Ádám Szarvasról, a mezőberényi társam, Hunyáról „Zsidó” Hunya Imre, az endrődi Ugarakról Kulik Pista, Endrődről Binges Vendel, a debreceni hentes – helyel-közzel emlékszem valamennyiükre. Összeszedtek az oroszok mindenkit, akit csak tudtak. Ismertem olyat, aki miséről lépett ki a templomajtón, úgy fogták el. Itt kötött ki, várhatták otthon. Davaj, davaj, állj a többi közé! – kiabálták a foglyot ejtők.

Ahogy enyhült a feszült légkör, a németek fociztak az oroszokkal, de már csak úgy a negyedik évben. Én nem szerettem a focit akkor sem, most sem, de hajtottak, hát néztem. Amúgy a német foglyok nem kedvelték a magyarokat, ritkán társalogtunk. Hozzánk képest művelteknek számítottak, szakmunkások, tanítók akadtak közöttük. A németek autó- és repülőgépgyárakban dolgoztak, mi pedig a mezőgazdaságban és a kőbányában. Gumidarabokat dobáltunk és söprögettünk. Nem értettünk semmihez, csak a paraszti dolgokhoz. Egyik alkalommal a németek megjavítottak egy repülőgépet. Rávétték az oroszot, hogy ki kell próbálni a város felett. Sutty, kifelé Németországba! Eltűntek. Jól tették. A románok is csak ahhoz értettek, mint mi, krumplit szedtek, ástak, vizet hordtak. Legfeljebb ha százan lehetnek nálunk, mert idejében átálltak az oroszokhoz.

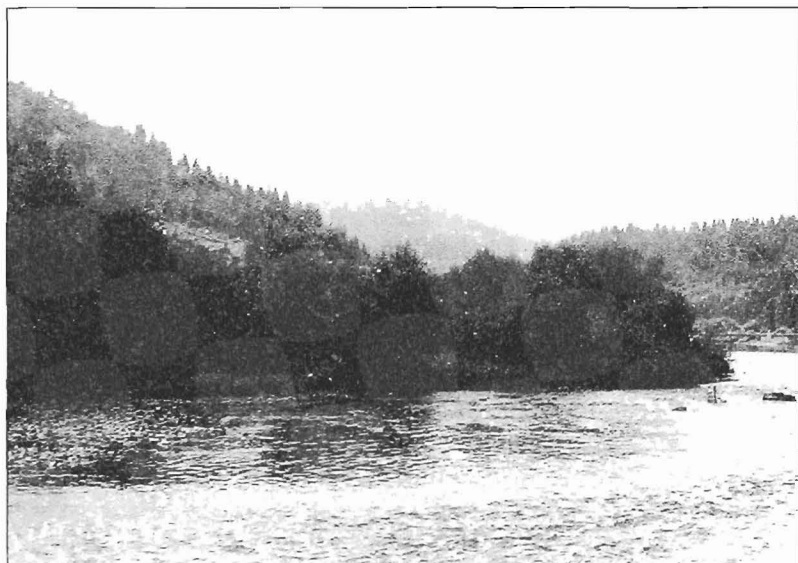
Egyszer aztán úgy alakult, hogy éppen szenet lapátoltunk a vasúton. Egyre többen mondogatták, hogy holnaptól nem kell jönni, ez lesz az utolsó nap. Vége a munkának. Sztálin megígérte a kalácssütő magyar anyáknak, hogy karácsonyra otthon lesznek a fiaik. Nem hittük, mert máskor is mondott ilyet, semmi se lett belőle. Féltünk, hát ezek még elvisznek bennünket valahová messzebbre! Egy órával hamarabb befejeztük a munkát, irány a láger. Gatyát le, fürdés, kentük a mellünkre a fekete kulimászt, a híg szappan-szerút. A másik helyiségben tiszta köpenyt és ruhát, bakancsot kaptunk. Este beosztottak az állomáshoz, kenyeret és vizet pakoltunk a vagonokba. Kezdtek elhinni, hogy mégis hazatérhetünk. Reggel sorakozó, kifelé az állomásra. Negyvenesével szálltunk a vagonokba. Nekünk úgy festett, megy a vonat, mint a bolondóra. Hajnalban kinézett valaki a vagonablakon. Elkiáltotta magát, hogy emberek, Galíciában vagyunk, hazafelé megyünk! Negyvennyolc december elsején befutottunk a máramarosszigeti állomásra. Orosz, magyar, román küldöttség fogadott bennünket. Beszédeket tartottak, megígértették velünk, hogy nem szólunk

semmit az eddigi életünkről. Tekintettel a jó munkánkra, egy évvel hamarabb engedtek el, bár állítólag öt évre adták el a hadifoglyokat. Ebéd járt, lefürdettek, megvizsgáltak, a fogakat nézték. Akinek elromlott a fogazata a fogságban, igazolást kapott, amit otthon bemutatva kedvezményesen csináltathatta meg. Nekem kis seb virított a kezemen. Akkor szereztem, amikor kapartam a korpát a csajkába a vagonból. Az orosz rácsapott a kezemre a lapáttal, de úgy, hogy kihatott a bőr. Bevarasodott, a fürdő után kicsit megdagadt. Jaj bajtárs, gyere, bekötjük. Nem muszáj, feleltem, ha eddig nem törődtetek velünk, akkor ezután se! Magyar vöröskeresztesek voltak, nem ért ki a kezük Oroszországba. Debrecenben húsz forintot, újságot, vonatjegyet adtak, azután ki-ki ment a maga útján. Így ért véget az én kálváriám.

Gellai István honvéd
Bereck 1944

A túlsó parton az orosz harcos merítette kulacsát

HUNYA ALAJOS, HUNYA TIBOR

Ali, Tibi, hol vagytok?!

1944. szeptemberében összegyűjtötték a leventéket. Idézést kaptunk az előljárósgától, hogy 29-én jelentkezünk a községházán. Szép számban összegyűltünk, majd megvártuk a Békéscsabáról és a környező községek-ből érkezőket. Gyalogosan indultunk Mezőtúr felé. Az éjszakai pihenő után Öcsöd, Cibakháza, Tiszaföldvár, Tiszakürt, Tiszaug, Kecskemét következett. A dunántúli Előszállásra érve szétosztották a társaságot. Herceghalom, Nagyvenyim, Nagykarcsony uradalmaiba kerültünk dolgozni. A diákok összetartottak, igyekeztünk azonos munkahelyeken állni a sarat. Répát szedtünk, olajgyárban segédkeztünk. Egy vasútállomáshoz közeli munkahelyen megtörtént a beavatásunk. Az egészen alacsonyan szálló amerikai repülőgépek kilőtték a vasúti kocsikat, a mozdonyból kifűjt a gőz. Láttunk lövedéket, amely áthatolt a vasúti sínen.

Közeledett a front, Pannonhalma felé húzódtunk. Szedlák Bélával és Tibor bátyámmal az apátságon kaptunk elhelyezést. A bencések kertészetében lévő erdészházban laktunk, ahol rajtunk kívül egy három tagból álló család is élt. Feladatul azt kaptuk, hogy vigyázzunk a várkert fenyőfáira, mert közeledett a karácsony. Az apátságban ebédeltünk, napközben pedig járkáltunk a kertben, őriztük a fákat. Rendszerint átfáztunk, a vékony ruha nem védett a hideg ellen, ezért sokszor a bencések ébresztettek. Szilveszterkor a háziakkal és meghívott vendégeikkel vacsoráztunk. Beszélgetés közben elmondtuk, hogy mi nem szeretnénk Nyugatra menni, inkább hazafelé tartanánk. Másnap egy fiatal, géppisztolyos nyilas bekísért a párt szék-házába. Ott szerencsére az orosházi születésű vezető intézkedett, ezért elkerültük a büntetést. Szenet lapátolhattunk a pincében.

Gyűltek a környékbeli fiatalok, szökött katonák és civilek egyaránt. A csapat útnak indult Győr felé. A lovas kocsik haladtak elől, azokra raktuk a csomagokat. Így ballagtunk a kilométeres menetoszlopban.

Szökésen törtük a fejünket. Leloptuk a kocsikról a csomagjainkat, aztán beugrottunk az út melletti épületbe, amely különben Kismegyer vasúti megállóhelyeként funkcionált. Órányit vártunk, amíg a menet elvonult. Egy uradalomhoz értünk, amiről azután kiderült, hogy szintén az apátság-

hoz tartozik. Összefutottunk endrődiekkel, akik másfelől érkeztek ide, később bevonult egy munkászászlóalj is. A főhadnagy kérdőre vont, kik vagyunk, hová tartozunk, mi dolgunk erre felé. Mire feleszméltünk, a zászlóaljtörzsben találtuk magunkat. A bátyámat a vételezőkhöz, engem az egészségügyiekhez soroltak. Pár nap múlva felruházkodtunk, felszerelkeztünk puskával – irány Komárom! A városba érve a Magyar utcában, a Fácán vendéglővel szemben helyezkedtünk el. Innen jártunk lövészárkot ásni.

Az amerikai liberátorok sokszor bombáztak. A Duna-hidat nem semmisítették meg, ellenben a pályaudvaron jelentős károkat okoztak. Azelőtt sohasem láttunk ilyesmit, csak bámultunk, amikor a légvédelmi ágyúk pamacsai robbantak a levegőben. Nagy László barátomnak éppen az ölébe esett a visszahulló repeszdarab, mikor az árok partján ücsörgött. Szerencsére nem esett komolyabb baj.

A front elől Csallóközön át Pozsony felé húzódtunk. Harckocsiakadályokat építettünk az út mentén, a katonaság pedig aláaknáztta az úttestet. A Pozsonytól 16 kilométerre lévő Torcs községben végre elszállásolhattunk, lefekhettünk.

1945. április 2-án kora reggel az oroszok egész egyszerűen bejöttek az elhelyezési körletekbe. Nem törődtek velünk, a fiókokat húzogatták, kutattak. Mikor végeztek, sorba állítottak és számba vettek valamennyiünket. Ekkor még nem sejtettük, hogy számunkra hosszú utazás kezdődik.

Húsvét hétfő éjszakáján vagy kétezen szakadó esőben aludtunk a Dunaszerdahely melletti legelőn. Reggelre csontig fagytunk. Komárom felé hajtották az oroszok a foglyokat, éhezünk és fáztunk. A „vegyesvágott” menetalakulat katonákból, civilekből, leventékből állott. Az egyik pihenő alkalmával egy számár „csatlakozott hozzánk”, felmálháztuk a csomagjainkkal. Éppen a szürke jóságra figyelt fel egy átutazó endrődi, aki hazaérkezése után értesítette szüleinket hollétünkről. A komáromi Öregvár felé tartottunk. A hatalmas objektumban 10–12 ezer ember gyűlt össze. A megerősített őrség mellett szökés nem jöhetett számításba. Ráadásul félretájékoztatták a népet, ugyanis dokumentummal kecsegtettek. Néhány hetet töltöttünk a Duna-parti városban, ahonnan időnként útépitésre vonultunk ki. Május 15-én elindultunk a vasútállomásra.

A vagonok útra készen álltak. A kocsiban egyéb felszerelés híján tölcser és lyuk, ahová üritettünk. A reménytelenség érzése és az izgalom uralkodott el rajtunk. Könnyörögtünk a szovjeteknek, hogy adjanak vizet, de nem

hallgattak ránk. Amerre haladtunk, kézzel írott cetliket dobáltunk ki, amelyekre a sorsunkat és a vélhető útirányt vetettük. Ha megállt a vonat, kiabáltunk, hogy van-e a közelben szülőfalunkbéli lakos? Abonyban jelentkezett egy Poharelec nevű lány, aki ismerte a családjunkat. Megígérte, hogy tudósít felőlünk. Ennek köszönhetően, amikor május 16-án Gyomára ért a vonat, édesanyánk csomaggal a kezében várt ránk az állomáson. Hallottuk, ahogy a tömegben azt kiáltozta: Ali, Tibi, hol vagytok?! Kinyílt az ajtó, de nem szállhattunk le. Az őr átvizsgálta a csomagot, majd megengedte, hogy átvegyük az elemózsiát. Pár szót válthattunk édesanyánkkal, aztán a vonat tovarobogott. Arad, Brassó, Ploiesti, Ramnicu Sarat – olvashattuk az állomások neveit. Búskomorságba estünk, féltünk, elkeseredtünk. Az idős székelly sikertelen szökési kísérletet tett. A szerelvény észak felé kanyarodott, immár megbizonyosodhattunk róla, hogy a Szovjetunióba visznek. Az amúgy is keserves úton tetőzte a problémákat, hogy a gátlásaik miatt sokan szégyelltek üríteni a többiek előtt. Ha véletlenül megállt a vonat és az örök leengedtek, bebújtunk a vagonok alá és gyorsan megszabadultunk a felesleges tehertől.

Hosszú utazás után érkezünk az Oka folyó partján lévő Alekszin település központi elosztó lágerébe. Ismételten átvizsgálták kevéske holmijainkat. A rengeteg hadifogoly miatt napokig tartott a fertőtlenítés, szórtelemítés. Amíg nem végeztek, örök gyűrűjében, szabad ég alatt éjszakáztunk. A létszám állandóan változott, ugyanis a németeket, románokat, magyarokat különböző altáborokba helyezték. Az átkutatás során megtaláltak nálam egy fényképet, amely Horthy Miklóst ábrázolta, amint fehér lovon, a Duna-hídon át bevonult Komáromba. Természetesen elkobozták, utána a bátyámmal együtt hívtak a lágerparancsnokságra. Megjeddünk, felkészültünk a legrosszabbra. Részletekbe menő kihallgatás és magyarázkodás után megkönnyebbülésünkre elengedtek. Először erdei munkára osztottak be, a brianszki erdőben a pripeti mocsaroknál robotoltunk. Kivágott fákat cipeltünk nagy távolságról a gyűjtőhelyre. Két hét után Bigicsevó település sátorlágerébe vetett a sors. Csupasz deszkán, átázott ruhában feküdtünk. A németek már építették leendő barakkjainkat, hozzájuk csatlakoztunk. A bátyámmal a deszkapadlót szegeltük a félkész épületekben. Pedagógusgyerek lévén, nemigen értettük a szakma fogásait, a végén mégis dicséretben részesültünk. Négy épület készült el, köztük a konyha és a fertőtlenítő. A lakóbarakkok mérete 15x30 méteres lehetett, amelyekben két szinten sorakoztak a priccsek. Késő ősze, a gyenge ételmezés miatt lefogytunk, ileszo-

ványodtunk. Október elején halt meg az első ember, amin igen megrendültünk. Másnap ketten követték, utána naponta négyen-öten. A kis adag káposztaleves nem biztosította a szükséges energiát. Pedig az egyik sátorban élelmiszert őriztetek, ám az örök elcserélték vodkáért. Ha berúgtak, fasisztáztak. Ebben a lágerparancsnok járt elől, ferde szájából válogatás nélkül tört elő a trágárság és a szitok. Sántított, de bicegés közben is igyekezett tudtunkra adni, mennyire gyűlöli a hadifoglyokat.

OK-s minősítést kaptam, hónapokig csak láger körüli munkát végezhettem. Sokan vérhasban és hasmenéstől szenvedtek, nem bírtak elmenni a latrináig, a barakkok közé ürítettek. Az ürülék vastagon megfagyott, amit nap nap után bontóvassal fesegettünk fel és csomókba hordtunk. Az endrődi Szabó Vince nehezen viselte a megpróbáltatásokat, szervezete legyengült, negyvenöt telén vérhasban elhunyt. Egyetlen földink hagyott magunkra a kietlen, zord, barátságtalan közép-orosz hátság távoli, nyomorúságos vidékén. A tél október 5-én kezdődött, akkor esett le az első hó. Szüntelenül fújt a szél, fázósan toporogtunk. Halál halált követett. A gyengeségtől én is elszédültem. Kiáltottam a bátyámnak: nem látok! Behurcolt a barakkba és magamhoz térített. Megijedtem, mert azelőtt sohasem történt ilyen velem. Közel járt ott a halál. Téli ruha híján nem csoda, hogy nem bírtuk. A jó katonai köpenyemet elvették, helyette kéket és olasz mintájút osztogattak, ami eső ellen alig védett.

1946 tavaszán átszállítottak Scsekinóba, ahol a téglagyár, az építkezés, homok- és sóderhordás, mezőgazdasági munka várt ránk. Tömeglakásokat építettünk. Harmath István pedagógussal és a bátyámmal egy Letkrinszki nevű csongrádi kőművesnek voltunk a segéd munkásai. A fűrésztelepen német hadifogoly mellett munkásként ténykedtem. Stukatúrléccel láttuk el az építkezést. Az egyik éjszakai műszakban elromlott a fűrészgép. A nacsalnyikhoz indultunk, hogy jelentjük az esetet, de nem jártunk eredménnyel. Beszélgetéssel ütöttük el az időt. A német elmesélte, milyen kalandok közepette szökött át jachton Rommel tábornokkal Afrikából a Földközi-tengeren áthajózva. Reggelre előkerült a nacsalnyik, méregbe gurult, hogy nem termeltünk semmit, és egy hatalmas pofonnal jutalmazott. Elterültem a földön, a szemem is bedagadt. E kellemetlen epizódtól eltekintve a scsekinói láger elviselhetőbbnek tűnt fel a korábbinál. A salaktéglagyárban elbújhattunk a kazán mögé, és felmelegíthettük átfázott testünket. Élelemhez könnyebben juthattunk, este összefogdostuk a verebeket, és csalán is bőven termelt a környéken. Az ör kutyát lőtt, amit aztán felajánlott a bátyám-

nak. Az ebet gyorsan bevittük a kazánházba, megnyúztuk és kettészeltük. Estig rejtegettük, a munka végeztével magunk köré csavartuk és felvettük rá a köpenyt, becsempésztük a lágerbe. Más fűszer híján csak megsóztuk, de így is finomnak éreztük, mint a borjúhúst. Az Oka folyó partján fürdés után a németek kagylókat gyűjtöttek, megsütve jóízűen fogyasztották. A túlsó partról mezőgazdasági munkát végző orosz nők szaporán integettek, hogy látogassuk meg őket. A férfiak odamaradtak a háborúban.

Bárhol fordultunk meg, ismerősöket, falubelieket kutattunk. A másik láger lakói között felfedeztük az endrődi illetőségű Kovács Mátyás pedagógust, akihez rokonsági szálak is fűztek. Úgy intéztük, hogy a kulturális program kölcsönös bemutatásakor találkozzunk vele. Már a kapuban feltűnt Matyi bácsi magas, sovány, borostás arcú alakja. Mellé sodródtunk, és hogy más ne hallja beszélgetésünket, a latrinához lopakodtunk. Elmondtuk neki a sorsunkat, ő is elmesélte történetét. Reménykedett, hogy megromlott egészségi állapota miatt hamarosan a hazatérők közé sorolják. Megrendültünk, hogy ilyen rossz állapotban látjuk az általunk igen tisztelt pedagógust. Elváltak útjaink, de szüleink leveléből később megtudtuk, hogy 1946. október 6-án szerencsésen megérkezett Magyarországra.

Egyik vasárnap ásókat osztogattak, vagy negyven teherautóra szálltunk. Kemény hideg marta a bőrünket, a szél kavarta a havat, az útviszonyok miatt az utolsó távot gyalog tettük meg. A menetalakulatban le-lemaradtam a fáradtságtól. A lovasnacsalnyik szitkozódva a hátamra vágott a kancsikájával, így „kérve”, hogy mihamarabb csatlakozzam a többiekhez. A fagyott földet nem fogta az ásó. Összebújtunk, toporogtunk, váltottuk egymást a szélirány felől. Így telt el a nap. Úgy éreztük, hogy leckéztetnek az oroszok, hiszen az ásó pengett a földön, nem lehetett krumplit szedni.

1947 nyarán a téglagyár bányájában termeltük ki az agyagot, amit a keskenyvágányú csillék vittek tovább az üzembe. Folyton-folyvást korgott a gyomrunk, feszt arról álmodoztunk, hogy jót eszünk. A közelben a civilek háztáji jellegű veteményesei kerültek el. Tanakodás után eldöntöttük, hogy meglátogatjuk a kerteket. Levettem a fogolyjelvényt, s helyi lakost színlelve elindultam a krumpliföldek felé. Behasaltam a sorok közé, sietve kikapartam a krumplit, tömtem a szatyorba. Visszafelé jövet felfigyelt rám egy gyerek, kiabált, hogy fricc, náci, capcarapp!... Mire az ör odaért, én már lent jártam a bányában. Gyorsan elrejtettem a szerzeményt a csillében, az agyag alá. Éppen látogatók jártak a lágerben, féltem, hogy példát statulálnak velem. Megúsztam, de a Vlaszov nevű nacsalnyik, aki még az oroszok-

kal is keménykedett, valamin rajtakapott, s (talán nem véletlenül) átadott az öröknek. Az őrszoba melletti kicsiny cellába löktek. Az izgalomtól és a félelemtől hasmenést kaptam. Könyörögtem az őrnök, hogy tovaris, engedj ki. Mintha a falnak beszéltem volna.

Negyvennyolc tavaszán megbetegedtem, magas lázzal kerültem a lágerekórházba. Ott megismerkedtem a török származású orvossal, akit Alinak hívtak. Ali beszélt egy keveset németül, így társaloghattunk. Ő gyakran érdeklődött hogylétem felől, örültem, hogy emberi szót hallok a zord világban. Feltűnt neki, hogy Tibivel testvérek vagyunk. Ali elintézte, hogy a rudnyovai szovhozba kerüljünk, kicsit szabadabb körülmények közé. Az új helyen egy lerombolt kastély alsó szintjén aludtunk. Őrszemélyzet nem vigyázott ránk, az épületet is csak egyetlen sor drótkerítés vette körül. Leendő pionírtábort építettünk, a szovhoz pincéjében pedig krumplit válogattunk. Ehettük a krumplit bőséggel, hordhattuk a szálláshelyre. Az emeleti kandallóban rejtettük el a zsákmányt. A tartalékból fedelmi módon élünk. Amikor elhagytuk a kastélyt, megmutattuk a dughelyet a németeknek, „lakmározzanak” az elemőzsiából. A szovhozban egyébként elsajátítottuk a szénagyűjtés fogásait. Kivonultunk az erdei tisztásra és villával boglyába raktuk a takarmányt. A szovhoz vezetője lóháton járta végig a vidéket, miközben azt ordította, hogy davaj, davaj dolgozni! Megszoktuk és elviseltük a durva bánásmódot. A lovast rongyruhás orosz parasztlány követte. Közelnkbe érve megállt, sokáig néztünk egymás szemébe, majd furcsán trappolva, mint a kicsikó, elrohant a sűrű felé. Igazi, amolyan természetből kinőtt szépséggel álltam szemközt. A lélekmelegítő jelenet pár percig tarthatott. Alig múltam húsz.

Teltek-múltak az évek, a hazatérés ideje nehezen jött el. De mégis elérkezett! A hír hallatán a torkunkban dobogott a szívünk. Bizakodva készülődtünk, pakoltunk, sorakoztunk, igyekeztünk ráhangolódni a visszaútra. Fertőtlenítés, lecserélték a ruházatunkat, priccseket készítettünk a kocsikba. 1948. augusztus 12-én végre meglódult velünk a szerelvény. Robogott, csattogott a vonat a Kárpátok felé, majd kibújtunk örömmünkben a bőrünk-ből. Alig vártuk, hogy megöleljük szeretteinket. Emlékszem, bátyámmal felidézttük édesapánk elbeszélését, aki az első világháborúban az Erdő-Kárpátokban, Mezőlaborc térségében esett hadifogságba. 1921. január 4-én, Ázsiát megkerülve ért haza Vlagyivosztkból. Szülei már nem éltek.

Tatárhágót és Körösmezőt elhagyva Rahó felé közeledtünk. A román határhoz érve megálltunk, egy nagy tisztáson létszámellenőrzést tartot-

tunk. Abban a reményben gyülekeztünk, hogy ez lesz az utolsó sorakozó. Olvasni kezdték a névsort. Aki hallotta a nevét, örök sorfala között visszaballagott a vagonjához. A bátyám neve elhangzott, ám az enyém nem. A tisztáson fokozatosan csökkent a létszám. A ceremónia befejeződött, vagy tízen mégis ácsorogtunk. Parancsra sort formáztunk, s mint valami gyászmenet, visszamasíroztunk az őrházhoz. Ereinkben megfagyott a vér, néhányan sírva fakadtak. Ekkor szólalt meg a hegyoldal kápolnájának harangja, a hang lelkünk mélyéig hatolt. Három és fél év óta nem hallottunk harangszót. Agyamba villant az elemi iskolában tanult verstöredék:

A Kárpátokban nem alszik a nép,
s a harangszó, ha csendül szerteszt,
Mindenkit megszáll a hó áhítat
S erősebbnek érzi magát, mint előbb.

Harangok, ott a határszéleken,

Beszéljetek, mert nektek még szabad!
Mi lesz ott majd, Istenem, mi lesz,
Ha egykor a beszéd is megszakad?!

(Teleki Sándor: Harangok a Kárpátokban)

Az őrházban megint előkerült a névsor. Többszöri nekifutásra nyolcadikként végre elhangzott a nevem. Az okozhatta a zavart, hogy a keresztnememen és a születési adatomon kívül minden megegyezett a bátyáméval. Nagy megkönnyebbülésemre visszakísértek a vagonhoz, ahol percekig nem tudtam megszólalni.

Átléptük a szovjet-román határt, Máramarossziget után egyre inkább hazai földön éreztük magunkat. Debrecent ellepték a hadifoglyok, akik a Szovjetunió különféle területeiről érkeztek. Három endrődi ismerőssel, Tímár Edével, Farkas Ernővel, Cserenyecz Lászlóval tettük meg az utat hazáig. Mezőtúrról Gubucz Máté forgalmista telefonált Endrődre, hogy jövünk. Édesapám kerékpárral indult a gyomai vasútállomás felé, de már az Újtelepen szembetalálkoztunk. 1948. augusztus 22-ét mutatta a naptár, délelőtt 11 óra lehetett.

LEVELEK A TÁVOLBÓL

Hunya Alajos
tanító úrnak
Endrőd
Erzsébet u. 4.

Kedves Szüleim!

Pénteken este érkezünk Mezőtúrra. Az éjjelt a leventeotthonban töltöttük. Tibi intézi az egész csapat ügyeit. Az utat nagyobb részt kocsin tettem meg. Az első éjszaka jól telt. A leventeotthon irodájában aludtunk páran. Most megyünk tovább Tiszaföldvára. Egy kicsit rossz az idő. Csomagunk kicsit nehéz, de Máté velünk van, segít. Tibi élelmes és mindent megszervez. Reméljük, további utazásunk is ilyen kellemes lesz. Bözsinek üzenjétek meg, hogy Máté jól van.

Csókol mindenkit: Ali

Mezőtúr, 1944. szeptember 30. reggel 6 óra

Kedves Szüleink!

Szombat este szerencsésen megérkeztünk Tiszaföldvára. A leventéket egy munkáskörben helyezték el. A körrel szemben kaptunk lakást magunknak. A lakók nagyon kedvesek hozzánk. Étellel és musttal kínáltak bennünket. A vasárnapot és a mai napot (hétfő) szintén itt töltjük. Nem tudjuk, hogy mikor és hová megyünk, de a végcélunkat még nem értük el. Itt irányítanak tovább. A velünk lévő idősebb csoport máshová lett elszállásolva, mert ők lemaradtak. Vasárnap este érkezünk meg, ezért valószínűleg el fognak tőlünk szakadni. A Földváron lévő leventecsapat szolgáltatja a kosztunkat. Elég jó élelmet kapunk. Ma érkezett meg a Paróczaiék csoportja. Ők is a munkáskörben helyezkedtek el. Igen érdeklődnek a helyzetünk felől, de mi sem tudjuk a további sorsunkat. A diákfűk is itt vannak közöttünk. Szedlák Bélának és Uhrin Imrének a szüleit tessék megnyugtatni, hogy Béla és Imre jól van. Mi is jól vagyunk, ne tessék nyugtalanzkodni értünk. Tibi intézkedik felettünk.

Tibi: Dolgom az van elég a néppel. Semmi bajunk nincs eddig. Az itteni tisztekkel is jól kijövök. Éppen ma érkezett egy vezérkari ezredes. Ő fog majd irányítani bennünket. Lehet, hogy átmegyünk a Dunántúlra is. Otthon nagyon nyugodtak legyenek felőlünk, egyáltalán ne féltsenek. Mi inkább anyukáékat féltjük! Nem lesz nekünk itt rossz sorunk. Mi van a lovakkal? Nagyon vigyázzanak mindenre! A saját részünkre, ami itt kell, ha nem kapunk, egyszerűen elveszjük. Éppen most küldtem el Szedlák Bécut két kocsi takarmányért. Ahol van, onnan vesz. Nincs pardon. Keresztapáékat, Nagyapát és az egész családot szeretettel csókoljuk. Miattunk nagyon nyugodtak legyenek!

Csókol mindenkit: Tibi és Ali

Tiszaföldvár, 1944. október 2.

Kedves Szüleink!

Itt vagyunk Komáromban, mint foglyok, a gyűjtőlágerben. Önkéntes fogságba estünk. Jól vagyunk, nincs semmi bajunk. Szeretnénk már hazamenni. Azt hiszem, hogy a közeljövőben viszontlátjuk egymást.

Csókolunk mindenkit: Ali

Komárom, 1945. április 10.

Kedves Icuka néni!

Jelenleg itt vagyunk Vácon, vonatra rakva. Eddig Komáromban voltunk, fogolytáborban. Hála Istennek, jól vagyunk, egészségesek vagyunk. Hogy hová visznek, nem tudjuk. Erről értesítse Anyukámékat!

Szeretettel csókolja: Tibi és Ali

Vác, 1945. május 15.

Kedves Szüleim!

A gyomai állomás felé tartunk. Az irány bizonyára Románián keresztül Ukrajna. Jól vagyunk. Hallottunk egy keveset Endrődről és tudjuk, hogy odahaza nincs semmi baj. Egy endrődi lánnyal beszélünk és levelet adtunk a kezébe. Koloh László is velünk volt a komáromi fogolytáborban. Ő is fog majd jönni. Nagyon megörültünk, hogy odahaza a családban nem történt semmi baj. Nyugodjanak meg, mi haza fogunk jönni. Ezt mondják meg az ismerősöknek is. Reméljük, hogy talán több endrődi nem fog kikerülni. Csókoljuk a rokonságot, Keresztapát, Mamát, Nagyapát, Eszti nénénket, Józsikát. Jozikának biztos megvan a kisgyermek. Szeretettel csókoljuk a többieket is. A viszontlátás reményében csókoljuk Édesapát és Édesanyát.

Ali és Tibi

Abony, 1945. május 16.

U.i.: Szedlák Béla is velünk van, de Farkas Pista bácsi még Komáromban maradt.

iff. Hunya Andrásné úrasszonynak

Endrőd

Szent István u.

Kedves Jozika!

Vonattal megyünk Arad felé, hogy mikor jövünk vissza, nem tudjuk, de sokáig nem leszünk. Szeretettel köszöntjük az új családtagot. Bizonyára jól van, és veled együtt egészséges. Bandi talán már haza is érkezett. A viszontlátásig szeretettel csókol: Ali

Arad, 1945. május

Hunya Alajos úrnak
Endrőd

Igen Tisztelt Igazgató Úr!

A mai napon kaptunk Oroszországból a fiamtól lapot, amelyben tudatja, hogy az Igazgató úr két fia együtt van vele. Egészségesek, semmi bajuk sincs. Címünk: CCCP, Moszkva, No. 323/11. Írjanak nekik azonnal. Egy itteni kollégájuk kérdezi: írják meg, hogy valóban Tibi és Ali lenne kinn?

Üdvözlettel: Harmath István

Battonya, 1946. július 8.

Kedves Fiaink!

Még nem kaptunk tőletek semmi írást, pedig várjuk soraitokat, de titeket még inkább. Óvjátok lehetőség szerint egészségeteket, mint én hat éven át, és oly egészségben vezéreljen Isten haza benneteket. Tanuljatok, képezzétek magatokat. Kalmár Vince is írt. Dayka Béla és Matyi bátyátok is veletek vannak.

Szeretettel üdvözlünk és csókolunk benneteket: Apu, Édesanyátok.

Endrőd, 1946. július 15.

Drága Jó Szüleink!

Örömmel értesítjük Apukát és Anyukát, hogy mindketten egészségesek vagyunk. Ne aggódjanak értünk. Szeretettel csókoljuk az egész családot és mindkettőjüket.

Ali és Tibi

Scsekinó, 1946. október 15.

Drága Jó Szüleink!

Hála Istennek, öcsémmel együtt teljes épségben és egészségben megvagyunk. Soraikat szeretettel várjuk. Imádkozzanak érettünk, hogy minél hamarabb hazamehessünk. Boldog karácsonyi ünnepeket kívánunk az egész családnak és az ismerősöknek is. Mindenkit szeretettel csókolunk Apukával és Anyukával együtt.

Szerető fiuk: Tibi

Scsekinó, 1946. október 28.

Drága Jó Szüleink!

Hála Istennek, már kaptunk értesítést otthonról. A július 15-én írt levelet megkaptuk. Jól el vagyunk látva téli ruhaneművel. Szépen megünnepeltük a Karácsonyt és a Szilvesztert. Mindketten egészségesek vagyunk. Jó meleg étkezésünk tűrhető. Írjanak Apukáék az egész családról, az ismerősökről. Minél több levelet tessék írni. Hogy vannak Keresztapáék, Eszti néniék? Ne nyugtalanodjanak miattunk. Az egész családot üdvözljük Apukával és Anyukával együtt.

Ali és Tibi

Scsekinó, 1947. január 5.

Kedves Fiaink!

Október 28-i lapotok az utolsó. Mi is egészségesek vagyunk. Kettecskén dolgoztatunk, szerencsére mindenünk megmaradt. A fekete malacod már ötödszörré szült. Tegnap éppen nyolc utódot hozott világra. Az őszi hat süldő is megvan. Varga Katica az új felesünk, mert Illés Mihályról semmi hír. Matyi bátyátok szeptember elején hazaérkezett. Imádkozunk mielőbbi vizontlátásotokért, amit hiszünk, hogy tavaszra megad a jó Isten. Szeretettel ölelünk és csókolunk benneteket.

Apu és Anyukátok

Endrőd, 1947. január 28.

Kedves Fiaink!

Január 5-i lapotokat megkaptuk. Igen örülünk, hogy sorainkból már érkezett hozzatok. A mai nap lett vége a karácsonyi szünetnek. Már jobb, tavaszias az idő. A rádió záros határidőn belül ígéri hazajöveleteket. Dr. Hunya S. is írt, Uhrin Imréről nincs hír. H. Béla szintén írt Gizinek. Nyugat felől Favóka, P. Gergely, Sz. Elek, Lesniczki, Hunya Béla tanító (tavaly képesítőzött), és mások is itthon vannak. Kovács Sándor és Hanyecz Jenő bátyáitok a múlt hónapban, Venczák János pedig fél éve elhunytak. Kovács Jancsi megnősült. A leányok sokat emlegetnek benneteket. A kis Jozika nő szépen, apukája már a fényképet is megkapta.

Szeretettel csókol benneteket Apukátok, Anyukátok, és Matyi bátyátok.

Endrőd, 1947. március 13.

Drága Jó Szüleink!

Utolsó lapjuk április 27-i. Hála Istennek, mindketten egészségesek vagyunk. Egyszer majd megszabadít a jó Isten bennünket. Mindenkit szeretettel csókolunk, Apukával és Anyukával együtt.

Tibi és Ali

Scsekinó, 1947. július 10.

Kedves Fiaink!

Nap mint nap érkeznek hazatérők. Falubeliek még sokan hiányoznak, de Ti legjobban részünkre. Bizakodva a sok ígéletben, ne csüggedjete, hiszen én is sokáig vártam egykoron. Csak a jó Isten egészségeteket őrizze meg. Cseh L. paskomi tanítónő lett. Kalmár Vince régen adott életjelet magáról (lev.lap). Uhrin Imréről nincs hír; húga budapesti tanítójelölt. Ugrin Jóska képviselő lett. (Most vitte el a KALOT-legényegylet összes edényét.) A

nagyszénási Libór István plébánost november 5-én instaláljuk endrődivé. Három igazgató lett ismét: Dr. Csókássy Béla, Kovács Matyi bátyátok és a Kertekben Palotai. Dr. Borsi V. a főjegyző 1944 óta. Dr. Tóth Libór Gyulán van, a fiai már megjöttek. Mindig rátok gondolunk, és fohászkodunk a mielőbbi örvendetes viszontlátásért, szeretettel csókolunk benneteket.

Apukátok és Anyukátok

Endrőd, 1947. szeptember 28.

Drága Szüleink!

Július 4-i lapjuk az utolsó. Mindketten egészségesek vagyunk. Téli munkával jól el vagyunk látva. Sokat írjanak. Mindenkit csókolunk Apukával és Anyukával együtt.

Szerető fiaik: Ali és Tibi

Scskinó, 1947. október 12.

Drága Jó Szüleink!

Hála Istennek, mindketten a legjobb egészségben vagyunk. Utolsó lapjuk augusztus 30-i. Aggodalomra egyelőre nincs ok. Ruháink jó melegek. Dolgozatunk, sablonosan telnek szomorú napjaink. Egyszer azért vége lesz talán a fogságnak, habár már elég sokat csalódtunk. Írjanak minél több levelet. Mi mindenkinek nem tudunk írni. A rokonságtól és az ismerősöktől is szeretnénk kapni levelet. Az Isten éltesse Édesanyánkat sokáig. Szeretettel csókolja mindkettőjüket.

Ali és Tibi

Scsekinó, 1947. október 25.

Kedves Jó Fiaink!

Október 12-i leveletek az utolsó. Hetenként vagy inkább többször írok, de már régebben nem lehet itt fogolylapot kapni, ezért amilyet kapok, olyanra írok. Itt eddig enyhe az időjárás. Még alig volt fagy. A fekete anyakoca még megvan, szaporít. Várja gazdáját. A galambjainkból a múlt héten bekosztolt néhányat a macska. Kovács D. tanító elmebeteg, sokáig volt internálva. Dr. Uhrin L. kiszabadult. Hunya Jóska nem tanít. Dr. H. S. ritkán ír. Még sokan nem jöttek el nyugatról sem. A határban csak kis- és törpebirtok van. Az egyháznak csak a kistanya maradt meg. Szívünk egész melegével üdvözlünk, és sok-sok csókot küldve ölelünk benneteket.

Apukátok és Anyukátok

Endrőd, 1947. december 12.

Drága Jó Szüleink!

A napokban megkaptuk szeptember 23-i, 28-i és október 23-i lapjaikat. Hála Istennek, mindketten egészségesek vagyunk. Nagyon jól nézünk ki. A munkától teljesen megacélosodtunk. Ne aggódjatok értünk. Majd csak letelek a fogság egyszer. Apukámék vigyázzanak nagyon magukra. Nagyon félünk, hogy Anyuka beteges. Minket ne féltsenek. Nyugodjanak bele Isten akaratába. Ha lehet, írjanak sűrűbben, mindenféle rémhíreknek ne higgyenek! A rokonságot és ismerősöket is csókoljuk:

Tibi és Ali

Scsekinó, 1947. december 19.

Kedves Jó Fiaink!

1920-ban Vlagyivosztokból ilyen lapokat küldtünk a világ minden tájára. Tudjátok jól, miszerint 6 év után mégis hazakerültem. Így van ez a Tí sorsotokban is. Értesülésünk szerint a dermesztő hideg beálltával némi

zökkenő állt be a hazaszállításokban. Az ígéret szerint a tavasz elhozza a foglyok újbóli jövetelét. Nem szűnünk meg imáinkkal remélni, hogy a nagy baráti orosz nemzet ne segítené elő a már rég ott lévő vengereceket hazahozni. Munkálkodunk is a közös orosz-magyar kultúrszövetségben nemzetünk boldog jövőjéért. A karácsonyi szünet január 18-ig tart. Nálunk nem szénszünet ez, mert soha így nem voltunk ellátva tüzelővel, mint az igen kedves barátom, esperesünk megérkezése óta. Év első napján nagyapáéknál voltunk, Mónival, Mari néniével és Tóth Mariskáékkal. Az Ó év utolsó napját Alapi Bandinál töltöttük 11 óráig a klérussal, ahonnan szentségimádásra mentünk a foglyokért.

Reményteljes B.U.É.K., szeretettel üdvözlünk. Sokszor csókolunk: Apu és Anyukátok, valamint Irma.

Endrőd, 1948. január 2.

U.I.: Sanyinak irjatok, cím: Moszkva, 7236/1.

Drága Jó Szüleink!

Legutolsó lapjuk december 12-i. Hála Istennek, mindketten egészségesek vagyunk. Tibivel állandóan együtt vagyok, egy munkahelyen dolgozunk. A munkától megerősödünk, megacélosodtunk. Én különösen sokat fejlődtem. Kosztunk kielégítő, lágereink tiszta és rendes. A munkahelyünk nincs messze a lágertől. Az idei tél nem volt hideg, ez sokat könnyített rajtunk. Nem tudom, hogyan tudom folytatni a tanulmányaimat odahaza, de egyetlen célom, hogy hazaérkezésem után újra tanuljak. Erről tessék bővebbet írni! Örülünk a hazuról kapott leveleknek. Jó barátaink vannak, akikkel együtt dolgozunk. A napok gyorsan telnek, biztosan sok hasznát vesszük az itt szerzett tapasztalatoknak és tanulásnak. Reméljük, az idei nyár meghozza a szabadulásunkat.

Ali és Tibi

Scsekinó, 1948. március 6.

Kedves Tanító Bácsik!

Sokat emlegetjük Önöket. Az egész országban elterjedt, hogy jönnek a foglyok, akiket mi szeretettel várunk. Állítólag huszadikán jön az első csapat. Itt a tavasz reményteljes. Nagyon készülünk május elsejére. Apukájukhoz most fiúk és lányok is járnak. Igen jó Mirhón iskolába járni. Július 2-án bérmálás lesz. A legközelebbi vasárnap Gyulára megyünk búcsúra.

Szeretetteljes üdvözléssel:

a III. oszt. növendékei

Endröd, 1948.

Kedves Fiaink!

Május 16-i lapotokat tegnapelőtt kaptuk meg. A vizsgám 11-én volt. Ez lehetett az utolsó vizsgánk, ami az igen jólelkű iskolaszéki elnökünk vezetése alatt zajlott le. Államosítják az iskolákat, ami helyi viszonylatban némi huza-vona után meg is lesz. Ma a Népházban nagygyűlés volt, a Dolgozók Pártja egyesülése alkalmából. A végén Himnuszt intonáltam. Én Matyi bátyáttal és Csókássy Béla a Kör-be járunk, de a Mirhó és vidékével is a legjobb barátságot iparkodunk fenntartani. Endrödről négy képviselő van a parlamentben: Vaszkó Mihály (fia orvostanhallgató), Polányi István (Kovács Illés felese), Rácz Lajos póhalmi gazda és Ugrin Jóska. Ő majd mehet Szegedre tanulni. Itt lesz a nyáron üresedés a tanítói állásokban, ezért várunk benneteket. Tévesen írtam a minap, hogy kilencedik szerelvény futott be, mert a tizenegyedik jött meg. Tegnap öt falunkbéli érkezett, akik már Máramarosszigetről jelezték érkezésüket.

Szeretettel várunk benneteket: Apu, Anya, Jozika és Bandi

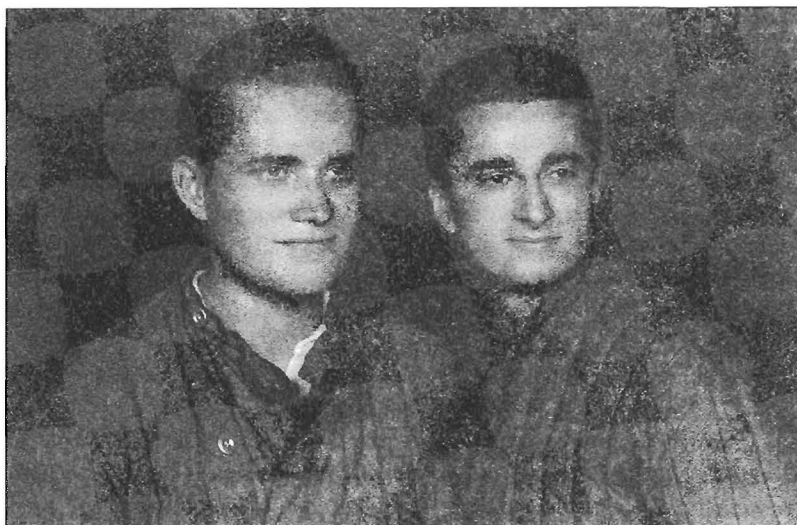
Endröd, 1948. június 14.

Drága Jó Szüleink!

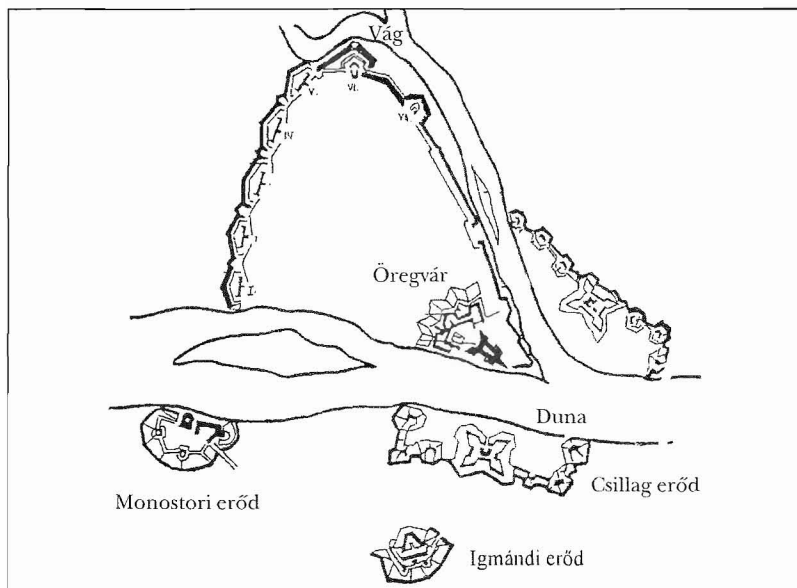
A hosszú távollét után hamarosan viszontláthatjuk egymást. Mindketten jó egészségben vagyunk. A viszontlátásig szeretettel csókoljuk mindegyikőjüket.

Ali és Tibi

Máramarossziget, 1948. augusztus 16.

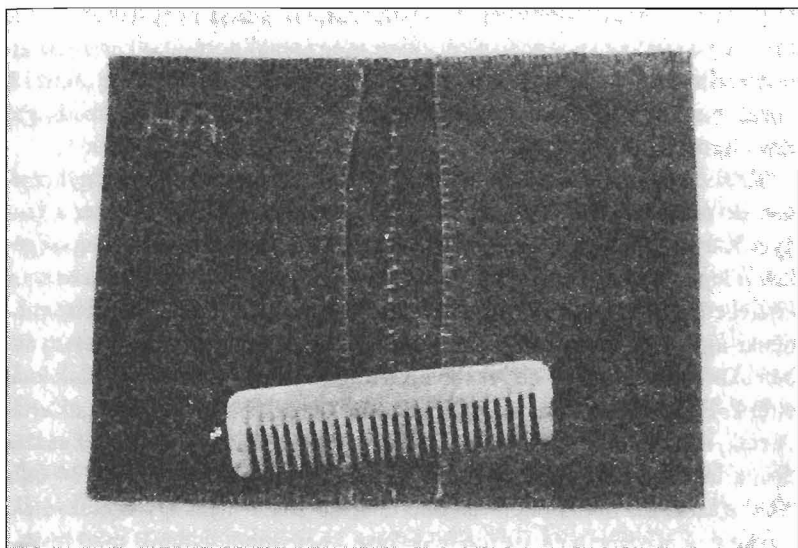
Hunya Tibor és Hunya Alajos a hazatérés után pufajkában

A komáromi erődrendszer

A pufajka 52 év után

Alumíniumból készült fésű és posztó briftasni (Készítő: Hunya Alajos)

PELYVA SÁNDOR

Tele a has cukorral

Orosházára való bevonulásom után általános kiképzésen és lökiképzésen estem át. Ezek után mégis szakács beosztást kaptam, ami megfelelt a civil szakmámnak. Az egységem 1944 februárjában Galíciába vonult, Huszt és Ökörmező környékére. Kemény tél következett ránk, emiatt a frontvonalat csak áprilisban értük el. Otinia mellett építettük ki az állásunkat. Előttünk a debreceni gyalogság helyezkedett el, akiket kéthetenként leváltottak frissebb erőkre. Állóharcba csöppentünk, hetekig nem mozdult a frontvonal se előre, se hátra. A gyalogság mögül előre tüzeltünk lövegeinkkel vagy 8–10 kilométer távolságra. A távolságot muszájból tartottuk, mert mi visszavonuláskor nem tudtunk olyan gyorsan irányt váltani, mint a debreceniek. Vételezőként a legénység számára hordtam az élelmet, a lovaknak takarmányt. Ez aránylag biztonságos beosztásnak számított, mert a feladat végzése távol esett az első vonaltól. Július 23-án nagy támadásba lendültek az oroszok, felbomlott a vonal, hátravonulásra kényszerültünk. A tüzérség a gyalogság segítségével ekkor még megállította a rohamot, de július végén fordult a kocka. A harcok közepette nekem is jutott egy akna. A kórházban négy hétig nyomtam az ágyat, aztán egészségügyi szabadságra távoztam.

Közben Románia kapitulált, az oroszok délen egészen Aradig nyomultak, de északon sem tétlenkedtek. Szabadságról visszaérkezve már a lengyel Kárpátokban csatlakoztam a csapatomhoz. Átszervezték az egységet, a legénység felét szabadságolták, megint hazafelé vettem az irányt. A közlekedés bizonytalanná vált, a vonatok nem jártak rendszeresen, mindenki úgy szedte a sátorfáját, ahogy tudta. Az ételmezésünket laktanyákban akarták megoldani, de inkább elkerültük ezeket, többnyire családoknál ettünk. Egy hónap alatt értünk Orosházára. Innen a biztosító egységek eltávoztak, mert az oroszok már Földeákon ágyúztak. Bizonyos Strausz százados, a laktanyaparancsnok a közel lakókat hamarjában elengedte 24 óras eltávozásra. Én becsülettel visszatértem, de sokan nem így cselekedtek. Levágtunk néhány malacot, ám feldolgozni nem maradt időnk, mert becsapódott az első akna Gyopárosfürdőre. Gyorsan lovas kocsira pakoituk a hú-

sokat és becéloztuk Fábíansebestyént. Szentés után átkeltünk a Tiszán, ahol besorozott csendörök egyezkedni kezdtek velünk, hogy hozzánk csatlakozhassanak. Elcsodálkoztam, hogy az azelőtt tekintélyt parancsoló emberek mennyire kétségbeestek! Friss húsért kockakávéért cseréltünk velük, majd továbbhaladt a menet Kiskunfélegyháza felé. Kecskemétet elkerültük, Apostag érintésével Dunaföldvárra jutottunk, ahol átkeltünk a Dunán. Kaposvárnak szeretnénk volna menni, de megtudtuk, hogy az SS-ek megszállták Horthy kormányzó rezidenciáját. Az otrantói csata hőseit elvitték Németországba vagy Portugáliába. Új csapatokba szerveztek bennünket máshonnan érkezett katonákkal együtt, utána felesküdtünk Szálasira. Kivonult a társaság egy erdőszéli mezőre, ahol kihirdették, hogy Horthy elárulta a magyar hazát, de a magyar hadsereg az utolsó csepp véréig harcol. Elöl a tiszt fennhangon mondta az eskü szövegét, mi csak morogtunk valamit az orrunk alatt. Az új felállításban végül mégis eljutottunk Kaposvárra, de nem maradhattunk ott sokáig, mert Jugoszlávia felől nagyon közeledtek az oroszok. Amint szegényes fegyverzetünkre pillantottunk, rögtön lelohadt a harci kedvünk. Átvonultunk Hajmáskérre, ahol megalakították sorainkból a 35. tüzérszállályt. Felszerelkeztünk hosszú csövű, csőszájfékes Super Göring lövegekkel. A „csodafegyverekkel” Paksra, a Duna-vonal védelmére helyezték át a csapatot. A Göringekkel számunkra szokatlanul messzire lőhattunk, ráadásul pontosan, ellentétben a mi meredek lőpályájú tarackjainkkal. A mostani atomerőmű környékén parkoltunk le, feladatul a Kalocsai út biztosítását kaptuk meg.

Az üteget 114-en alkottuk: hajtók, fogatosok, lőszeresek, lövészek, tisztek, legénység. Az ütközetvonattal az élelmezést biztosítottuk. A legénység a szabad ég alatt vagy sátrakban töltötte az éjszakát. Mi, vételezők és fogatosok a földespusztai uradalomban szállásoltunk el. Két hétig könnyen tartottuk a vonalat, mivel Paksnál nem volt komoly víziátkelő. Ellenben a dunaföldvári védők megszenvedtek a hídért folyó harcokban. Úgy tudom, az oroszok végül is a Dráván keltek át, onnan közelítették meg az állásainkat. Készültünk december hatodikára, a Miklós napra. Feleslegesen, mert Horthy már nem küldhette üdvözetét. Az ünnepi italt nem kellett kiosztanom, mert a gyalogság nem bírta az orosz nyomást, felborult a rend. Összekapkodtuk magunkat és igyekeztük hátra. Amikor a tüzekek is bekerültek az első vonalba, elveszett minden remény. Hatodikán este (teliholdkor) kilenc órától tizenegyig tartott az eszeveszett harc. Folyamatosan aknáztak, ágyútűz alá vettek, golyószóróztak, az ugató géppuska alattomosan gyil-

kolt. Az éjszaka sötétjét villanások szaggatták, füst és bűdös lőporszag keringett a levegőben, tán a föld is megmozdult. Elborzadtunk. Az alezredes ordítva buzdította a katonákat, hogy lőjetek, lőjetek, nem számít hová, csak lőjetek! Ám a katonák egy része menekülésre fogta a dolgot, futottunk a kukoricásba és a szélrózsa minden irányába, köztünk az ütegparancsnok is. Mások kiabáltak, hogy maradjunk, hiszen számunkra vége a háborúnak, ennél a hadifogság sem lehet rosszabb. Végül a csapat fele a háta mögött hagyta a helyszínt. Tizenegy órakor egy csapásra síri csend lett. A mozdulatlanság elviselhetetlenebbnek tűnt fel, mint a csatazaj. Vártuk a legrosszabbat.

Kisvártatva megláttuk a holdfénynél az első orosz katonákat. Nyolcan-tizen közelítettek felénk, alig lehettek húszévesek. Igen-igen féltünk. Dole puskú, ole ruku! – parancsoltak. Azonnal leraktunk mindent a földre. Felkapták a fegyvereinket és összetörték az út menti köveken. Csizmáinkat lehúzták és elvették, begyűjtötték a karórákat. Hamarjában intézkedtek, szerencsére az életünket meghagyták. Felsorakoztunk és bemasíroztunk Pusztahencsére. Az új életünkben itt virradt ránk. A kicsi falucska mindössze két sor házból állt, a terepet orosz aknavető borították be. Hirtelen fel fogtuk, honnan érkezett a szapora aknavető. A házban, ahová bekísértek, ránk parancsoltak, hogy ne próbáljunk elszökni, mert nem vállalnak felelősséget értünk. Azzal ijesztgettek, hogy a szerbek kivégeznek, ha elcsavargunk. Eltávoztak, de a biztonság okáért hagytak öröket mellettünk. Még aznap visszajöttek és összeterelték az összes hadifoglyot. Kiderült, hogy nyolcszázötvenen vagyunk. Visszafelé indultunk, a harcok színhelyére. Mintha pedagógiai célzattal mutogatták volna a csata eredményét. Szörnyű látvánnyal szembesültünk: kocsik felfordulva, fegyverek, dögölt lovak szanaszét, és legalább ezer halott katona. Nem csodálkozhattunk sokáig, mert Mohácsnál fordultunk. Gyalog, fáradtan, zaklatottan bandukoltunk az örök noszogatása közepette. Összefutottunk egy nőkből álló orosz szakasszal, akik közénk akartak golyószórózni, de az örünk lefogta a fegyver csövét. Úton-útfélen katonai menetembe botlottunk. Láttuk a hatalmas, T-34-es harckocsikat, amelyek típusa hasonlított a német Tigrisre. A KB 52-esek a 150-es lövegekkel, két géppuskával úgy festettek, mint mozgó várak.

Mohácsnál átkeltünk a Dunán, Bajára érve az utászaktanyában helyezkedtünk el. Megfürödhettünk, átöltözhettünk, főtt ételt ehattunk. Két hónapig tengődtünk itt, majd gyors bevagonírozás után Temesváron találtunk

magunkat, az Aradi úti nagy fogolytáborban. Legalább harminc-negyven ezer embert helyeztek el, de utánunk is jöttek. Beszállásolás után kihirdették, hogy jelentkezhetünk az I. Magyar Önkéntes Hadosztályba, amelynek parancsnoka Rákosi Mátyás. Rákosi nevű író ismertem, de a névkon Mátyásra akkor nem figyeltem különösebben. Az önkénteseknek azt ígérték, hogy rendfenntartók lehetnek a „felszabadított” magyar területeken, valószínűleg valamelyik északkeleti városban. Igen ám, de csak a harminc év alatti, egészséges férfiakra tartottak igényt. Ötezer-hétszázán akadtak fenn a rostán, köztük én is. Minket aztán különleges bánásmódban részesítettek. Pirosra festett, háromszögletű lemezdarabot kaptunk, rajta az egyes számmal. Igazolványfélének tekintették, vagy mifélének. Elkülönítették minket a többi fogolytól, kiváltságul naponta kétszer adtak enni, a levesben két picit, kocka alakú húsdarab úszkált. Magyar parancsnokokat neveztek ki hozzánk, megkezdődött az alaki kiképzés. Rendületlenül masíroztunk fel és alá, bár sok újat nem tanultunk. A tüzelőről magunk gondoskodtunk, a közeli erdőben fát gyűjtöttünk. Összeismerkedtem egy romániai magyarral, Szilágyi Antallal. Kedves, rendes ember volt, nem tudom, él-e még?

Temesvár új világot jelentett a számomra, falusi gyerek lévén ott láttam először villamost. A kivételezettséggel járt, hogy levelet írhattunk. A polyhalmi Szmola Imrével egyszerre adtuk fel az értesítést, amit aztán bevitték az endrődi község házára, ahol a hozzátartozók átvehették. Ennek eredményeként húsvétkor meglátogattak a szüleim, ami nagyon sokat jelentett. Amúgy az oroszok nemigen bíztak bennünk, a biztonság kedvéért felírták az otthoni címeinket, rokonaink neveit. Ha netán megszökünk, legyen kít behozni helyettünk. Bizakodtunk és hittük, hogy nem kerülünk „igazi” fogságba. Korábban Nagy Béla barátom is jelentkezett hasonló egységbe, és úgy tudom, bevetették őket az oroszok a budai harcokban. Bármilyen hihetetlen, a háború sokszor elviselhetőbb, mint a hadifogság. Mert attól a messze orosz földtől nagyon féltünk, rossz híreket hallottunk felőle.

Elérkezett az indulás ideje. Rezesbanda fújta az állomásig, ám az utolsó utcánál elirányították a zenekart. Zenésző nélkül ballagtunk a pályaudvar felé. Szinte örömmel emelgettük a lábunkat, hisz elhagytuk a fogolytábor. A lakosok ilyen-olyan módon jelezték felénk, hogy baj lehet, nem jó felé vettük az irányt. Hittük is, nem is. Kérdezték: merre, merre? Megsíratták a búcsunkat, pedig akkor találkoztunk velük először. Sejtették vagy tudtak valamit, látták, hogy az előző napi csapat miként járt.

Bevagoníroztunk, 48 ember került egy kocsiba. Az üres vagonban lyuk éktelenkedett a sarokban, ahol üríthettünk. Egymás hegyén-hátán feküdtünk, mint a malacok. Megegyezés alapján váltottuk egymást, hogy a lyuk közelében minél kevesebb időt töltsünk. Élelmezésünk kezdetben elment, a vonathoz csatolt kocsikból rendezték az ellátást. Útvonalunk így alakult: Temesvár – Karánsebes – Orsova – Turnu Severin – Ploiest – Pitest – Foksány. Közben Bukarest külvárosát is érintettük. Pitestben kiszállhatunk, elkölthetjük az utolsó forintjainkat.

Foksányban 2–3 hónapot tengődtünk, közben befejeződött a háború. A hír hallatán új erőre kaptunk, ünneplésbe fogtunk. Vojna konca, vojna konca! – kiabáltak. Talán a németek örültek legjobban, olajoshordót gyűjtöttek, amely fáklyaként égett egész éjszaka. Hittük, eljött a szabadság ideje, mehetünk haza! De helyette újabb bevagonírozás, ráadásul széles nyomtávú vasúton. Szaratovig kerek hónapig tartott az út. Lógattuk a lábunkat a vagonajtóban, nem vigyáztak ránk különösebben. Láttuk, hogy semmi remény a szökésre. A szaratovi elosztólágerben fogadásunkra felállt a zenekar és magyarnótát játszott, de valahogy nem akaródzott énekelni. A Volga túlsó partján Engels város terült el, amelynek nevét az oroszok számunkra furcsa módon Jengelsnek ejtették. Néhány nap a tisztálkodással, fertőtlenítéssel, elhelyezkedéssel telt el. Szerelőcsarnok nagyságú épületben szállásoltak el, százak laktak egy helyiségben. Nem véletlenül hívták a tábor „Elefánt”-nak. Egy nagyhangú belső parancsnok, a német feszt azt ordibálta, hogy „Elefant!” Már az elején figyelmeztettek, hogy ne igyunk a tábori vízből, mert felfújódást okoz. Sokan nem tudtak parancsolni a szomjú-ságnak, akik aztán idő előtt átköltöztek az árnyékvilágra.

A kezdeti tétovázás után felgyorsultak az események. A tiszteket elválasztották tőlünk, ők más táborokba kerültek, mi pedig munkához láttunk. A vegyigyárban segédmunka jutott. A Kaspi-tengertől szállították a sót, amiből előállítottak valami anyagot, de minket nem tájékoztattak róla, igaz, nem is érdeklődtünk. Nagy tartályokban kevertük a folyadékot, amelyről lestedtük a habot. Az erősen maró hatás miatt gázálarcban szorgoskodtunk.

Hónapok múltán a moszkvai gázvezeték építéséhez osztottak be. No, nem utcai árokásásra kell gondolni, nem is Moszkva belvárosára, hanem erdőrengetegre. Gépek helyett lapátos, csákányos hadifoglyok taposták a sarat. Ember magasságú árkokban fektettük a csöveket. Ha elkészült a 3–400 méteres szakasz, előrébb települt az ideiglenes sáortábor. Az élelmezés javult, bár a burislevest rendszeren megutáltatták velünk. Naponta

kétszer ettünk, a kosztot a főlágerből szállították a táborba. Negyvenhét közepe táján egy mocsárhoz értünk, amikor engem szerencsére elvezényeltek. Varjú Pistáék maradtak, megszenvedtek az életért. Építkezésen segítkeztem, majd „elszegődtem” teherautóra rakodómunkásnak. Ezért a beosztásért valóságos versengés folyt, mert óvatosan szajrézhattunk a rakományból. Általában téglát, cserepet, vasanyagot szállítottunk, különlegességnek a cukor számított. A teljesítményért fizetség járt volna, de mi inkább azt kértük, hadd ehessük magunkat tele cukorral. Megtanultam, hogy ha jó sok vizet iszik az ember a cukorra, nem fáj tőle a hasa.

A téglagyár és a vagongyár után az engelsi húsüzem következett. A főleg hentesekből és mészárosokból álló brigáddal a vágóhidra kerültem. Kemény legényt kívánt a feladat, az elektromos villától kezdve a fagyasztóig beosztottak, de legalább telerakhattuk a bendőt. A civilekkel közös barakkban ebédeltünk, olykor hurka is került az asztalra. Marhát, disznót és kecskét dolgoztunk fel. A marhát és a disznót elektromos villával kábítottuk el, a kecske nyakát az orosz munkáslányok csak úgy elhúzták. Sirt szegény jószág az akasztóhorgon, mint a gyerek. A disznóval vigyáztunk, mert ha feleszmélt, nekitámadt a többi állatnak és az embernek is. A tehén jámborul beleesett az aknába és húzhatta a csiga felfelé. Nyúztunk, vágunk, daraboltunk, aztán hordtuk a húst a hűtőbe, utána a fagyasztóba, ahol mínusz 30 fokon csonttá fagyott. Vigyáztunk, mert ha nem szabályosan raktuk, szétcsúszott a rakomány és könnyen maga alá temethette az embert.

Felerősödünk a jó koszton, ám elfogyott a vágnivaló, vége lett a jómódnak. Engelsben emeletes, „bábuska” házakat húztunk fel, majd Gorkijban, a Derzsinszkij városrészben lakóházakat. Komplet brigádok, ácsok, kőművesek, segédmunkások tevékenykedtek magyar vezetővel. Az oroszok csak a brigádvezetőkkel érintkeztek a munkamegbeszéléseken. A távoli munkahelyekre gépkocsival utaztunk, mínusz harminc fok alatt nem kellett megjeleni. A reggeli után számlálás következett, azután teherautóra szálltunk, elindultunk. Az örök hangosan beszéltek, de fegyvert nem használtak, mert fegyelmetlenség, szökés ritkán fordult elő. Egy adandó alkalommal mégis meglógott pár német és magyar. Hamar elfogták a szökevényeket, visszakerültek a táborba, kemény testi fenyítésben részesültek. A tábor magas deszkakerítés vette körül szögesdróttal a tetején, ellenben az elhelyezési termekben gőzfűtésű radiátorokkal csináltak meleget. A konyhán foglyokból lett szakácsok főztek, az orosz tiszt csak megkóstolta az ételmezt, aztán kiöpte. A harasó azt jelentette, hogy kezdődhet a ebédosztás.

A komisszió alatt gyors orvosi vizsgálatot kellett érteni, amelyen osztályozták a foglyokat. Az első osztályba tartozók egész nap dolgozhattak, az OK-sok csupán négy órán át. A disztrófiasok az elégtelen táplálkozástól teljesen legyengültek. A súlyos eseteket a kazányi kórházba vitték. Másfél hónapra magam is „végelegyengültem”, fehér kenyeret adtak és tejberizst. Ápolói felügyelet mellett étkeztünk, mert előfordult, hogy a betegek nem fogyasztották el a porciót. Elterjedt, hogy a disztrófiasokat hazaengedik, ezért tört ki az általános étvágytalanság. A „kúra” halálos áldozatot is szedett. Amúgy 2–3 hetente halt meg valaki. A holtakat ugyanúgy temették, mint az orosz elhunytakat. Az ásónyélyszerű botot leszúrták a sírhalomhoz és kész, se kereszt, se név.

A magyar fogolyparancsnok, a veszprémi Háber József jóban volt a táborparancsnok csicskásával. Amikor este a parancsnok eltávozott a táborból, a csicskás meghívta Jóskát egy kis italra. Az üvegben spirituszt vélték, de kiderült, hogy ruhatisztító metilalkohol. Jóska pár nap múlva keserves kínok között meghalt. Gondoltuk, eltemetjük tisztességgel. Két napig ástunk, véstük a sírgödört a fagyos földben, a vasgyárban dolgozók pedig szép keresztet készítettek. Ahogy kimentünk a temetőbe, csodálkozva láttuk, hogy elfoglalták a sírhelyet, odatemettek egy orosz civilt. Új sírgödör ásásához fogtunk, de a torokszorító érzés végig megmaradt bennünk. Valahogy mégis megadtuk Jóskának a végtisztességet.

A szabadtéri filmvetítésen szép, színes filmet láttunk az orosz sportsike-rekről. A címre is emlékszem: „Triccaty let, Harminc év”. Ritkán előfordult, hogy hadifoglyokból szervezett szórakoztató csoportok látogatták meg a tábort. A műsorra a helyiek is nevezhettek versmondással, ének előadással. Emlékszem, az egyik fiú nagyon szépen énekelte a magyarnótát, meg is sirattuk. Hetek múlva is dúdolgattuk az édes dallamokat.

Az oroszokkal nem ápoltunk rendszeres kapcsolatot, néha fordult elő, hogy fontos témákról váltottunk szót. Az egyik orosz főember varrógépet vásárolt, amit aztán a foglyokkal szállítattott haza. Így aztán megtapasztalhattuk, hogy él egy tiszt család a Szovjetunióban. A tiszt ugyan nem foglalkozott velünk, de a felesége lipuska süteménnyel kínálta az alkalmi fuvarosokat. A lipuskát úgy kell elképzelni, mint a krumplistésztát lángos formában sütve. A négy év alatt egyetlenegyszer fordult elő, hogy munkába menet közénk rohant egy civil és öklözte a testünket. Az örök eltávolították. Az átlag orosz abban az időben olyan szegényen élt, mint a templom egere. Ha híg levest is, de a foglyoknak legalább kihordták az ebédet a

munkahelyre. A ruszki kőműves félreállt, nekitámaszkodott a téglarakásnak és úgy rágta a száraz kenyeret. A mellette lévő építési vízesslagból néha húzott egyet-egyet. Megkínáltam az enyémből, nagyot nézett, de elfogadta.

A fogolytársam megismerkedett egy helyi lánnyal. Addig haladtak, hogy még pásztorórát is tartottak. A cimbora már nem is akart hazajönni, ám a táborparancsnok kijelentette, hogy innen mindenkinek muszáj hazamenni. Majd ha otthon meggondolja magát a völegény, visszatérhet. Nem tudom, mire jutottak egymással a szerelmesek...

Gorkijban robotoltunk éppen, amikor felvillant a remény a hazatérésre. Mi szinte naponta szóba hoztuk ezt, de a táborvezetés is egyre többet beszélt róla. A honvágy nem csitult, ugyanakkor a kíváncsiság lett úrrá rajtunk, milyen lehet az otthoni világ. A táborban olvasható Igaz Szó egyoldalúan tájékoztatott, ezért módjával fogadtuk el a híreit. Az egyik számban az új forint fényképe is szerepelt, rajta az ötágúcsillagos címerrel. Fel sem kaptuk a fejünket, mert kint kezdtük megszokni a csillagot, a szemináriumokon eleget magyaráztak a szocializmusról. Olvastuk, hogy Tildy Zoltán lesz az a magyar vezető, akinek köszönhetően hazatérhetünk. Örömmel élénkeztük a „Tildy Zoltán katonája, legszebb katonája vagyok” kezdetű, kissé átírt dalt... Még két esztendő „repült el”, amikor bekövetkezett a csoda. Egyik reggel kivezényeltek néhányunkat az otthon felé induló vagonokat takarítani. Gorkij állomásán az egyik oldalon az orosz vasutasok olajozták, fényesítették Lenin mozdonyát, mi pedig separtuk a kocsijainkat. A másnapi sorakozó után hivatalosan is elköszönt tőlünk a pulpitusról az orosz vezetés. Bejelentették, hogy a Kárpát-medencében már szocializmus van, ahhoz kell alkalmazkodnunk. Ha megérkezünk, ne csak a rosszat mondjuk el róluk, hanem a jót is. Felszerelkeztünk vadonatúj ruhákkal, majd elérkezett az utolsó éjszaka. Mondanom sem kell, hogy egyetlen percet sem aludtunk. A reggeli bevagonírozás után nem zárták ránk a vagonajtót, ezért hihetetlen szabadságérzés tört ki rajtunk. Moszkváig lógattuk a lábunkat az ajtóban.

Moszkvában megállva három kocsit kicseréltek, ami azért érdekes, mert ha nem haladt a vonat, nyugtalankodni kezdtünk. A fővárosból aztán hosszú-hosszú utazás következett a Prinszki mocsarakon át. Napokig haladtunk a lakatlan, náddal benőtt területen. Az indulástól számítva egy hónap után értük el a magyar határt. Létszámellenőrzés és tisztálkodás következett, Máramaroszigeten megint ugyanaz. Kiirtottuk a tetűt, magyar földre

léptünk, mégis a mieink toltak ki velünk a leginkább, ugyanis a Gorkijban kapott ruháinkat lecserélték használt holmira. Végül nem csináltunk belőle ügyet, mert akár meztelenül is megtettük volna a hazáig vezető utat. Debrecenben katonazenekar, ünnepi beszéd, babgulyás várta a szabadulókat, ráadásnak öt forintot és vonatjegyet osztogattak. Egy társunk a pénzecskét rögtön a kocsmában költötte el, ám gyöngé gyomrának hamar megártott az ital, berúgott, mint a szamár. A többség nem tékozolta a drága időt, hanem az otthon felé vette az irányt. Én Kisújszálláson átszálltam a gyomai vonatra. Azt a sínpárt azóta már felbontották, de számomra ez marad a világ legszébb vasútvonala.

Pelyva Sándor őrvezető 1944

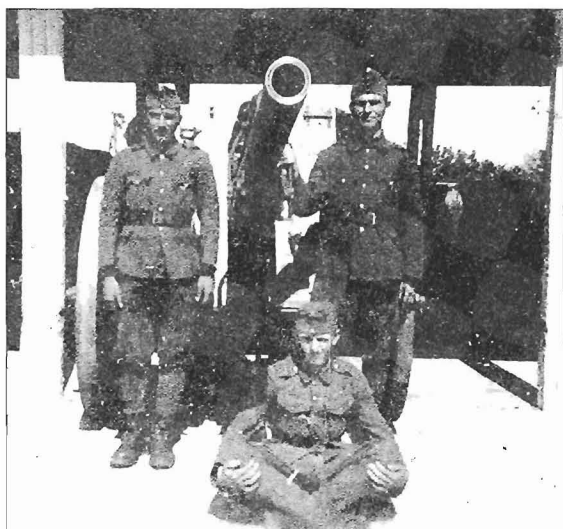

Pelyva Sándor honvéd 1944

Pelyva Imre honvéd 1944

A 10-essel a lövegszín előtt

A 15-össel a lövegszín előtt, felül Pelyva Sándor

Ebédosztás Orosházán, fehér köpenyben Pelyva Sándor

Lövegkarbantartás

A 15-ös gyakorló lövedék

Politikai tájékozódás Orosházán

Éleslövészet Cséhtelken

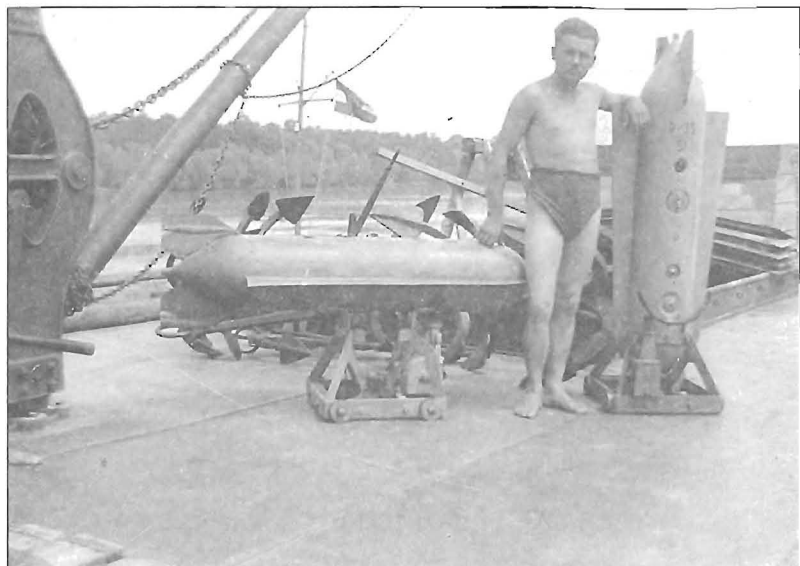
A 15-ös kezelői

Puskával és kanállal Nagyváradon

Céltartás a fotós kedvéért

A dunából „kihalászott” víziakna

Felrobbant erőd Nagyvárad mellett

Pihenő és fényképezkedés a tanyán (elől Menyhárt János tizedes)

Bozsaji lányok

Gyógyultan az ungvári kórházban, jobb oldalt Pelyva Sándor

SZAKÁLOS MÁTÉ

Olaj, szappan, kecskebendő

Ezerkilencszáznegyvennégy őszen Kézdivásárhelyen szolgáltam híradós katonaként, Vaszkó Gyurkával együtt. Nem sokkal később szétváltak útjaink, mert kikerültem a portyázókhoz. Az orosz előrenyomulás elől meneteltünk a Keleti-Kárpátokon keresztül északnyugat felé, Szlovákiába. A karácsony már a dobsinai jégbarlangban ért, ahol Karádi Katalin és Jávor Pál nevét belevésték a jégoszlopokba. Átszervezés után lovas hírvivő lettem. Mi a barlang melletti szállodában helyezkedtünk el, a lovagnak fenő-ágakból csináltunk istállót. Innen jártam Túrócszentmártonra és Kisistvándra, hoztam-vittem a híreket, utasításokat. Szilveszter éjszakáján erős partizántámadást kaptam, ezért utána már csak erősítéssel merem kimenni. Negyvenöt január 18-án a Garam folyó völgyeiben Csehmorvába vonultunk, ahol csapatainkat megint átszervezték. Új ruházatra és R 3-as rádióra tehetünk szert. Galántán keresztül Magyarországra érkeztünk. Február közepén Győr környékén tartózkodtunk, majd Sopronig hátráltunk, ahol körkörös védelmet láttunk el.

Kihirdették, hogy aki akar, mehet Németországba. Jó néhány katona élt az alkalommal, gépkocsikon elindultak Bécs felé. Nekünk sötétedésig kellett tartani a vonalat, utána bevonultunk a 48-as laktanyába. Vesztünkre. Este kilenc órakor minden ellenállás nélkül lépett be a kapun az első orosz katona, utána a többiek. Dole puská, ole ruku, puskát le, kezeket fel! Ordítózás, kiabálás, rögtön csaszit követeltek – megkapták. Részegek voltak.

Felsorakoztunk a kapu előtt. Körülfogták és hajtották visszafelé a társaságot. Amint vagy két-három kilométert eltávolodtunk, a németek ágyútűz alá vették a laktanyát. Másnap reggel közölték az oroszok, hogy mehetünk haza, csak előtte a következő faluban szerezzünk dokumentumokat. Vártunk délig, nem jelentkezett értünk senki, ezért elindult a tisztekből, katonákból, civilekből álló csapat. Néha-néha jött szembe egy-egy orosz. Az egyik főtisztünk a nőjét is magával hozta. A ruszki nem zavartatta magát, kihívta, megfogta és elvitte a hölgyet. Kiabált a tiszttel, hogy magyar testvérek, ne hagyjátok! Tétlenül néztük a nőzabrállást, féltettük az életünket.

A ruszki meglátta rajtam a lovaglócsizmát. Kilökdösött a sorból az árok

szélére, lehúzta a lábamról, nekem pedig vászonszárút dobott. A végén örülhettem, hogy kaptam másikat, nem csupasz lábbal gyalogoltam.

Győr közelében összeterelték a kódorgókat, ám a civileket elengedték. Gyorsan átöltöztem a nálam tartott civil ruhába, de a falu túlsó szélén elfogtak, mert nem volt dokumentumom. Negyvenöt március 31-én végleg fogságba kerültem. A menetet Győrig hajtották, ahol megcsináltatták velünk a drótkerítést, amivel aztán körbefogtak. Szökni már nem lehetett. Két éjszakát egy templom ajtajában töltöttem. Innen a Vadászlaktanyába kerülünk, ahol sokan meghaltak, oroszok, németek, magyarok egyaránt. A halottakat lovas kocsival kihordták a kapu elé, ahonnan az oroszok intézték tovább az elszállítást. Néhányan lebújtak a szennyvízknába és a csövön át kimásztak a laktanyából, de ahogy a másik oldalon előbukkantak, az oroszok lelőtték őket, mint a kutyát. Beszélgettünk, tanakodtunk, vajon mi lesz velünk? Elterjedt, hogy hadifogságba visznek, de nem hittük el. Május végén aztán századokra osztották a tömeget. Gyalog indultunk Pozsony felé. Kánikula járta, mindennap szárított kenyeret és ruszlit adtak enni, de vizet nem ihattunk hozzá. Ha településre értünk, kiabáltunk a lakosoknak, hogy hozzanak vizet. Hoztak is, de az örök elvették a vödört, összelapították a civil fején és bedobták közénk. Mikor a Dunához értünk, még nem készült el a pontonhíd, úgy vártuk egy napot. Behajtották a menetet a folyóba mosakodni. Kihasználtuk az alkalmat, ittunk, folyt le a torkunkon a víz, tán nem is nyeltük. Azon az éjszakán vizes ruhában aludtunk.

Következő napon átgyalogoltunk a hídon. Egyenesen a vasútállomásra érkeztünk. A vagonablakok berácsozva néztek le ránk. Sajnálkoztak a civilek, hogy jaj, magyar testvérek, visznek titeket Oroszországba. Az oroszok azzal hitegették a foglyokat, hogy Budapest a cél, onnan ki-ki indulhat a saját falujába. A vagonban rozsdás hordó állt tele vízzel, a sarokban lyuk véce gyanánt. Legalább százhusz embert zsúfoltak egy kocsiban össze. Egymás hegyén-hátán helyezkedtünk el, a másik ölében ültünk. Álló hétig kószáltunk különböző állomásokon Csehszlovákia és Magyarország területén. Jött a hír, hogy azért kóborolunk összevissza, mert letiltották a hadifoglyok kivitelét, de minket még megpróbálnak kilopni. Végül Karcagon kötöttünk ki, közel a szülőföldemhez, erős kísértést éreztem a szökésre. Egész éjszaka esett az eső, a rossz időjárást kihasználva néhányan felszedték a vagon aljáról a deszkákat és megléptek. A reggeli ellenőrzéskor hatan hiányoztak. Kiszállították a vagonparancsnokot és helyben végeztek vele. Nagyváradon a vasútállomáson szolgálatban lévő katonákból pótolták a hiányt.

Legközelebb Foksány városában állomásoztunk hosszabb-rövidebb ideig, Brassótól keletre. Kivagonírozás után általános fertőtlenítés vette kezdetét. Három hetet töltöttünk itt, aránylag szabadon mozoghattunk. Ludwig Lőrincsel és Uhrin Miklóssal összetartottunk, Hanyecz Lacit innen vitték Szerbiába. Kétheti vonatkozás után a Kijeven túli Darnycában kötöttünk ki. Keserves utazást éltünk át, a sötét vagonokban sokszor kitört a veszekedés, tapostuk egymást. Aki nem jutott el a lyukhoz, ráürített egy papírra és a sarokba dobta.

Darnycán éppen piaci napot tartottak, ahogy betettük a lábunkat a településre. A népek letámadták a hadifoglyokat, kérdezték, hogy kakój? Vengerszkij, germanszkij? Ha vengerszkij, hű, joppojematty krisztomatty, atyaisten! Szídták, botokkal ütötték, kövekkel dobálták a magyarokat. Összekavarodtunk velük, valaki mankóval támadott ránk, mert neki a magyarok lőtték el a lábát. A másik ordított, hogy az ő szemét a magyarok verték ki. Véresre verték, akit értek, a társamat sátorlapban vittük tovább.

A karanténban megfigyelték, utána a 13-as lágerbe küldtek. Körülbelül 40 méter hosszú, föld alatti bunkerban helyeztek el, a két végén lépcső vezetett fel. A priccsek a szűk folyosó két oldalán sorakoztak, egy fekhelyen hárman aludtunk. Erre jött még felül két sor priccsek, szalma nélkül, csak úgy, a deszkán feküdtünk. A köpenyt magunk alá raktuk, a másik kettővel takaróztunk. A tetű előfordult, a poloskák rajzottak. Később téglából kis kályhát építettünk a bunker közepére.

A fogság elején nagyon soványan adagolták az ételmet. Burisleves heteken keresztül, víz csak ritkán. A szerbek a konyhán ténykedtek, rajtuk keresztül jutottam vízhez. Két ingért járt egy kulacs víz. A kulacs kupakjában karikagyűrűt találtam, elcseréltem vízért.

A Prinszki mocsarakban építették a vasutat. Pár nap múlva az ebédelésnél két ember nem jelentkezett, sőt, este a hazaindulásnál sem. Vagy tízszer megszámozták a kényszermunkásokat ötösével, de csak nem stimmel. A lágerből hoztak ki segítséget, a katonák átfésülték a területet – eredménytelenül. Emiatt éjfélre értünk a bunkerba. Az eltűntek később sem kerültek elő, valószínűleg elsüllyedtek a mocsárban.

Az első évben sokan meghaltak. Tizenkétezen lehettünk az elején, egy esztendő múltán jó, ha harmada élt. Ha reggelre 3–4 halott került, azt mondta az orosz, hogy szívódnya ócseny máló. Ha 8–10, akkor meg azt, hogy szívódnya plágyik, mára elég. A kevés elhunytat nem vitték el egyszerre, csak ha több jött össze. A lágerudvarban volt egy széles és hosszú

gödör, oda dobálták a testeket, utána mésszel fertőtlenítettek. Tavasszal kapartunk rájuk egy kis földet. A latrinába sokan beleestek, mert csak egy rúdnál lehetett ülni. Aki túlzottan legyöngült és nem bírta magát tartani, beleszédült.

Két fogoly megszökött, eljutottak egészen a határig. Túlették magukat kenyérral és szalonnával, lebetegedtek, a magyar határőrök találtak rájuk. Nem sokkal később visszakerültek, összeverve és kikötve szenvedtek a lágerudvarban. Rájuk mutattak és kijelentették, hogy így jár mindenki, aki szökni próbál. A fogdában mindketten kimúltak.

A vasútépítés után Kijevbe jártunk romeltakarításra. Csákányoztunk naphosszat, raktuk az amerikai teherautóra a téglát, a markológépek bontották a romos házakat. Csákányozás közben kifordult a falból egy kis vasdoboz, tele pénzzel. Szedegettük fel az érméket, de meglátta az őr és elvette. Azt mondta, hogy pityurka és aranyból van. Este a lágerben a fenekünket is megnézték, eldugtunk-e valamit.

A kijeji Parlament felújítása álló esztendeig munkát adott. Engem a negyven év körüli tanítónő mellé osztottak be, aki kőművesmunkát végzett. A férjével együtt internálták, mert négy hektár földet örököltek. Más is lehetett a rovásukon, ami miatt nemkívánatos személyek lehettek. (Amikor Visinszkij megtizedelte az internálótábor lakóit, a férje beleesett, agyonlőtték.) A lövedékek által okozott sérüléseket falaztuk be az épületen. Komolyabb kőművesmunkát hadifogolyra nem bíztak. Munka közben sokat beszélgettem a tanítónővel. Ha eljött az ebéd ideje, elkérte a csajkám, azt mondta, hogy Maco, dajtye csajka. Hozott némi maradékot.

Rákosi a Szovjetunióban tett látogatása alkalmából megnézte a Parlamentet. Minket arra az időre eltakarítottak. A látogatás után hecceltek az oroszok, hogy dolgozhatunk nyugodtan, jóvátétel fejében öt évre eladtak minket.

Sajnos, fültőmirigy-gyulladás kaptam. A lazarett kórházba vittek, de gyógyszer hiányában nem segíthettek rajtam. Eszméletlenül feküdtem. Katona Sándor orosházi tüzér szakaszvezető és az orosz tanítónő látogatott. Megbeszéltek a fiatal német orvossal, aki fagyási sérülésekkel betegeskedett mellettem, hogy milyen injekciót szerezzenek be a városból. Ettől jobban lettem, ám a kórházi ápolás alatt lefogytam harmincöt kilóra.

A konyhára osztottak be, minek köszönhetően összeszedtem magam valamennyire. Felerősödtem, újra a kijeji építkezésen kötöttem ki. Ismét összefutottam a tanítónővel. Messziről kiabált, hogy Maco, így szudá robot-

nyi! Közeledtünk a Parlament felújításának befejezéséhez, csupán a német festők maradtak, mi Darnycán folytattuk. Sztaridarnycát lerombolták a háború alatt, a vasút másik oldalán Novodarnyica néven másik várost álmotdakt. Belementünk negyvenhat telébe, de a nagy hideg ellenére nem hagyhattuk abba a robotot. Tavasszal alig győztük helyreállítani a fagyás miatti károkat, újrahúzni a szétszúszott falakat. Az emeletes házak egyre-másra nőttek ki a földből, de a lakosság nem akart kiköltözni a bunkerokból, hiszen a lakótelepen zöldségféléket nem termelhettek.

Harmincketten a kijevi víztorony építéséhez kerültünk. Három orosz vezető vigyázott ránk, az anyagrendező, a kőművesnacsalnyik és az ácsnacsalnyik. Terjék Sándor hődmezővásárhelyi építészmérnök tervezőként szerepelt, Bangó Jóska és én speciális ácsként léptünk fel. Belső állványt építettünk, arról falaztak a kőművesek. Alul másfél méter szélességű falat raktunk, harminc méter magasságban pedig már csak egymétereset. Középen vastag vascső vezetett fel az acéllemez tartályig. Állványszerelés közben Jóska összeveszett egy oroszral. Felkapta az orosz a baltát és fejbe akarta verni a magyart, de fordítva sült el a dolog. Leesett az orosz az állványról, ott halt meg a helyszínen. Faggatóztak, nyomoztak a rendőrök. Elvitték Jóskát, de visszahozták, mert a tanúk azt bizonyították, hogy az oroszot támadott. Ezen a munkahelyen egy kicsit kereshettünk, mert az oroszok eladták a téglát, amit mi rakodtunk fel. Kocsinként 30 rubel vagy élelem dukált.

Újvári nevű barátunk megismerkedett egy orosz asszonnyal, akinek a családja házat épített. Nekünk reggel ötkor kezdődött a műszak, ezért hajnalonta elhordtam nekik vagy 20 mázsa cementet. Amikor fizetésre került a sor, 300 rubelt és egy üveg vodkát küldtek Újvárinak, egy üveg vodkát pedig a policáj kapott. Engem vizespohárnyi vodkával honoráltak. Aznap nem sok hasznomat látták, a pad alatt feküdtem köpennyel letakarva. Negyvenhét október elsején a Parlament központi kazánházába vittek fűtőnek. Nappali beosztást kaptam. Tetszett a rendszer, annak ellenére, hogy az éjszakás orosz fűtő gyakran berúgott, reggel nekem kellett salakolni, szemet hordani. Krumplit sütöttem, amit aztán eladtam a lágerben. Az egyik barakkban szabályos bazar működött, két hosszú sorban leraktuk a portékát, mint az ócskapiacon. Ki hol dolgozott, onnan szajrézott ezt-azt. A vasgyárból, a vágóhidról, a kenyéruzemből, az építkezésről, a cukorgyárból gyűltek az áruk. Aadtuk-vettük, cseréltük egymás között a holmit. Szöget, drótot, harapófogót, olajat, szappant, baltát, fűrész, kecskebendőt. Ami nem

kelt el bent, kivittük a civileknek, örültek neki. Magam is összeszűrtem a levelet egy kintivel. Egyik nap adtam neki a portékát, másnap hozta az árát. Egyszer azt mondta, hogy a nyakán maradt a cucc, képtelen fizetni. Ez többször megismétlődött, tartozott vagy ezer rubellal. Nem jelentkezett, hát megkerestem. Föld alatti bunkerben lakott, csak tűzhelyet és ágyat láttam a helyiségben. Megkérdeztem tőle, hogy miért van ráutalva egy fogoly pénzére? Felkapta a baltát, így na joppojematty! ... Elinaltam, nem mentem felé se többet. Negyvennyolc elején megújították a pénzt. Egy kiló kenyér 130 rubelt kóstált régi pénzben, újbán pedig 3 rubelt és 50 kopeket. Orosz ismerősöm azt ajánlotta, hogy adjam oda a pénzem, éppen hazafelé tart, ott simán beválthatja. Kissé vonakodva átadtam 1300 rubelt. Azóta sem láttam sem az oroszot, sem a pénzt.

Mindezek ellenére ekkoriban már nem szenvedtünk annyit, mint korábban, a koszt is javult. Messziről éreztük a szagot, amikor a tevefejeket hozták a konyhára. Úgy álltak a hatalmas állatfejek a teherautó platóján, mint a tuskók. Sohasem gondoltam volna, hogy egy tevének ekkora koponyája lehet. Szétfőzték, kutya bajunk sem lett tőle.

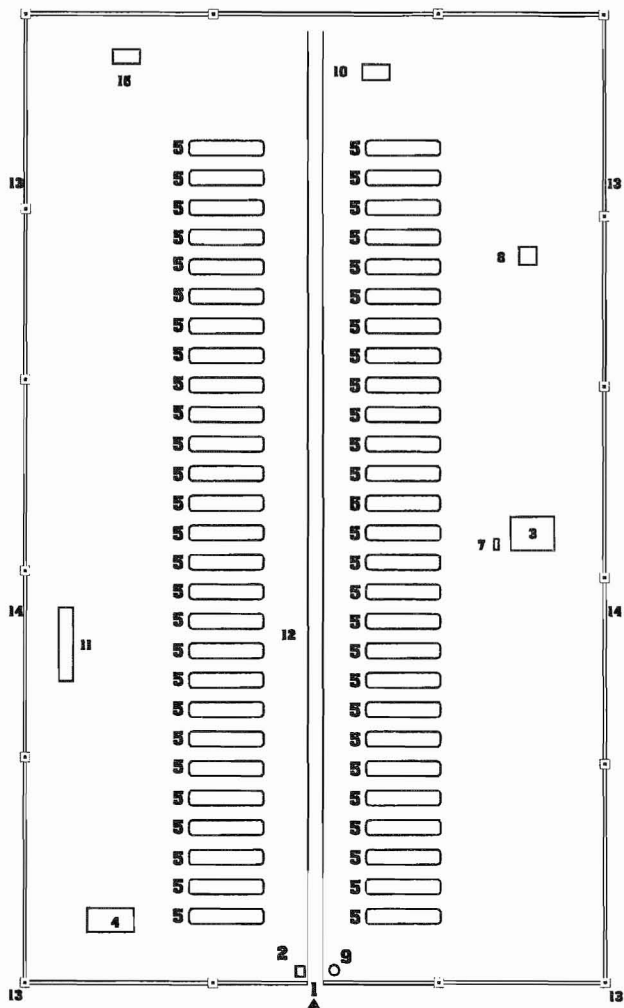
A brianszki erdőben csalánt szedtünk. Kesztyűben tépdestük a növényt, raktuk a zsákokba. A konyhán „s” alakú késsel vagdoszták össze a termést, másnap forró vizet öntöttek rá. Ha elég melegnek és sósnak bizonyult a csalánleves, kiosztották. Egyszer eltűnt a láger kutya. Másnap a németek pörköltet ettek. Mi kecskét kötöttünk el, megnyaltuk utána a tíz ujjunkat. Mindent a szánkba gyömöszöltünk, amit értünk. Kiszöktem krumplit lopni, sikerült becsempészni fél vederrel. Uhrin Miklós kezdte főzni, én pedig elindultam az újabb zsákmányért. A gazda észrevett, elzavart, csupán néhány vöröshagymát sikerült felkapkodnom futás közben. Hamar elfogyott, úgy haraptam, mint az almát. Mire beértem, Miklós megette a krumplit. Azzal védekezett, hogy nagyon megéhezett. Beteg lettem a hagymától, véreset ürítettem. A szerzett cukorrépanak kis gödröt ástunk, betakartuk homokkal, tüzet raktunk fölé. Régen ettem olyan finomat. Karácsonykor lisztet loptunk a kenyérgyárból, összegyúrtuk vízzel, csíktésztát csináltunk belőle, megcukroztuk. Megtette szent karácsonyesti vacsorának. Fenyőgalylyat kerítettünk, igaz, dísz nem jutott rá. A hadifogoly pap imát regélt. Hazagondolt a nép. Az őr annyit fűzött hozzá, hogy bozse moj, bozse moj, istenem, istenem.

A fogságom alatt mindössze egyszer írhattam olyan levelet, amelyre válaszoltak. Érdeklődtek az oroszok, hogy mit írtak otthonról? Mondom, jól

megy a soruk, tehenet, lovat tartanak, teszik a dolgukat. Azt felelték, mire hazaérek, nálunk is olyan rendszer lesz, mint náluk. Nem hiszem, mondtam, mert a magyar ember éjszaka is dolgozik, ha kell. Az ő kezükből délből kiesett a szerszám, az esti fájront előtt egy órával csak ácsorogtak. A fizetést még aznap elítették, hátha holnapra megdöglenek. Egy orosz nő ajánlotta nekem, hogy 60 deka kenyérért az enyém lesz, annyi szexet ad, amennyit akarok. Eredj a fenébe, gondoltam, hát azt sem tudom, hogy férfi vagyok-e vagy nő...

Még felépítettünk egy iskolát, miközben egyre többet emlegették a hazatérést. Szeptemberben indultunk volna, de utasítás jött, hogy azokat a németeket, akik a nyugati zónába estek, nem tarthatják tovább.

Októberben mégis ránk került a sor, elhagytuk a lágert. A vagonokat nem lakatolták le, fekhelyeken pihentünk. A tisztok személykocsiban utaztak. Máramarosszigeten jó magyaros ételt főztek, de nem mertünk enni, nehogy betegek legyünk. Az egykori csendőröket és magas rangú katonatiszteket kiválogatták és dzsipekkel elvitték valahová. Levelezőlapokon megírtuk, mikor érünk haza. Debrecenben fertőtlenítés és orvosi vizsgálat után kiadták a dokumentumokat. Szolnok és Mezőtúr között, a vonaton egy asszonynak elmeséltem hol jártam. A társaságunkban lévő férfi kihívott a folyosóra, felhajtotta a gallérját és azt mondta, hogy tegyek lakatot a számra, mert visszavitet. Nagyon megijedtem. Annyira megzavarodtam, hogy a gyomai vasútállomásról Endrőd helyett Mezőberény felé indultam. A járókelők figyelmeztettek, hogy nem jó felé megyek. Maca és Ernő testvérem a bálban kapta a hírt, hogy megérkeztem. A falu szélén rohantak az állomásra, én pedig a főúton jöttem, nehogy eltévedjek. Elkerültük egymást. Csak az endrődi templomnál kezdtem helyesen tájékozódni, onnan vettem a tanyánk felé az irányt. Zsongott a fejem, szédültem, vonszoltam a harmincnyolc kilómat. Órákig eltartott, amíg megtettem az utolsó öt kilométert. A tanyán az volt az első szavam, hogy na, édesanyám, most már elhiszem a hazatérést, mert becsuktam magam után az ajtót.

A Kijev-darnyicai láger visszaemlékezés alapján
rekonstruált helyszínrajzi vázlata

JELMAGYARÁZAT

1. **Kapu**
deszka kereten drótfonat, a kapuívén vörös csillag
  2. **Őrhelyiség**
épített fa épület
  3. **Konyha, raktár**
tégla épület, főzőkonyha, élelem- és ruharaktár
  4. **Fürdő, fertőtlenítő**
tégla épület
  5. **Elhelyezési bunker**
terepszint alatti fa szerkezetű épület, földdel takarva, magyar, német, román szerb, olasz és kínai foglyok elhelyezése számára (az építmények és lakóik száma bizonytalan, az adatközlő szerint a fogolylétszám 8–10 ezer fő)
  6. **Egészségügyi bunker (lazarett)**
felépítése, mint az 5. jelű
  7. **Tájékoztató tábla (faliújság)**
fa oszlopokon deszka tábla, esővédő tetővel hirdetmények, munkateljesítmények közlésére, felragasztott papírlapokon
  8. **Deszka emelvény (pódium)**
ácsolt fa szerkezet deszka borítással, kulturális előadás céljára, alatta földbe ásott büntetőhelyiség (fogda)
  9. **Zászlórúd**
fa oszlop, szovjet nemzeti lobogóval
  10. **Latrina**
színjellegű építmény, alatta úrgödörrel
  11. **Bazár**
kitaposott terület, a munkahelyeken szerzett holmik adása-vétele és cseréje
  12. **Út**
homokos szerkezetű belső út és sorakozótér
  13. **Őrtorony**
fa építmény, reflektorokkal
  14. **Kerítés**
egymástól 50 cm-re lévő háromsoros drótkerítés, a belső oldali magasabb és az oszlopok befelé hajló végein szögesdróttal
  15. **Temetkezési hely**
8x10 m-es, 2 m mély ásott gödör, csoportos elhantolás, meszes fertőtlenítéssel
- Megjegyzés:* a láger területén fa, bokor vagy fű nem található, csupán a bunkerok tetejét borította dudvás növényzet

TALÁN MÁTYÁS

Aranyóra

1941-ben vonultam be újoncként a híradós zászlóaljhoz. Nem érdeklődtem különösebben a technikai kérdések iránt, ám abban az időben nem állítottak össze kívánságlistát a seregben. Mégis úgy alakult, hogy megkedveltem a rádiózást, máig leveszem akár a madárhangot. Akácvirág – ti-tá-ti-tá. A bevonuláshoz képest egy esztendő múltán indultam a frontra lengyel területek felé. Sztaniszlau, Jamna, Mikulicsin – itt csengenek a fülemben a településnevek. A parancsnokságon szolgáltam, több bevetésen vettem részt. Gyakran alakult ki vészhelyzet, sok bajtársam meghalt. Adtuk-vettük a morse-jeleket, de nem mindig nyugodtan, mert előfordult, hogy belőtték az állásainkat, az épületeinket. Balszerencsémre a közvetlen parancsnokkal sem jöttem ki igazán. Ennyi idő távlatából kimondhatom a nevét: Kormos Mihálynak hívták, hadnagy-i rangot viselt. A mezőtúri kiképzésen akkor kezdett egreciroztatni, amikor a rokonaim látogattak, hogy minél nagyobb szégyenbe hozzon. Elkiáltotta magát, hogy Talán tizedes, száz fődzés! Ez száz fekvőtámaszt jelentett. Visszafeleltem, hogy tőlem lehet akár kétszáz is, ugyanis sportember lévén igen jó erőben éreztem magam. Ilyen és ehhez hasonló esetek miatt pikkelt rám a hadnagy, minden alkalmat megragadott, hogy nehéz helyzetbe hozzon. Ha a fronton égett a talaj a lábunk alatt, biztosan a veszély elhárításához osztott be. Egy ízben úgy esett, hogy szétdarabolták a vezetékeinket, megszakadt az összeköttetés. Tízegynéhányan a vezetékes járőr mellé kerültünk, és elindultunk a koromsötét erdő felé. Szabályos felhőszakadás zúdult a nyakunkba, egy cimboránk visszafordult félelmében. Emlékszem, tucatnyi helyen javítottuk meg a vonalat, közben bármikor rajtunk üthetett volna az ellenség. Pirkadatra végeztünk a munkával, út közben szekereken vonszolt magyar sebesültekkel találkoztunk. Hálni járt beléjük a lélek, sírtak és jajgattak veszettül. Az egyik kocsit úgy emeltük ki a sárból, hogy a lovak szügyig leragadtak. Aknavetők árnyékában kúsztunk, kis híja, hogy nem hagytuk ott a fogunkat. A feladat elvégzéséért vitézségi érem járt, ami némi gyógyírt jelentett a hadnagy úr kellemetlenkedéseire.

Két és fél évig tartó háborúskodás után Zsolnán estem hadifogságba,

ahonnan Auschwitzba hajtottak. Hiába fészkeljük el magunkat a hegyekben, a 49. gyalogezred jobbszárnya az éjszakai orosz támadás során megadta magát, minek következtében elkerülhetetlenné vált a sorsunk. A századparancsnok jelezte, hogy nem folytathatjuk az ellenállást, kitették a fehér zászlót. Az oroszok leszerelték a társaságot, ruházatunkat és cuccainkat átkutatták, értékeinket elvették. Nemsokára olvashattam az auschwitzi munkatábor kapujának híres-hírhedt feliratát: Arbeit macht frei. Alig akartam hinni a fülemnek, mert endródi cimborák fogadtak kiabálva: Matyikám! Gyebnár Laci és Binges Lajos fogolyként várta sorsa jobbra fordulását. A főtábor barakkjai téglából épültek, a stílus a kor szellemét követte. Emeletes ágyakban aludtunk, központi vécére jártunk, mintha tábori körülmények között élnénk. Az én időmben pár száz magyar hadifogoly volt ott, a zsidók számáról nincs hiteles adatom. Szabályos napirend szerint töltöttük el a napot, ébresztő, munka, fekvés, egyebek. Hallottunk róla, hogy mit tehettek a zsidókkal, hiszen a mi falunkból is vitték Fenákeléket, Gelbéket, Jozsepovicsékat, Deutschékat, Hirschéket. A háború elején Nagylaposton és Póhalmon dolgoztatták őket, aztán következett Auschwitz. A fogolytáborban még nem láthattuk történelmi távlatból az eseményeket, az erkölcsi tartalmú következtetéseket sem vonhattuk le. Látástól vakulásig tevékenykedtünk a hadianyagüzem környékén. No, már nem hadianyagot gyártottunk, hanem rendet tettünk, söprögettünk és lapátoltunk. Azért nem merítkeztünk fenékgig a tejfölbe, mert előfordult, hogy szakasznyi géppisztolyos verte ki az álmat a szemünkből. Irány a barakkok kiürítése, mert hazatértek az elüldözött lengyelek.

Egyszer egy subickos dobozra lettem figyelmes a helyiségben, ahol a zsidók vetköztek, mielőtt a gázkamrába mentek. Faroslemezből készült az a doboz, az oldalán folyt ki a cipőkrém. Lehajoltam és kinyitottam, a vászondarab alá nyúltam: hát, egy aranyból készült zsebóráat találtam benne! Később megállapítottam róla, hogy 24 karátos. A cipőm orrába dugtam, mert az orosz katonák vadásztak a nemesfémek után. Mások is leltek nyakláncot és egyéb ékszereket, értékes használati tárgyakat. A nyakamba akasztottam a duplafedeles aranyóráat, úgy jártam-keltem a táborban. Talán azért maradhatott meg nálam, mert később nem rejtegettem, hanem természetes módon viseltem.

Auschwitzban sok élelem megmaradt a pincékben, azt fosztogatta, aki tehette. A német foglyok hatalmas hordót álltak körül, meregették, kóstolgatták belőle a mézet. A társaimmal azon morfondíroztunk, hogy kérünk

belőle, mert igencsak korgott a gyomrunk. Az isteni gondviselés ezúttal megkímélt a tragédiától minket, mert végül is kiszorultunk a falatozásból. Egy-két óra múltán több német katona feküdt kiterítve, ugyanis az elődök erős patkányméreggel keverték össze a mézet. A sors kegyetlensége, hogy éppen németek, a tábor korábbi gazdái tették ezt, akik biztosra akartak menni az elszaporodó rágcsálók irtásakor. Talán mondanom sem kell, hogy az eset után kerültük a pincét, pedig azelőtt mindig ott sündörögtünk a finomabb falatok reményében.

Péter-Pál napján bevagoníroztunk. Másfél hónapig bumliztunk, amíg kiértünk a Szovjetunióba, Akmolenszkbe. Előttünk finnek jártak ott, velünk együtt németek és japánok érkeztek. Ötösével felsorakoztunk, Tóth Vilmos barátom kettővel mögöttem állt, ezért másik egységbe került – két évvel később jött haza. Ennyin múltott akkor az ember sorsa. Ennek ellenére utólag sem panaszkodhatom, mert nem ment rosszul a sorom. Nem éhezünk és nyomorogtunk annyit, mint másutt. Fogadóink bemutatták a tábort, kérdezték a szakmánk felől. Egy barakkban ötvenen aludtunk, rendes ágyat és takarót kaptunk, törzskönyvezték a hadifoglyokat. A nagy többséget azonnal kivitték a hatalmas, nyílt terepre mezőgazdasági munkát végezni. Én tanult foglalkozásomat, a cipészetet űzhettem. Az orosz tiszteknek és feleségeiknek javítottam a lábbeliket. Szerencsésnek nevezhetem magam, hogy azt csinálhattam, amit szeretek. A bárnisnyák úgy feszítettek a birgerli csizmákban, mintha sohasem lett volna háború! Az élelmezésre sem panaszkodhattunk, mert rizs, burgonya, saláta, káposzta került az asztalra, ismertük a sertéshúst és a szalonnát, a teát valódi teafűből főzték. Társaságunk nem éhezett, a fehérorosz származású táborparancsnok igyekezett a kedvünkben járni. Nem állítom, hogy dúskáltunk a javakban, de nem téptük a füvet éhségünkben. A viszonylagos jólétre az lehet a magyarázat, hogy a közel százezres lélekszámú várost főleg németek lakták, legfeljebb ötezer orosz élhetett közöttük. A híres karagandai bánya alig nyolcvan kilométerre volt tőlünk. Kijártunk a városba, bár a szökés eszünkbe sem jutott, hiszen képtelenségnek találtuk, hogy az Uralon túlról hazaérnénk. A korabeli Szovjetunióban akadtak ilyen szigetek, ahol viszonylag túrhető életnívón teltek a hétköznapok. E helyeken a hadifoglyokat sem sanyargatták, hanem munkát és ételmezt biztosítottak számukra.

Tudom, hogy a hadifogoly-történeteket számtalan tragédia árnyékolja, én talán az isteni gondviselésnek köszönhetően úsztam meg. Vagy született optimista lennék, aki mindig megtalálja a rosszban a jót? Színjászó cso-

portot alakítottunk, tizenkét csapattal labdarúgó-bajnokságot indítottunk, együtteseinket a Hungáriáról, a Fradiról, a Főbuszról neveztük el. Legjobban a német focistákat respektáltuk, akik mesterfokon értették a labdaművészetet. Előadtuk a Csárdáskirálynőt, a fiúk nem kis derűtséget keltek női ruhákban. Cirkuszosok léptek fel, a fakírok és a bűvészek egy-két órára feledtették a honvágyunkat. A labdához Moszkvából küldték a belsőt, a külsőt csizmaszárból varrtuk. Bírtuk az iramot, az energiadús táplálkozás megtette a hatását. Sajátos fociszabályként más csapatok szünnapjain játékost lehetett igényelni, engem is kikértek a tisztek, de nem mentem. Boszszúból a döntőn lehetlenné tették a játékomat, amit ezért el is veszítettünk.

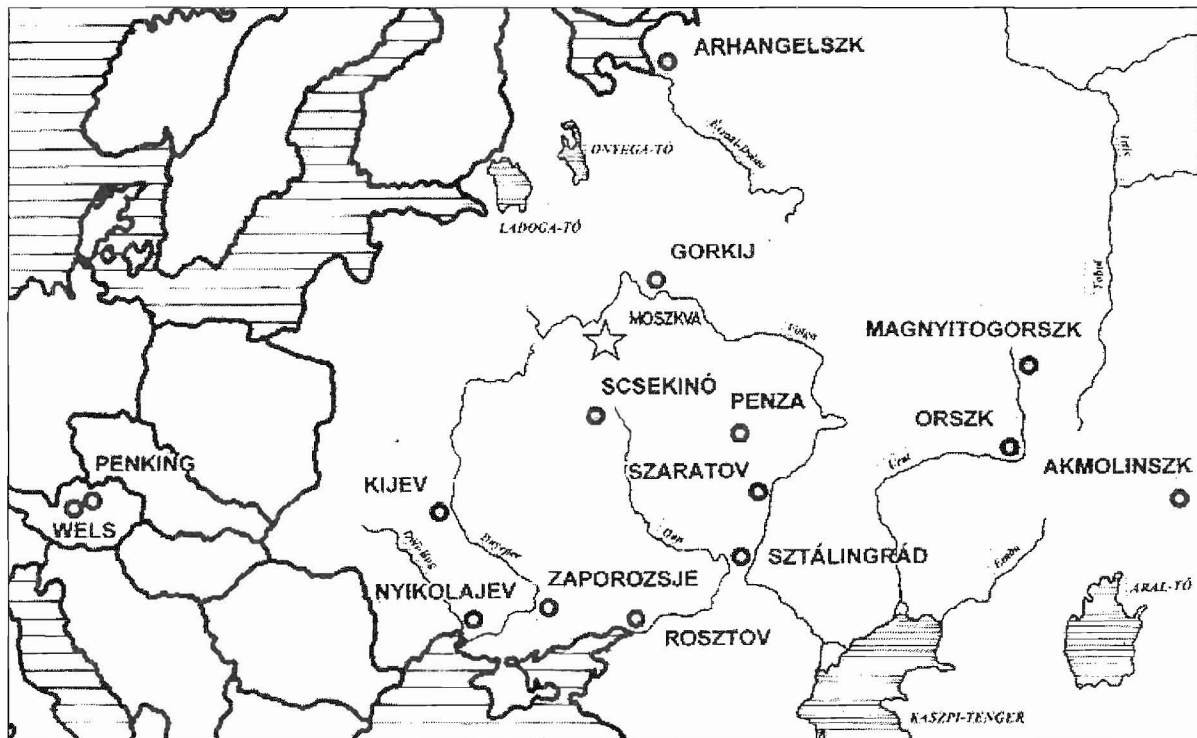
A raktáros megvette az Auschwitzban talált aranyórámat. Nyolcszáz rubelt adott érte, plusz szabad evést-ivást a raktárban, amit nem lehetett megfizetni. Úgy meghíztam és kicombosodtam, hogy a kazah miniszter asszony a táborban tett látogatásakor rám mutatva azt kérdezte: zsenka? Tréfából megtapintotta a mellizmomat, mire a cipésműhelyben kitört a röhögés. A japánok nem igazolták a róluk kialakult képet, mert sokat fegyelmeztelenkedtek, alig lehetett őket kordában tartani. Az egyik orosz őr megütötte a renitenskedő ferdeszeműt, mire az összetartó keletiek kegyetlen bosszút álltak, halálra taposták a felvigyázót. A németek feszes karlendítéssel és „heil, Hitler!”-rel köszöntötték egymást sokáig, ami jelzi, hogy elfogadható körülmények között nem olyan sürgős az ideológiai átképzés. Szarátov főhadnagy testi fenyítésben részesítette az egyik renitens foglyot, mire a tiszt hamarosan a büntetőszázadban találta magát lefokozva. Tehát az oroszok sem tehettek meg velünk mindent. Azt nem állítom, hogy az emberi jogok élharcosainak számítottak, de más népek fiait nem alázhatták a végtelenségig.

A foci a háború előtt, alatt és után is az életemet jelentette. Tizenévesen már Endrőd megyei másodosztályú csapatában rúgtam a bőrt, aztán átkerültem a Gyomai Torna Klubhoz. Onnan a Pocsai nevű tréner közvetítésével Kolozsvárra hívtak, rövid gondolkodás után igent mondtam. Fiatalon úgy éreztem, hogy előttem az élet, nem akartam egy helyben töttyörögni. A szüleim marasztaltak, mégis belevágtam. A híres Derma cipőgyárban dolgoztam, munka után pedig kiéltem a sportszenvedélyemet. Pályám csúcását jelentette, hogy az NB II-ben szerepeltem. Heti negyven pengőt kerestem, ami ugyan nem érte el a havi kétszázat, mégis könnyen vicceltem. Száguldoztam a jobbszélén, olyan neves játékosok társa lettem, mint a román válogatott Hopsári. Csábítottak a legmagasabb osztályban játszó KAC-hoz,

ám a háború megakadályozta a karrierem kibontakozását. A világtörténelem folyását nem tudtam eltéríteni, de a sport szeretetét sohasem vehették el tőlem.

1945 áprilisában estem fogságba, és 1947 szeptemberében indultam haza. Csak az egykori SS-eket szűrték ki közülünk, a többiek beilleszkedtek a civil életbe. Akiknek elmeséltem, hogy mit tapasztaltam odakint, alig hitték el, ugyanis nem az ilyen történetekhez szoktak. Másfél hónapig tartott az út, ami olykor hosszabbnak tűnt fel, mint a tábor. Majdnem kitértünk a vagonokból, mert étlen-szomjan rázkódtunk a tengelyek fölött. Szinte a Riviérán éreztük magunkat, amikor egy vasút menti tóban megmártózhattunk.

Elértem a nyolcadik X-et, pedig átéltem ezt-azt. Mindent a mozgásnak köszönhetek, az egészséges életmódnak. Felkelés előtt tornázom az ágyban, fej- és fülmasszázszt végzek, aztán láblendítés, hasizomfejlesztés következik. Mindez negyedóráig tart, utána jöhet a rendrakás, a húszperces talajtorna. Az a lényeg, hogy minden izomcsoport megkapja a magáét. Évente nyolcezer kilométert kerékpározom és nyolcszázat futok, gyógyszert nem ismerek. Az ENCI-ben cipészkedtem, az anyaggazdálkodási osztályvezetőségig vittem, a takarékszövetkezethél igazgatósági taggá választottak. Kevés híján átéltem az évszázadot, és nagyon kíváncsi vagyok a következőre is.

A könyben szereplő hadifoglyok lágerei

TÍMÁR ILLÉS

Dole pusku, ole ruku!

Máté öcsém, aki később ismert író lett, hadapród őrmesterként szolgált a debreceni „hajdú” ezrednél. Jutason kapott átképzést, negyvennégy karácsonyán mégis fogságba esett a Margitszigeten. Előbb Iasiba került, utána az Uralba. A lágerparancsnokot az oroszok maguk közül választották, ám a segédek gyakran más nemzetek fiaai voltak. Máté az endrődi Vaszkó Szilveszterrel és az örménykúti Salamon Péterrel együtt ette a hadifoglyok keserű kenyerét. Kint összejöttek két erdélyi emberrel, akik évekkal azelőtt estek fogságba. Kész csoda, hogy megmaradtak azon a gyenge koszton, igénytelen ruházatuk alatt állandóan vacogtak a hidegtől. Hitvány levest kaptak és néha teát, szédelegtek az éhségtől. A burisból járt két evőkanálnyi, ami nem más, mint hántolt búza, a korpát leveszik róla és kész. Ehető az, de a magyarok nem élnek vele. Az urali deportáltak úgy tartották fenn magukat, ahogy tudták, csencseltek, loptak, amit aztán a bazárban eladtak, dohányra, kenyérré cseréltek. Történt egyszer, hogy két erdélyit a tábor éjjeliőre elkapott, amikor hozták-vitték a cuccot. Egymásnak ugrottak, az őrt fejbe csapták egy vasrúddal, aki ott múlt ki. A parancsnok nagy patáliát csapott, az öcsémet tanúként kavarták az ügybe, mondván, hogy neki tudnia kell, hol járnak a társai éjnek idején. Máté több nyelven beszélt, ezért tolmácsolhatott a vádlók és a vádlottak között, bár előre sejtették, hogy nem sok jóra számíthatnak. (Az öcsém a szarvasi határban edzette a nyelvtudását, ahol a tótokkal napi kapcsolatban álltunk, bár a szeghalmi gimnáziumban is ragadt rá ez-az.) Elkezdődött a tárgyalás, amelyek léghőjét az oroszok szempontjából győztes háború határozta meg. A székelyek nem tanúsítottak megbánást. Az ezt firtató kérdésre azt felelték: azt bánják, hogy nem az utolsó orosz ütötték agyon. A testvérem ezt úgy fordította, hogy az önvédelemből bűncselekményt elkövetők bíznak a szovjet igazságszolgáltatás tárgyilagosságában, jóindulatában. Nem számított arra, hogy a kommunizmusban az ellenőröket is ellenőrzik, ugyanis a bírák között odáig hallgatagon ücsörgött egy zsidó származású magyar. Amikor az álbíró meghallotta a ferdítő szavakat, felpattant és pofon vágta Mátét. Főbenjáró

bűnnek kiáltotta ki, hogy a szinkrontolmács védi a földijeit. A két erdélyi 25–25 évet kapott, az öcsém ötöt. Mindhármukat a szibériai higanybányába száműzték, ahonnan élő ember ritkán jött haza.

A higanybányában a fegyenceknek naponta 2 deciliter higanyt kellett termelni, amiért 3 deci levest, 1 kanál burist adtak cserébe. Ha nem teljesült a norma, csökkentették a fejadagot, ami előbb-utóbb meglátszott az elítélteken. A testvérem akkoriban 42 kilót nyomott, holott rendszeren túllépte a 100-at. Hiába, Szibériába nem felhizlalni vitték a foglyokat! Aztán kicsit enyhült a szigor, kijárhattak a civilekhez. Máté a lágerparancsnok családjához került, fát vágott náluk halomszámra. Nem becsülte meg magát eléggé, mert egy fagyos napon szemet vetett a főnök bundájára, amiért kóterbe csukták. A kótert alagútszerű építménynek kell elképzelni, ahol alul folyt a víz, felül pedig csepegett. Aki ott lehúzott egy-két napot, kis híján belebolondult. Ha kihozták, utána kezesbárány lett. Az angol misszionáriusok a nemzetközi szervezetek és a közvélemény előtt feltárták a szibériai kegyetlenkedéseket, minek köszönhetően kissé megjuhászodtak az oroszok. Az öcsémet moszkvai szanatóriumba szállították, onnan tért haza 1948-ban.

Így járt a család legfiatalabb tagja a háborúval, pedig nem vétett senkinek. Alig melegedett meg itthon, máris mehetett zsákolni a rózsási gazdaságba, mert abban az időben nem ismerték a munkanélküliséget. A társak látták rajta, hogy nem bírja, a szél az ülepéhez fújta a nadrágot. A gazdaságvezető bérelszámolót csinált belőle, később a gondnokságig, telepvezetőségig vitte. Egy pesti kiállítás kapcsán felfigyeltek rá, különösen a nyelvtudása nyerte el a tetszést. De nem vált belőle rendszerhű szolga, ötvenhatban lecsukták, kis híján felakasztották. A sors és a tehetség írói faragott belőle. Bejárta a fél világot, számtalan könyvet írt. A kommunisták azt hitték, hogy nyugati útjain kintfelejtkeznek, de kifogott rajtuk. A parasztsággal foglalkozott a regényeiben, a kétkeziakkal. Fiatalabb nálam, mégis hamarabb ment el...

Én harmincnyolcban vonultam be magyar bakának, első nekifutásra két évet húztam le tényleges katonaként, egyet tartalékosként. Megfordultam a Felvidéken, a Kárpátalján, Erdélyben, a Szovjetunióban. A tüzérosztály felderítőjeként, az első transzport gyorsított alakulatával a Donig jutottam. A kétkulacsos politikának köszönhetem, hogy nem szereltek le, pedig kitöltöttem az időmet. Hiába, háborúban más a törvény. Pontosan emlékszem, hogy 1944. november 17-én sebesültem meg, még hozzá Lengyelországban, Kolomia és Nadvorna környékén, de addig még sok víz lefolyt a

Visztulán... A raj tizenkét harcosból állt, talán a rádióst tartottuk közülünk a legfontosabbnak. A parancsnokot balszerencsénkre kifogtuk, aki egy karcagi tanító volt. A zászlós úr kissé fenn hordta az orrát. Gögös ember lévén, nem értette meg magát velünk, pedig mi többet tapasztaltunk az életből. A felderítő élete sokszor hajszálon függött, pláne akkor, amikor egy konzervvel és liter vízzel elindult az ismeretlenbe. Máig is felkapom a fejem, ha a Krím-félszigetet, a Fekete-tenger, Odessza, Zaporozsje vagy Dnyepropetrovszk nevét hallom. Sikeresebb időszakban temérdek hadifoglyot ejtettünk egyetlen nap leforgása alatt, máskor örültünk, ha megúsztuk ép bőrrel. Vízhiánykor összekötözött derékszíjakon engedték le egymást a kútba, úgy töltöttük meg kulacsainkat. A németek akkor örültek a legjobban a magyaroknak, ha mostoha körülmények közé érkezett a váltás. A Don-kanyarban beástuk magunkat, mint akik sokáig maradnának. Viszonylag nagy föld alatti bunkert ástunk beugrókkal, hogy az akna találat esetén se vihessen véghez jelentős pusztítást. A lyuk tetejét ajtóval fedtük, arra rozszalma került, aztán földdel bedúrtuk az egészet. A rejtekhely leginkább akkor vált felismerhetetlenné, ha belepte a hó.

– Maga fél? – fordult hozzám a karcagi zászlós a nadvornai piactéren.

– Nem én! – válaszoltam. – Olyan ember még nem született, akitől megijednék.

Ezt azért kérdezte tőlem a zászlós úr, mert gyanítottuk, hogy az oroszok vagy a partizánok befészkeltek magukat a városba. Javasoltam, hogy táborozunk a közelben este tízig, akkor az oroszok rendszerint löni szoktak, hangmérővel megállapíthatjuk, hol tartózkodnak. Magam nem idegeskedtem, mert 75 töltevény pihent a fegyveremben és a tárban, plusz a tartalék. Egy hosszú épület közelében rosszat sejtettem, ezért oldalvást, a horhos felé vettem az irányt. Sejtésem beigazolódott, mert a házban az ellenség rejtőzött. Átvágtam a kökénybokron, pedig úgy szúrt, mint a fene. Puskaropogást hallottam a hátam mögül, futásnak eredtem. A térkép a zászlósnál maradt, de szerencsére nagyjából ismertem a terepet. Ole ruku, dole pusku! – kiáltották mögöttem, ami azt jelentette, hogy hajítsam el a fegyvert, tegyem fel a kezem. Eszem ágában sem volt, igyekeztem menteni a bőrömet. Futottak utánam, nem tudtam kitalálni, orosz-e, magyar-e? Mindenesetre a ravaszon tartottam az ujjamat. A háttérben lövöldöztek, szabályos tűzharc bontakozott ki. A légnymás a földhöz vágott, elveszítettem az eszméletemet.

Kis idő múlva arra eszméltem, hogy két civil próbál megszabadítani a

fegyveremtől. A levegőbe löttem, mire elpucoltak. Megpróbáltam felállni, összerogytam. Megsimítottam a homlokomat – véres. A lábam is találat érte, kezdett húlni. Felültem, zsebkendővel bekötöttem a sebet, a csajkaszíjjal elszorítottam. A térdemnél sebesültem meg. Minden erőmet összeszedve a közeli facsoportnál csájkjával-baltával mankót vágtam, azzal ugrabugráltam tán egy kilométert. Jó felé bicegtem, mert magyarul szólítottak fel: állj! Az enyéim között felvilágosítottak, hogy az egységemből többen fogásba estek, hárman meghaltak. Örültem, hogy megmaradtam.

A kórházban a kezdő orvosok azt mondták, hogy muszáj levágni a lábamat. Eléggé elkámpicsorodtam, mert fiatalon azt gondoltam, előttem az élet. A német orvos aztán lelket öntött belém, minek hatására javulgattam. Jótevőm megerősítette, hogy ha nem színesedik el a lábam, meggyógyulok. Elfoglaltságot adott, a dögcédulákat gyűjtöttem és nyilvántartást vezettem róluk. Amint felépültem, elhagytam a kórházat, mert sohasem szerettem a tétlenséget. A társaim kenyeret vételeztek az ipari iskolából átalakított egészségügyi intézményben, hozzájuk csapódtam. A biztonság kedvéért azért a mankót magammal vittem, úgy szálltam kocsira. Visszavonulás nincs, statárium van, az utolsó töltényig harcolni kell! – adták ki a félelmetes parancsot, de a szabad levegőn mégis jobban éreztem magam.

Már Magyarországon, Gyöngyöستől 5 kilométerre, Atkáron estem fogásba. A grófi birtokra mentünk disznókat vásárolni, mert enni azért kellett. A magyar katonák nem zabráltak, ellentétben az oroszokkal mi rendszeren fizettünk. Megraktuk a 6 tonnás kocsit jószágokkal, amennyi ráfért. Munka közben leptek meg bennünket az oroszok. Nem csoda, hogy gyorsan és váratlanul, hiszen a harcoló csapatok gyakran melegváltással cseréltek falut. Éppen a kiskonyhában töltöttem ki a malacpapirokat, mint afféle számvevő, amikor a rusz kik lerohanták az udvart. Harmadmagammal állítottak falhoz, elvették tőlem a pengőket, a disznókkal teli tehergépkocsi hamarabb elpucolt. Se köpni, se nyelni nem tudtam. Nem bántottak, mert engedelmesskedtünk. Mit is tehattünk volna mást?

A környékbeli kastélyig hajtották a csapatot, amit kineveztek gyűjtőlágernek. Mi lehettünk az első fecskék, alig lézengtünk vagy kéttucatnyian a hatalmas termekben. Azt beszéltek, ezerre föltöltik az állományt, aztán irány Oroszország. Ennek ellenére az orosz tiszt azt hajtogatta, hogy hamarosan pasli damoj, mehetünk haza. Ott tanultam meg, hogy nem feltétlenül kell az orosz tiszteknek hinni... A gyanú beigazolódott, mert egyszer csak arra lettünk figyelmesek, hogy kétméteres drótkerítést húznak a kastély kö-

rül, őrtornyokat állítanak fel. Rögtön javasoltam a társaságnak, hogy addig törjünk ki, amíg nincs sok orosz. Haboztak, a bizonytalankodók között akadt bajai, mezőberényi illetőségű. Úgy gondoltam, hogy ha kibírtam 7 esztendőt fogság nélkül, könnyen nem adom magam. Az első nekilódulás-kor havas és jeges eső esett, elhalasztottam a meglépést. Bezsupoltunk a kastély szolgálati lakószobáiba, kezdtek fogolytábori körülmények kialakulni. Az öreg orosz beszólt, hogy gyerünk, cselovék, burgonyát pucolni! A deréksziját is levették, egyre rosszabbul éreztem magam a bőrömben. A szarvasi cimborámmal átdoztuk magunkat a kerítésen, amikor lazult a fejelem.

Először Gyöngyöst céloztuk be, de módosítanunk kellett az útirányt. A Ludas folyócska olyan szélesre dagadt, hogy biztonsággal nem kelhettünk át rajta, mert akkoriban felhőszakadás járta, mint mostanság. Végül Nagyfügeden kötöttünk ki. Szaporáztuk a lépteinket, 24 óra leforgása alatt 45 kilométert tettünk meg. Hiába, igyekszik az ember, ha sietős! A szélső házban lakó magyaroktól megtudtuk, hogy az oroszok megszállták a környéket, ajánlatos óvatosan közlekedni. Átöltöttünk civilbe, bár a kiskabát ujjá a csuklóm fölött végződött, a micisapkámon legalább kilencszer fiadzott a kutya. Itt találkoztam emberséges orosz tiszttel is, akit anya szült. Megígérte, hogy átkísér a második arcvonalon, pedig a szökésünk nem maradhatott titokban. Úgy is tett, bár az utolsó este, amikor lefekvés előtt a pisztolyát a feje alá tette, magam a szekercét helyeztem a kezem ügyébe. Hazafelé húzott a szív, árkon-bokron át vezetett az út. Egy kis falu határában, a nevére már nem emlékszem, agyonlőtt kutyára leltünk, ami nem ígért szép kilátásokat. Mégis bejéremészkedtünk, mert a gyomor, az éhség és a fáradtság nagy úr. A sötét házban lángot gyújtottam, a fényénél a halott házigazda nézett vissza rám üres szemekkel. Ötször cserélt gazdát a harcok során a település. Amikor a társammal betettük a lábunkat, a nép éppen a kiserdőben bujkált. Felnyaláboltunk egy kis szalmát, a hónunk alá pokrócot tettünk, úgy tértünk nyugovóra. Az ásót az ajtó háta mögé raktam, aztán felosztottuk egymás között az éjszakát, mikor ki alszik, és ki őrökdi. Hajnalban helyesebbnek láttuk, ha a kertek alatt elosonunk.

Üres gyomorral, kopogó szemekkel tervezgettük az útvonalat. Térkép nélkül a Tiszapalkonya–Hajdúszoboszló–Kenderes–Túrkeve–Sűrűcsejt irányt képzeltek el magunknak. De előtte még át kellett kelni a vízen! Az erőmű közelében úgy forgott a turbina, mint a veszett fene. Kissé inunkba szállt a bátorság, mégis eloldottuk a talált csónakot. Ellöktük magunkat a

parttól, de hiába nőttünk fel a Körös partján, az evezéshez nem értettünk. A csónak forgott, mint a körhinta, a sodrás és az örvény megnehezítette a dolgunkat. A behajló fűzfa ágában megkapaszzkodtam, kímásztam a partra. A szarvasi barát a ladikban ragadt, csak a segítséggel kevergőzött ki valahogy. Rendesen összekülönböztünk, egymást okoltuk a sikertelenségért, végül mégsem váltunk el, mert rájöttünk, hogy külön-külön nehezebben boldogulunk. A legközelebbi csatorna partján törekvő gépre leltünk, annak a tartozékával vágtuk ki magunkat a kelepceből. A tanyáknál az aszszony cirokseprűvel intett, hogy menjünk tovább, náluk nem tiszta a levegő. A másik heiyen ugyan éjszakai szállást kaptunk, de mogorva fogadtatásban részesültünk. „Nem szívesen” – mondta foghegyről a házigazda, aki talán a feleség, szelídebb pillantásának engedett végül. Endrődön úgy hívtuk ezt a típust, hogy „gőgvalaki”. A háziak asztalhoz ültek, de minket nem hívtak, pedig szinte kopogott a szemünk. Jó étvágyat kívántam, semmi válasz. Mivel lyukat éreztem a gyomrom helyén, felbátorodtam és kértem a mogorvát, hogy legalább azt adja ide, ami az alján maradt, a maradékot. „Inkább a kutyának!” – vágta szemembe. Megjegyezte, hogy az ilyen katonaszökevények miatt veszik el az ország, mint mi. Nem kezdtem el forszírozni, hogy ő ereje teljében lévő férfiként mit keres a természet lágy ölén, csak annyit mondtam: 187-en indultunk a csoportomban a frontnak, 27-en jöttünk vissza. De nem kötöttem az ebet a karóhoz tovább, örültem, hogy éjszakára fedél lesz a fejünk fölött. Utoljára még pénzt kínáltam a csontosáért, semmi felelet, aztán megszégyenülten kisomfordáltunk az istállóba aludni. A szökevénytársam megszopta a tehén tőgyét, de kisvártatva hasmenést kapott, átfutott rajta a tej, így inkább megpróbáltam uralkodni az éhségemen, ha nehezemre esett is. Virradatkor a fukar ember már költögetett, hogy eddig tartott a vendégeskedés. Láttam rajta, hogy fél. Az oroszoktól vagy a magyaroktól? Talán mindkettőtől. Mindenesetre búcsúzás-kor dacból rákiabáltam, hogy ha felénk jár, ne felejtse el felkeresni. Én az utolsó falatomat is odanyújtom a rászorulónak, ha nálam éhesebb.

Nem merészkedtünk ki a kövesútra, csak úgy a dülök derekán ballagtunk. Így értünk Tiszaroff alá, előttünk csordogált a szöke folyó, de nem látszott barátságosnak. A gátör nyers fejeskáposztával kínált, amit úgy falatoztunk, mint a nyulak. A háznál üres kenyeret szelt és cukor nélküli teát töltött mellé – fejedelmi ételnek éreztük. A révész csak úgy vállalta el, hogy átvisz a Tizsán, ha háttal ülünk a csónakban. Hiába, a katonaszökevényt mindenütt bizalmatlanul fogadták. Az evezők a zsebbe csúsztatott

pengők hatására kerültek elő. Alig kötöttük ki a csónakot a fánál, két rendőrféle lépett elő a bokorból. Meglepetésünkre nem elfogás következett, hanem elbeszélgetés. Ahogy megismerték a sorsunkat, nem bántottak. Sőt, egyikük töklevest főzetett nekünk az asszonyával, akivel az oroszok nem úriember módjára viselkedtek. Megváltozik az ember, ha belenéz a gépfegyver csövébe.

A grófi birtokon szintén szállást és enivalót kerestünk, mert az úton lévő bujdosót ez a két dolog izgatja a legjobban. A cselédek is máról holnapra éltek, nem ment sokkal jobban a soruk, mint a miénk. Az uraság Nyugatra távozott, nyilván nem sok jót remélt a keleti hordától.

– Vajon visszajön még az úr? – kérdezte tőlem az intéző.

– Hát, ahogy én tapasztalom, egy darabig nemigen – feleltem.

– Jó, akkor levágjuk a következő malacot is – mondta.

Segítettünk neki, amiért kolbász és hurka járt. Arra ügyeltünk, ne együnk túl magunkat, mert a gyomrunk elszokott a nehéz kosztól.

A mezőtúri fogolylágnél kikiabáltak a kerítésen, hogy Tímár, gyere be, itt a helyed! Ha bolond volnék! – vágtam vissza. Endröd határához közeledve Ugriaiékhoz kopogtattunk be, ahol túrós palacsintát tettek elénk. A hídőr megpróbált velünk keménykedni, de szép szóval meggyőztem. Apámék tanyáján húzódtunk meg, utána búcsút intettem a szarvasi barátoknak. Hamarosan megint besoroztak, Hajmáskéren még 8 hónapot lehúztam.

TÍMÁR MÁTÉ

Farkaskaland

Harapni lehetett a hideget. Megbirta hátán a párát, s a napfény is úgy korcsolyázott felette, mint valami láthatatlan tavon, melynek a ropogó hó a mélyvízi aljnövényzetet a fenekén, körös-körül pedig az eget ostromló Urál-hegység a partja.

A barakkokból futva sorakoztak a hadifoglyok, a naps tiszta sebtében számolta ki őket a lágerkapun, nem olyan ráérősen, mint máskor, s máris porzott a hó a szakaszok, századok nyomában a munkahelyek felé. Még a német juhászutyák is szaladtak a fegyveres őrkatonák mellett. Csak én maradtam az örmény tanító, Zaharián zászlóssal az őrszoba előtt, hogy a parancsnok elé vezessen. Rágtam a Pravdából csavart, mahorkával töltött kutyalábat, nyeltem a füstjét, és találgattam, mivel érdemesültem erre a kihallgatásra. Megtudta talán a kapitány, hogy a második szakasz szeget lopott, s bélpoklos Coókos telecsente a gatyáját kittel, ami úgy a szőrzetébe ragadt, az orvosnak kellett megszabadítania tőle. Úgysem örölnénk egy malomban, hiába bizonygatnám, Attila ősatyánk, Dzsingisz kán vagy Timur Lenk óta a katona meg a hadifogoly sohasem lop, legfeljebb szerez...

Négycsillagos Dovzsenkó, a nagybajszos ukrán lágerparancsnok azonban most nem ripakodott reám, mint máskor: „Szégyellne benneteket Petőfi Sándor”, hanem letette a teásédényt, és feloldotta vigyázállásomat.

– Ülj le, kamerád! Mindjárt indulsz az erdőbe úgyis. Hazavezeted a faki-termelő szakaszodat.

Elkomolyodtam: „Tehát a második szakasz és ügyefogyott Coókosa megmenekült”, ő azonban félreértette könnyedségemet:

- Nono, csak ne neved ki a negyven fokot!
- Mi az a hús kilométer, kapitány úr, amikor négyezerre az otthonunk?!
- Majd meglátod! Úgy lehet, koncertet is hallatsz! Ványka örmester majd kivisz szánon, és behozza az emberek holmiját. Na, menjetek!

Indultunk is azonmódúlag, s ahogy egyre feljebb gurult a nap tűzgolyója az alacsony égboltozatra, a kapitány aggodalma annál túlzottabbnak látszott. Minden hőszemecske külön-külön csillogott. A horizont féldinnyéje megtellett sziporkázó ezüsttel. S bár a bőr zsi bongva égett, a szempillák

összeragadoztak, és a lehelet úgy szállott, mint a füst, elragadtatott a látvány, alig tudatosult agyunkra a dermesztő hideg.

Szánunk siklott, akár a dagadó vitorlájú hajó, a lovacska nyakában csengő csilingelt, s egyszeriben nagyon jó kedvem kerekedett.

– Ideadnád a gyepelőt? – kértem a göndör őrmestert. Nekünk is volt lovunk, talán van is, ha meghagya a háború... .

A szibériai mackó kezembe nyomta a hajtószárat, s vigasztalni kezdett:

– Ne félj, komangyir, ló az kerül, ha akad, aki hajtja. Jövő karácsonyra, egészen bizonyos, odahaza lesztek!

S hogy ne kényszeríthessem újabb hazugságra, füttyörészett, amiből nótázásra váltott. Szép baritonja úgy csendült össze a csengettyűszóval, mint az üvegharangok a karácsonyfa hegyén. Mégis elhallgattattam.

– Jövő lesz öt év múlva is, Vaszka.

– Ne hitetlenkedj! – kiáltott reám. – A politikai tiszt is mondta!

S mintha a jólelkű füllentés megelevenedne, sokágas agancsú szarvas inalt által előttünk az úton. Be az erdőbe. A zúlepett fák között vaddisznócsorda röffent össze a szántalp szokatlan zajára, s ostorközelből nagy szemű özike csodálkozott reánk... .

Hanem az erdőirtók egyáltalán nem csodálkoztak fürgeségünkön.

– Jó, hogy nem a széllal üzenték meg azt is, hogy Isten nyugosztaljon bennünket! – morogta Ifjú, a kacsajárású soproni. – Se kenyér, se só, az örünk is bement parancsért reggel. Az éjszaka már... – Elhallgatott, s mert én is adós maradtam a felelettel, hozzátette a nekem szólót is.

– Magától igazán elvárhattuk volna, hogy az eszébe jutunk!

Ifjú, az örök elégedetlen, gyakran hangulatot teremt, rákiáltottam tehát, hogy megelőzzem:

– Nem vagyok én uráli főispán. Nem tehetem azt, amit akarok. Küldtek, hát itt vagyok! Pakoljanak össze, vessenek ki néhány szép fenyőt karácsonyfának, és indulhatunk!

A harminc ember széjjeloszlott. Volt, aki a szerszámokat kötözte, mások a konyhaeszközöket csomagolták. Néhányan a fenyőket fűrészelték. A ló a szalmazsákokból kirázott szénát szálalta. Őrmesterünk özre vadászott. Csak akkor kerültünk egy hitre megint, amikor a nap már alászállott az égmenyезet harmadára.

Elől az ezüstsárga lovacska vonta a szánkót, rajta a szakasz humijával, az őrmesterrel, s az utánakötözött három szép fenyővel. Nyomukban az erdőörök ropogtatták a havat, velem. Egyre faggattak, mi történt mostanában

odabent a lágerban, amiből a sorsunkra is következtetni lehetne. De még velünk sem lett teljes a menet. Nyomunkba szegődött a téli erdő ijesztő susogása, az ágak száraz recsegése s a dermesztő hideg, melyet már nem aranyozott be az éppen még látszó, de erejét vesztetten lebukó nap...

Kísérteties hang harsant a hátunk mögött...

– Farkas! – borzongta Páll Mózsai bá, csikbéli székely.

A ló felnyerített. Alig bírta zabolázni Ványka. Ösztönösen kocogásra szaporítottuk a lépést. A hidegség mart, mint a szóda. Fél mondatnál zsi-badt a nyelv, csomósodott a nyál. Szempilláinkra pókhálót szőtt a zúzmará.

Csillagok inogtak, s azután beléfulladtak a gomolygó ködbe...

Ú-úzó, nyújtott vonítással kórusoztak a hátunk mögött, s bár még nem látszottak, a hangjuk szerint közeledtek, egyre közeledtek a farkasok.

A ló úgy reszketett, mint a kocsonya, s orrlikai öklömnyire tágultak. Ványka zablával fűrészelte a száját, és idegesen kiabált hátrafelé:

– Davaj, bigom! Futás!

Nagyszájú Ifjú keresztet vetett...

– Ne szomorkodjunk! – javasolta Mózsai bá. – Inkább dobáljuk el a húst, meg az összes terhet. A futás még csak vadítaná...

Ott jártak már a sarkunkban úgyis. Kerített sok apró fekete pontjuk, s a dühös vakkantás is utolért, ha a véle egy vonalba szentelenkedőket hátrábbmarta a vezércsikász.

Az eldobált fagyos özdarabokon való marakodást már egészen közelivé nagyította a dermedt föld, ködös ég, a harapható sűrű levegő...

Félelmemben megizzadtam, s összeharaptam a fogaimat, nehogy ordítsak...

Az út derekán járhattunk...

Ványka idegesen olvasta fegyverének magvait – tíz golyója volt –, és káromkodott, hogy az ördögök zsebre rakhatták azt a várost, hiszen egyetlen fény sem látszik belőle...

Az üldöző vadak körme alatt már fülünkig ropogott a hó, s a lovacska nyerítése hörgéssé torzult...

Kiss Jani, a tizenhét éves szentandrászi levente tehetetlen gyermekjajjal felsírt:

– Mi lesz velünk, hadapród úr? Édesanyám el akart bújtatni, amikor megjött a behívó. Nem hallgattam rá, meg is vert érte az Isten!

Vigaszra nem futotta belőlem, megfogtam a kezét...

S mikor már úgy látszott, percek alatt lerohanják a fenevadak azt a két-

háromszáz méteres távolságot, ami eiválasztott tőlük, Ványka az Ifjú kezébe nyomta a hajtószarat, letérdelt a szánra, és közékük tüzelt. Azután újra meg újra. Míg döglött társaikat zabálták, újabb métereket nyertünk. Így menekültünk az utolsó három golyóig...

... és a pusztaság tenyerén árváskodó három szénakazalig, ahol az Attila-képi Páll Mózsi bá' ismét átvette a parancsnokságot:

– A lovat elengedni! Üldözze azt a csikász! Fel a középső kazalra, emberek, mert a két szélsőt meggyújtom. Ijesztőnek s jeladásnak. A többi az Isten dolga...

Tettük azt, amit mondott...

A dérepte paripa nyerítve-hörögve a ködbe vágatott, s legalább tíz halál loholt utána. A két szélső kazlat rőtörös nyelveivel nyalogatta a láng, s a középsőn harminkét félelmek kuporogtunk egy csomóban. S kívül a lángtenger körén a farkascorda nagyobbik része hasalt a havon, a kiválás kegyetlen türelmével...

Dideregtünk és izzadtunk egy időben, s önuralmunkat leteperte a félelem.

– Dásenka! – sóhajtott Ványka őrmester.

Kiss Jani nyüsztve sírta: „Édesanyám!”

– Uram, irgalmazz! – fohászkozta Ifjú.

Arra gondoltam, mennyit álmodtam, terveztem, botladoztam kurta életem huszonhárom esztendeje alatt, és úgy látszik, hiába...

Az összeférhetetlen ejtőernyős Kovács Pántis őrmestert szólította:

– Bocsásd meg, komám, én loptam el a kenyeredet, amiért Csammangó cigányt ítéltük körpofozásra!

A farkasok üvöltve közelítették a tüzet...

És ekkor, oldalvást, a kilátástalanság ködéből tucatnyi fegyver dördült a farkasgyűrű felé. Azután újra és újra...

Ismét hegyes tör lett a csend, míg hüvelyébe nem dugta az első „halló...”

Végezetül a mentésünkre küldött szakasz katonái is odaérkeztek, a lágérig menekült lovacska nyomán...

Induláskor a három árva fenyőre néztem...

– Húzzuk ezeket is, emberek, hiszen karácsony estéje van – rendelkeztem csendesen, és elsőnek fogóztam a kötélbe. Mellém nagyszájú Ifjú, Páll Mózsi bá', ejtőernyős Kovács és a többiek. Kiss Janinak már nem is jutott hely. A sapkáját is elvesztette. Órák alatt ezüstre őszült fejére Ványka őrmester csavarta turbánnak a sálját, s mert egyre sírt, belekarolt:

– Nicsevó, Jáni, szkoro domoj!

A lágerkapuban meg sem olvasott az ügyeletes tiszt, a német barakkból grüssgottot kiabáltak, s a saját nyájunk úgy rohant elénk, mintha a szabadságukat hoztuk volna...

Fürge kezek állították a karácsonyfákat. Önkéntes bentiek hozták a vacsoránkat. Varga Lajos bácsi, a kántor rázendített: „Nagykarácsony éjszakáján”, s kívül, a folyosón a német kórus köszörműt a torkát, hogy az „Ó, Tannenbaum”-mal köszöntsön. Mintha ajándékba visszanyert életünket királyi palástjába öltöztette volna a szeretet.

S a koronát Dovzsenkó kapitány hozta hozzá, amikor a háta mögé rejtett kézzel belépett az ajtón...

Elébe vágódtam, hogy jelentsek, de leintett. Katonás kurtán boldog ünnepeket kívánt, s elővonna rejtett kezét, felmutatta az adventi jó hírt, a hazai vöröskeresztes levelezőlapok kötegét. Olvasta a neveket: elsőnek a Kiss Janiét, azután a Mózsi bá'-ét, az Ifjúét, s az enyémet...

Szemem elé a jóreménység parányi csillagát kápráztatták a könnyek...

Csakhogy nagyon halovány volt még a fénye...

Gyomaendrőd 1964.

Torda tragédiája

Lassan fél évszázados új-mohácsi szomorúságú zengést megelőzően úgy muzsikált fülembé Torda, mint valami szinte-szent fogalom. Már a tanyai népiskola falán láthattam, hogy vármegyének, Maros-Tordának és Torda-Aranyosnak a nevében is szerepel. A hittel-hitt legendában körösnyei szakadék árkolódott, mellette a leánymentő Szent László és pogányrokron üldözői közé. Az azonban már a Szeghalmi Péter András Református Gimnáziumban ért utol – méghozzá a maga is költőgető Sinka István első kötetét szerkesztő, s Áprily Lajos enyedi kollégájának, Fülöp Károly osztályfőnökömnek szájáról –, mi is történt ottan János Zsigmond regnálásának idején, 1568-ban, akkor az ariánus, ma katolikus templomában, amikor is a nagyvilágon legelsőként a tekintetes karok és rendek, Dávid Ferenc karmesterségével végezésbe szavazták, hogy kinek-kinek a hite a legszemélyesebb ügye és dolga. Így kötődött Tordához a vallásszabadság nemes fogalma, századokkal más országok előtt, s második Trianonnak tünt, hogy az 1940-es országgyarapodás sem kapcsolta honához vissza négyötödében színmagyar polgárságát, ott az Aranyos partján, holott Kolozsvárral szinte harangszót cserélt. S mikor végül is igen, 1944 végén néhány hetekre, ezért is akkora árat fizetett, hogy háromnegyedében elrománosodott tőle.

Ennek hírére már Veszprém-Jutason, a tartalékos tiszti tanfolyamon halottam, abba csomagolva, hogy I. Hohenzollern Mihály hagyománytisztelően elfarolt szövetségésétől (persze, pedig ő is germán vala, a beste), vizszonzásul meg hajdúbaka bajtársaim bemasíroztak a kettényírt Erdély déli felébe. S ottan szomorított az is, hogy az októberi tizenhármak gyászünnepe táján mint visszakoztatta őket az ivánék gőzhengere. De akkor már sárga lombjukat hullatták a fűzfák a Séd vizében, és szüreteltek a Csatárhegyen. S ezzel belé is veszttem a magam sorscsapdájába, hogy jó sokára keveredjem elő belőle.

Csepeli front, menetparancs a Duna vonalán, Bécsnek, hogy két karácsony között, Pilisszentléleken, tisztjeink-hagyta zászlóaljunkkal együtt szovjet hadifogságba essék. Irány a „bumácska”, az ötágú csillagra ígért szabadulólólevél nyomában. Illyés Cecéjén még csak félig, Baján már egészen mezítláb a locspocsos hóban, elzabrált csizmám helyett talpatlan, viaszosvászon sztálincsizmaszárban, hogy Szabadkán át már nyolcvanfogyos marhavagonokban halva reszkessünk, mert Tito hősei ugyancsak lövöldöztek reánk.

A huszonezer-halottas temesvári lágerben már hírelték az újfogoly erdélyi társak, mint vadásztak Kolozsvárt, Tordán s az egész erdélyi tartományban nemcsak bujdokló katonákra, de a civilekre is a szovjet–román járőr-párosok, mivel Mihály öfelsége magyar és német kényszermunkásokkal fizetett Sztálinnak a vaskoronájáért. Sőt, aki nem kellett a vörös birodalomnak, azt ő vitte a saját Gulágjaiba, miként erről Kacsó Sándor bátyánk oly hitelesen tett tanulságot hármasiker önéletrajzában később. A tüzes Dózsa-trónus városában, vagonkirakás közben nekem is elszörnyülködte egy két-nyelvű CFR-vasutas, mint tizedelték meg Tordát, még októberben az újszövetségesek, tizenhattól hatvanig, kiskabátban: Davaj bisztra, ötösevel sorakozó! S bele a szibériai télbe, ahol az éhhalált a tífusz és a vérhas is koronázta.

A maradékukkal Magnyitogorszk, Európa, Ázsia, Baskíria és Kazahsztán határán találkoztam, 1945 nyarán, de akkor már negyedére kurtult a névsorolvasás. S a lelki nyomorúságában önmagával beszélgető Tompa Antal tordai keramikus mentségére ezt súgta Seres Sándor kereskedő földije: „Két testvérét és a sógorát temette el, pedig a bátyja román királyi szenátor volt!” És sorolták a többi tordaiak is. „Reggel kérdé a napostiszt: Szkolko? Hány halott? Jelentjük: százhusz. Csak ennyi? S lám félölesre burjánzik rajtuk a lórum, ott, a domboldali, jeltelen temetőben!”

S kinek három, kinek négy esztendőt mértek még reá. Jobbadán már halál nélkül, csupán fakíri éhezéssel, s még a szájunk se járhatott többért, ha nem akartunk az MVD-sel, majd a fogda patkányaival találkázni. És a szovjet polgárok sem éltek jobban. Gyermekszemek nézték ki kezünkől a kenyeret, s növendék leánykák szimatoltak úgy a kásáskondérunk felé, mintha orgonaillatot gőzölgött volna. Egészen 1948 őszéig, amikor tapsikoltak érettünk a vagonütközők. S újra jelentkezett Torda.

Ültünk a vagonok előtt, és vártunk. A parancsnok-kapitány le-fel futkosott: „Egy ember hiányzik! Ki az a magabarma, aki haza sem igyekszik?” Körbekacsintás: ki más lenne? Bibza ez, a tordai örmény kegyszerárus, lágerburzsuj, aki a holtemberségen és a zsidókántorságon kívül minden kerti hátulját körülbarangolt szűk ötven esztendeje alatt. „Hol voltál?” – gyónattata volna a kapitány, s nem is tagadott. „Hát a bazárban, teát venni! Ötöd-éve azért küldött boltba az asszony, amikor elhozhatok! Hazamehetek nélküle?”

Hej, Torda, Torda...

Amikor mennyasszonynézőben bő negyedszázada, Sepsinek menet arra

kerültem, már csak az ötödik szembejövő válaszolt az anyanyelvemen. A gyermekecskéket sem vizsgáztattam tehát Szent László füve, pénze, hasadékrúgása felől, csak a kalapomat emelintettem meg némán, mert abban a nevezetes 1568-as templomban temetésre csendült a lélekváltság hangja. Fohászra mozdította a számat: „Adj Uram örök nyugodalmat nekik!” De a jelen illetékese helyett azokra a tordai halottakra gondoltam, akikért ott, Magnyitogorszkban olyan keservesen sír át Ázsiából Európába a csontdermesztő burán, s földdé omlott poraiból kövérebben zöldell a lórum, fehérbe öszülve lendül az árvalányhaj a tovatáncoló szellőcskék hátán.

(Tímár Máté írása a gyomaendrődi „Városunk” c. lap nyomán.)

VALUSKA GÉZA

Gyere haza, fiam, várunk!

1944. augusztus 15-én a cséplőgép mellől szólított el a katonai behívó. A mezőtúri 19. honvéd gyalogezrednél kaptam kiképzést, majd rövid időre Békéscsabára vezényeltek. A frontvonal közeledte miatt az egységem a kaposvári laktanyába települt. A Dunántúli dombságon kezdtük meg a terepgyakorlatot, ám a front ide is elérkezett. Egyesek csapatostul, parancsnokostul, mindenesztül Németország felé indultak, az én századom maradt, mi Horvátkúton és Tikoson húzódtunk meg. Mendemondák terjedtek arról, hogy az oroszok miként viselkednek a foglyul ejtett katonákkal. Az egyik változat úgy szólt, hogy igazolványt osztogatnak és utunkra bocsátanak. Ebben bízva bevártuk őket. December 4-én értek a falu határába, módszeresen átvizsgáltak minden épületet, így ránk is találtak az egyik befogadó családnál. Semmiféle ellenállást nem tanúsítottunk, hisz számunkra elvesztett a háború. Az oroszok hangos beszédét szlovákul értő társunk igyekezett tolmácsolni. Az udvaron halomra rakták a fegyvereinket, kiszedték a zárdugattyúkat és a tornác kövén összetörték. Kifordították a kenyeres zsákokat, amiből aztán kifolyt a kis tartalékolt akácmézem. A környező házból összeszedtek még néhány katonát, majd vagy negyvenünket átkísértek Marcaliba, hol egy pajtában töltöttük az éjszakát. Gyalog értünk Kaposvárra. A laktanyában szállásoltunk el, ahonnan kijártunk a környező kövesutakat megtakarítani a sártól. A Mohácsra tartó vonatra négyszázunkat szállítottak fel, a vasútállomáson löszert rakodtunk ki. Téli ruha híján sokan fagyási sérüléseket szenvedtek. Karácsony előtt áthajóztunk Zomborba, a szent estét ott ünnepeltük, már amennyire a körülmények engedték.

A fogolyszerelvények legközelebb Temesvár felé húztak. Az Aradi út melletti láger lett a következő szálláshelyünk, ahol már lehettünk vagy harmincezren, de még bőven érkeztek a fogolyvonatok. A tábort a németek építették a majdani orosz hadifoglyoknak, de megfordult a helyzet. Sorakoztak a barakkok, bennük kopasz fapriccsek, párna helyett ruházatunkra hajtottuk a fejünket. Nem betegedtem le, de valami véletlen folytán mégis a tifuzsosoknak és a vérhasban szenvedőknek fenntartott barakkok egyiké-

be kerültem. Ezt aztán el sem hagyhattam, csak röviddel továbbindulásunk előtt. Csupán a megszervezett egységek járhattak ki a táborból gyakorlatra, kiképzésre, amelyek tagjai beléptek a németek ellen harcba induló alakulatokba. A gyengélkedően találkoztam Cserenyecz Lajos földimmal, aki súlyosan megbetegedett. Őt később kivitték a városi kórházba – azóta sem láttam. Temesvárott belekóstolhattunk a fogolylétbe, vállon hordott fadézsában szolgálták fel az uborkából, korpából, káposztából készült leveseket. A ritka mosdás miatt elszaporodtak rajtunk a tetvek.

Május elején kiosztottak néhány szelet szárított kenyeret és huszonhét szem savanyú cukrot, majd bevagónióztunk. Bukarest főpályaudvarán egy-két órát tartózkodtunk, utána becéloztuk Constancát, a tengerparti várost. Rögvest teherhajóra szálltunk mind a hétezenen. Május 9-én a tengeren ért a háború vége. Kiáltoztunk, hogy vojna konca, vége a háborúnak! Hátátalan öröm uralkodott el rajtunk, nyomjelzős lövedékek repültek a sötét-ségben, szólt a hajókürt.

Reménykedtünk a hazatérésben.

Ám a hajó nem változtatott irányt, este értünk Novorosszijszkba. Leültették a társaságot a tengerpartra, és ránk parancsoltak, hogy aki feláll, lelővik. Összegombolt köpenyekkel takaróztunk, három ember még álmában is egyszerre fordult. Kakasszóra bevagónióztunk. Hosszú és keserves utazás után érkeztünk a Volga-parti Sztálingrádba. Akkor szinte semmit sem tudtunk az azóta sokat emlegetett sztálingrádi csatáról, de a város állapotáról következtethettünk az előzményekre. A romhalmazból itt-ott emelkedtek ki falmaradványok. Még talán a nekünk szánt barakkok lehettek a legjobb állapotban. A település peremén tizenkét láger helyezkedett el, mindegyikben cirka kétezer ember lakhatott. Az egyes számú táborban húztam le két évet, a másik kettőt a tizenkettesben. Az első heteket a németekkel töltöttük egy társaságban, de a két náció sehogyan sem fért meg egymás mellett. Nem tetszett nekik a magyarok viselkedése, szüntelenül disznóztak, mert szürcsöltük a levest. Ők pipec módon étkeztek, kockára vágták a kenyeret, sózogatták, kengették, mi meg befaltuk az egészet. A vita hevében aztán a magyar foglyok a német fejére borították az ételt, elcsattant pár pofon is. A két táborrész közé húzott drótkerítés oldotta meg a problémát.

A magyar részen a táborparancsnok dunántúli sváb gyerek, bizonyos Degler József volt, aki közmegelegedésre látta el feladatát. Fegyelmet tartott, elintézte ügyes-bajos dolgainkat. Két sor drótkerítés vette körül a lágert, körülötte elgereblyézett terep. Szökésre nemigen gondolhattunk,

Csete Feri mégis megpróbálta. Bízott szlovák nyelvtudásában, ami máskor bevált. Hetven kilométerre jutott el, aztán gyanús lett a tájszólása. Visszahozták, megverték és bezárták a föld alatti fogdába.

Először a tankgyárban dolgoztunk. Az üzem nem esett messze a lakhelyüinktől, mindössze pár száz méter lehetett a távolság. A kapu előtt harcokosi állt magas talapzaton, be- és kilépéskor előtte sorakoztuk számlálásra, motozásra. Kezdetben az őr egészen a munkahelyig kísért, de az idő múlásával ez elmaradt, az ötösével való számláláshoz viszont ragaszkodtak. Tizen alkottunk egy brigádot. Komoly feladatot nem bíztak ránk, lemezdarabokat pakoltunk és hurcolásztunk, tépdestük a dudvát. A munkában bizonyos százalékot el kellett érni, és ha azt meghaladtuk, kaptunk még 10 deka kenyeret naponta. A kenyér elosztása a legigazságosabban ment, ezzel nem volt szabad tréfálni. Más ételnél ahogy esett, úgy puffant.

Hamar rájöttünk, hogy szerzés nélkül nem élet az élet. A gyárból kihordtuk a kacatokat: vas- és fadarabot, csöveket, miegymást. Aranygyűrűt is gyártottunk. A nehézgéppuska-lövedék hüvelyét fadarabra húztuk, körbevágtuk, utána fényesítettük. Aki nem rendelkezett kezűgyességgel, feléért vagy harmadáért csak fényesített. A pokrócba szúrt tű hegye koptatott, a szövet polírozott. A gyűrű fényesen csillogott, de csak vattával foghattuk meg, mert az ujjlenyomat azonnal meglátszódott rajta. Néha a próbajelet is belekarcoltuk. Közvetítőkön keresztül két rubelt adtak érte az oroszok. Megmaradt szappandarabokat megolvastva fakockákra öntöttünk, aztán áruba bocsájtottuk. A vevők hamar rájöttek a turpisságra, amikor szöget szúrtak a szappanba. Lett is ribillió! Joppojematty, repült a pofon. Az üzletelés során kibékültünk a németekkel. Szerzett paradicsoméért 10 deka kenyér járt, cigarettáért 66 deka. Dohánnyal sikeres üzletemberré nőhetne ki magát a fogoly. Egy cigaretta két kanál cukrot ért, egy csikk egyet. Öt cigaretta egy rubelbe került. Hamis szappanért két rubel dukált, utóbb csak egy. A szakmunkások és a valamiben specialisták igazolvánnyal közlekedhettek a városban, ők könnyebben csencseltek. Az orosz lakosság mindent megvásárolt volna. Bolt és áruház híján apró piacok szerveződtek a kopasz tereken szegényes kínálattal. A férfiak a háborúban maradtak. A maradék civilek összeeskábált bódékban, földbunkerban tengődtek. Napi 50 dekás kenyérfejadag mellett nem csoda, ha a lágerbe vágytak, amit egyébként úton-útfélen hangoztattak. A katonák és főleg a tisztek jobb módban éltek. Néha kikértek minket házimunkára, olyankor meggyőződhattünk erről. A parancsnokságon kifizették értünk a tarifát, aztán az öt fogoly megcsinálta

náluk a kerítést, de mást is. Legalább elfelejtettük kicsit a lágerfegyelmet, és hát az üzlet is jobban ment. Egyszer aztán szigorítottak, mert havonta komissziót rendeltek el. Kizavarták a népet az épületből, feldúlták az összes barakkot, összegyűjtötték a szajrét, kést, kalapácsot, kutyafülét. A következő komisszióra pótoltuk a cuccot.

A harmadik évet építkezésen kezdtük, szintén közel a lágerhez. A város más részén emeletes házakat építettek, de mi csak földszintes lakóépületeket húztunk fel, azokat sem téglából, hanem stukatúrléces falból, sártapasztással. A földbunker után a fürdőszoba és villany nélküli hajléknak is örültek a civilek. Télire más elfoglaltságot kaptunk, például kaskötést. Kiosztották a teveszőrcsizmát, a Volga jegén átgyalogoltunk egy ingoványos szigetre, ahol temérdek fűzfavesszőt gyűjtöttünk, amiből aztán napszámra kötöttük a füles kasokat. Aki nem értett hozzá, csak hegyezte vagy pucolta a szálakat. A termékeket értékesítette a lágerparancsnokság, de mi nem láttunk a bevételből egyetlen kopejkát sem. Nem panaszkodtunk, amíg kosarat fontunk, mert melegen lehettünk. Igazán annak örültünk, amikor kolhozban dolgozhattunk, mert teleehettük magunkat paradicsommal és uborkával.

Őreink és kísérőink vegyesen viselkedtek velünk. Sokszor emlegették, hogy addig nem mehetünk haza, amíg fel nem építjük a várost. Máskor arra biztattak, hogy lopjuk el a piacról a dohányt, amiből aztán ők is részesednek. Nem csinálhattuk ezt sokáig, mert kiadták a rendeletet, hogy a hadifoglyot ugyanúgy fogja a törvény, mint az orosz polgárt. Az idő múlásával javultak a körülmények. Hajón és vasúton szállították az élelmet a városnak. Átrakodásnál örök vigyázták az árut, mert a krumplinak és a répának hamar lába kelt. A táborban mosdó és fertőtlenítő épült. A gőzkamrában felakasztottuk a ruhát, s mire az épület másik végén „kijött”, megborotvtáltak alul és felül egyaránt. Füttyit félre erről és amarról is, feneket szétzúzni, és már kanyarított jobbról és balról is az alkalmi borbély. Osztályozták is a lágerlakókat, a fogvatartók három kategóriát ismertek: első osztályú, OK-s és disztrófiás. Akinek kopogott a sípcsontja, egészségesnek vették, napi nyolc órát dolgozhatott. A második csoport négy órányi munkával járt, (az OK-s) lágeren belül ténykedett, a disztrófiást kinevezték végelgyengülésben szenvedőnek. Akinek benyomódott a lábszára a vizenyős daganattól, az is disztrófiás osztályozást kapott, és kórházi ellátásban részesült. A vizsgálat pontosságára nem ügyeltek úgy, mint mostanság, mert előfordult hogy a legsoványabb embert is kiváló munkaerőnek minősítették.

Hosszú időt töltöttünk fogságban, de nem értettünk meg mindent, igaz, nem tartoztak nekünk magyarázattal. Ha az étkezdében azt írták ki, hogy lisztleves, akkor biztosan azt ettünk. A lisztleves sűrű volt, mint a moslék, ugyanakkor laktató és finom. Ellenben ha füstölt húst ígértek káposztával, arra számíhattunk, hogy egy-két káposztalevél úszik a lében. Hatalmas kondérban főztek, hasonlóban, mint a magyar honvédségnél. Nálunk honfitársak szakácskodtak, akik szépen kikerekedtek az évek során. Mi libasorban bandukoltunk a kosztért, egyik ablaknál a levest mérték, a másiknál a kását. Leültünk a lócára és eszegettünk a hosszú asztalnál.

Az utolsó fél évre OK-s lettem, a lágerben söpörtem, takarítottam, sikáltam a fapadlót a gumipartfissal. A szombatot és a vasárnapot nem érzékeljük, egyformán teltek a napok. Este meséltünk egymásnak, beszélgettünk az otthoni dolgokról, találgattuk, mit ehettek a családban. A nők keservesen viselték a sorsukat. Én független voltam, mégis nekikeseredtem egyszer... Apám szava visszhangzott a fülemben: „Gyere haza, fiam, várunk!” A honvágy nem csitult, otthoni képekkel a fejünkben aludtunk el. Ritkán rendeztek kultúrműsort, mérsékelt sikerrel. Az Igaz Szó időnként megjelent, de sohasem azt írták bele, hogy mikor megyünk haza. Az istenfélő székelyek könnyebben viselték a nehézségeket, mert bíztak a Mindenhatóban. Mi igyekeztünk egészségesek maradni, mert tudtuk, hogy a beteg ember elveszett. Vártuk, mégis váratlanul jött a hír: az anyaországbeliek készülhetnek. Alig akartuk elhinni, de Hanyecz Pista barátom, aki szabóként sokat sürgölődött tiszték körül, visszaigazolta.

Nagy sóhajtások közepette felsorakoztunk az udvaron. Én a Pista barátom által külön erre az alkalomra varrt „pokrócöltönyben” feszítettem. Az oroszok kisebb hányada „átalakult” kísérővé, ők külön vagonokban utaztak. Kész csoda, hogy elérkezett a várva-várt pillanat! – verdestük egymás hátát. Kijevben kiszálltunk. Muszájból félmeztelenre vetköztünk és feltartottuk a kezünket a magasba. Gondoltuk, orvosi vizsgálat következik. Két ember kilépett a sorból. A szerencsétleneknél kelé nyomokat találtak a hónuk alatt. Hiába bizonygatták, hogy nem voltak SS-katonák, még négy év várt rájuk, mivel a németek általában nyolc évet töltöttek le. Drámát látunk, amint tehetetlenül szemléltük két sovány társunk zokogását.

Ismeretlen tájakon utazva, 1948. augusztus 16-án értünk a magyar határhoz. Gulyásleves és egy doboz Pénzügyőr cigaretta lett a jutalmunk. Debrecenben orvosi vizsgálat és húsz forint vigaszdíj átadása következett. Emlékszem, négy darab ötforintos csörgött a zsebemben. Gyorsan vettem

belőle két cukros málét, az egyiket megettem, a másikat zsebre raktam. Gondoltam, ha már ettem, iszom is, a kocsmába betérve felhajtottam egy kisfröccsöt. Az ital azonnal átjárta az egész testemet, majdnem leestem a lábamról.

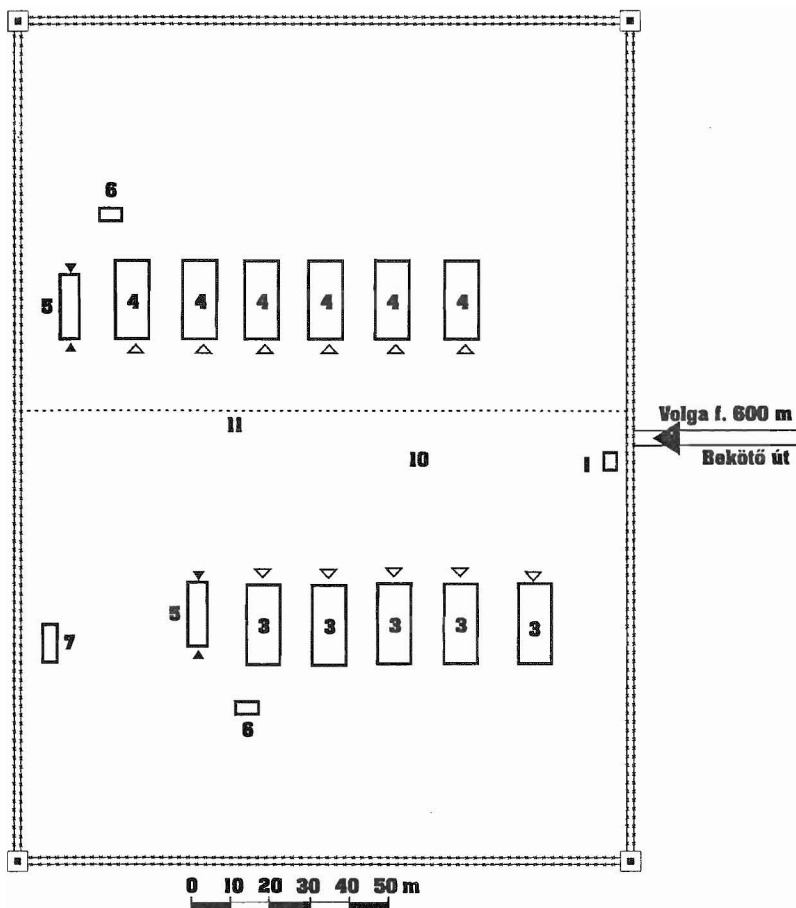
Pista barátommal ilyen-olyan vonatokon elvergődtünk Gyomáig. Itthon furcsának tűnt a világ. Ötvenöt kilót nyomtam, sovány voltam és gyengének éreztem magam. Nem fogadott gazdagság, de a tehenünk tejet adott, abból túró készült. Bármennyit ehettem volna, mégis óvatosan kóstoltgattam. Tavaszra 90 kilósra híztam, a cipőmet is alig bírtam bekötni. Gubucz Vince rosszabbul járt, mert bepakolt harminc gombócot és belehalt. Megrepedt a gyomra. Nemsokára még 80 forint kárpótlást küldött nekem az állam, aztán negyven évre elfelejtkeztek rólam.

Máig alig beszélgettünk a hadifogságról, legfeljebb a négy fal között, azt is csak ritkán. Akadt, aki a szemembe vágta: miért mentem oda? Buta ember, hát nem önszántamból! A behívóparanccsal nem lehetett viccelni. Akkoriban pecsétetes papiros sem kellett hozzá, hogy valakiből földönfutó legyen. A dunántúli svábot a kapuja elől rángatták közénk az oroszok. Temesvárig fapapucsban kísért minket. Egész úton siratta a szőlőjét és a családját, aztán közveszélyessé vált és kivitték az elmekórházba.

Az ember ritkán válogathatja meg a sorsát.

Valuska Géza, Endrőd 1939

A sztálingrádi 12-es léger visszaemlékezés alapján
rekonstruált helyszínrajzi vázlata

JELMAGYARÁZAT

1. **Őrhelység (kapu)**
épített fa épület
2. **Parancsnokság, konyha, étkeзде**
részben talajszint alatti, földdel fedett, fa épület
3. **Magyar hadifogolybunker**
részben talajszint alatti, földdel fedett, fa szerkezetű épület
4. **Német hadifogolybunker**
részben talajszint alatti, földdel fedett, fa szerkezetű épület
5. **Fertőtlenítő, fürdő**
részben talajszint alatti, földdel fedett, fa szerkezetű épület
6. **Latrina**
fa oszlopokon álló, féltetős, szín jellegű épület, úrgödörrel
7. **Hulladékártaloló**
szemetesgödör, fedetlen létesítmény
8. **Kétsoros drótkerítés**
a belső oldalán szögesdrótgöngyöleggel, közepén
elgereztyezett sávval
9. **Őrtorony**
fa építmény, reflektorokkal
10. **Gyülekezőhely, sorakozótér**
burkolat nélküli, kitaposott terület
11. **Drótkerítés**
összeférhetetlenség miatt megépített kerítés, később a
„csereberék” helye

VARJÚ ISTVÁN

Emberek a vasszánkón

A Dunántúl felé tartottak, de még Tiszaföldváron állomásoztak a sorozott katonák, civilek, leventék. Szeptember végétől október hatig vonultunk a Tiszáig, de ott is csak azért táboroztunk le, mert elfogyott az élelem. Szujó Antal barátom alkalmi járművekkel Endrődre indult, hogy pótolja az útravalót. Zsáknyi elemőzsiával tért vissza, pedig az oroszok éppen azon a napon vonultak be a falunkba. Tiszaföldváron nem pihentünk sokáig, mert a nyomunkba ért a frontvonal. Kecskemét felé kanyarodtunk, ahol az oroszok és a németek szinte már egymásba értek. A harci események szétzilálták egységeink szervezettségét, ezért előjáróink azt javasolták: menjen, ki merre lát. Kis csapatunk Lajosmizsét választotta, ahol Endrődről elszármazott ismerősöknél töltöttük az éjszakát. Másnap Gyuricza Béla bácsival, Katona Laci bácsival, Szabó tanítóval, Timafalvi Pistával és Paróczai tanítóval felkérletőztünk egy löszerszállító teherautóra, amelynek ponyvája alatt megbújva jutottunk fel Budapestre. A fővárosban ólálkodva összefutottam Knapcsek Imre barátommal, aki meghívott Pilisszántóra, ahová látogatóba készült nagynénjéhez. Ott hallottuk Horthy Miklós kormányzó bejelentését, hogy Magyarország kilép a háborúból. Azt hittük, vége a harcnak, de tévedtünk, mert Szálasi rögvest statáriumot hirdetett. Visszavertünk Pestre, hogy jelentkezünk az egységeinknél. Paróczai tanítót, Seszták Károlyt, Timafalvi Pistát és engem a sárbogárdi laktanyába irányítottak. Ott megkaptuk a katonai felszerelést. A frontvonal viszonylag messze esett, a gyomrunk sohasem kopogott az ürességtől. A civil szakmámnak megfelelően fodrázskodtam, néha meglátogattuk a környező falvakat borocskázás céljából.

Egyik vasárnap gyorsparancs érkezett, hogy szálljuk meg a Duna vonalát, mert az oroszok előrenyomultak. Az előszállási pinceraktárból felfegyverkeztünk, majd egyetlen éjszaka alatt átgyalogoltunk Dunaföldvárra, ahol a Halászsárda melletti Horváth-szállóban helyezkedtünk el. Mivel addig csak leventekiképzésben részesültünk, a sportpályán lögyakorlatoztunk. A tüzerek mellettünk már nem gyakorlatoztak, hanem hevesen lötték a solti orosz állásokat. Ágyúcsöveiket vizes zsákokkal hűtötték a folyamatos tüzelés miatt.

Timafalvival éppen éjszakai őrséget adtunk a kendergyár és a sziget vonalában, amikor – hajnali kettőkor – felrobbantották a dunaföldvári hidat. A következő napokon erősödött az orosz nyomás, ezért kivonultunk Kisapostag felé. Alighogy beástuk magunkat, lendületes támadás indult ellenünk. A becsapódó akna megsemmisítette az élmezési kocsit ebédessel, lovastul. Az orosz tüzéség tevékenységét gyalogosok áradata követte, elfoglalták állásainkat. Előbújtunk fedezékeinkből és átadtuk fegyvereinket, majd utasításukra felsorakoztunk.

1944. december 6-án a tatár elvette a borbélytáskámat. A parancsnok azt ígérte, hogy amint elérjük a következő települést, ki-ki saját otthonába távozhat. Elhittük, mert az oroszok sajátos módszerei közé tartozott, hogy először tényleg szabadon engedték a foglyot. Igen ám, de a legközelebbi faluban megint rabul ejtették szegény bakát! Amikorra a katona a lakosság körében elmesélte szabadulása történetét, újra hálót szöttek köréje.

A dunaföldvári szövőgyár udvarán találtuk magunkat, amelyet korábban zsidók gyűjtőjeként használtak. Golyószórós, kutyás örök vették körbe a telepet. Éjjel a cérnaspulnis ládákon feküdtünk, amelyeket előzőleg nem mentesítettek a tetűk alól. A bevagonírozás nem váratott sokáig magára. A 18 tonnás tehervagonban egyszerre százan fértek el. Szegeden felszállítottak hozzánk egy románt, úgyhogy a mi kocsink 101 utassal folytatta útját Temesvárig. A tumultust alig viselhettük el. Mégis elfértünk feleakkora helyen, amikor az orosz feljött zabrálni és végighasított rajtunk a nadrágszíjjal.

A Temesvárra érkező endrődi hadifoglyok névsorára így emlékszem: Giricz Mátyás, Kiszely László, Gellai Gergely, Timafalvi István, Katona László, Kurilla Ákos, Knap Vince, Gyuricza Sándor, Fülöp László, Tímár Béla, Fekécs István, Cserenyecz István, Szmola Imre (utóbbi Hunyárol). A gyűjtőlágerben először savanyúlevest ettünk. Vagy természetnél fogva, vagy romlottsága miatt lehetett olyan savanyú, de mintha megerjedt ecetet kanalaztunk volna. Mindenesetre befaltuk, mert a vagonban már kopogott a szemünk. Siralmas és rettenetes körülmények között tengődtünk Temesváron. Vagy harmincezer sovány, beteg, tetves ember zsúfolódott össze a táborban. Aki ránk nézett, elkeseredett. A fabarakk fakkjában öten aludtunk, négyen hosszában, egy a lábaknál. Az éhség és a tetű megkínozta a népet, a délutánok féregirtással teltek. Fizikai módszerrel, körömmel öltük az élősködőket. Az egészségügyi ellátást kezdetlegesenek sem nevezhettük, ezért kiütött a tífusz. Naponta többször fordult a trógli a meszesgödör és a

barakkok között, pedig a deszkaplatóra sok sovány test felfért. Hogy a hurcolászást megelőzzék, a kerek alaprajzú barakkban már este összegyűjtötték azokat, akikről látták, hogy nem érik meg a reggelt. Befelé sirtunk, amikor láttuk, ha valaki visszamászott a kerek barakkból. Vérző fülű ismerősmtől kérdeztem: mi bajod? Elmesélte, hogy az előző éjszakát kint töltötte a végelgyöngülőben, amikor arra ébredt: pocok rágja a fülét.

A latrina is szedte áldozatait. A pesti beszédkárosok fapapucsban érkeztek, ami nagyon csúszott a latrina szennyes gerendapadlóján. Az óvatlan egyensúlyát veszítette és belepottyant a latyakba. A németek közül is így jártak páran, mert az amúgy délceg harcosok, ha rájuk tört a nyomor, hamar legyöngültek és elesettekké váltak. A reggeli sorakozónál a hiányzókat először az elhalálozottak között keresték, de ha ott sem találták, megcsákyázták a latrinát, ahonnan még előbukkanhatott valaki.

Az első hat hetet krónikus vízhiány jellemezte, nem adtak inni, de nem is mosakodhattunk. Kútásáshoz fogtunk, de a hevenyészett kút mélye alig szívárgott. A csajkák (madzagon és dróton) állandóan a gödör fenekén jártak. Ha esett az eső, a kátránypapírtetőről gyűjtöttük a vizet, télen havat olvasztottunk. A hó nem lehetett tiszta, mert a legyöngültek a latrináig sem értek el, szanaszét ürítettek.

Mindezek hatására minden alkalmat megragadtunk volna, hogy szabadulhassunk. Az elsők között jelentkeztem, amikor a plakáton az I. Magyar Önkéntes Hadosztály toborzóját hirdették. Az 5600 önkéntest magyar tiszti kar vezette. Háromszögletű, festett lemezdarab lett a jelünk, a területünket dróttal választották el a tábor más részeitől. Ettől kezdve úgy hívtuk amazokat, hogy a dróton túliak. Körülményeink valamelyest javultak, konyhai tüzelőért kijárhattunk az erdőbe, a vizet locsolókocsival hordtuk a káposztagyártól. Tizenketten húztuk a fogatot.

A matyóföldi Vám Pali bácsi a kulacsba rejtve megmentette a borotváját. Ő borotválta a hadifoglyokat, de mivel nem tanulta a szakmát, akadozva haladt. Besegítettem neki. A kuncsaftok leültek és beszappanozták magukat, aztán végighaladtam a soron. Pali bácsi kitépett köpenyzsebben gyűjtötte a fizetséget. Egy borotválás kanál cukrot vagy szál cigarettát ért. Egyetlen borotvánknak hamar elkopott az éle, pedig vigyázva fentem a terméskövön. Én nem dohányoztam, a cigarettán kenyeret szereztem. Szent György napján megjelent a hirdetés: a hadosztályt északkeleti városokba helyezik. A szöveg szerint rendfenntartó szerepet szántak nekünk Debrecenben. A láger előtti hereföldön felsorakoztunk, aztán századonként,

énekszóval és zenekari kísérettel a vasútállomásra vonultunk. Ahogy meneteltünk, a helybéli lakosok figyelmeztettek, hogy korai az öröm, mert gyanús jeleket tapasztaltak. A rakodórámpákon megint alakzatokba rendeződtünk, mialatt golyósórós és géppuskás oroszok gyűltek körénk. Szigethy Zoltán hadosztályparancsnok a kőtalapzatról azt kiáltotta felénk:

– Katonák! Ki kell mennünk Oroszthonba, mert a háború során sok kárt okoztunk a Szovjetunióknak! Ezt most mind jóvá kell tenni. Így kívánják a győzők!

A hadosztályparancsnok három, legfeljebb hat hónapról beszélt. Az első döbbenet után azon morfondíroztunk, hogy az nem is olyan sok, Karácsonyra itthon lehetünk. A beszéd elhangzása után rögvest bevagonírozunk, rá három napra a Kárpátokon túl, a mindig szeles Foksányban találjuk magunkat.

Április végétől május közepéig megfigyelés alatt tartottak. Orvosi vizsgálat, fertőtlenítés, ahogy az lenni szokott. Megkezdték az emberek teljes szőrtelenítését, amihez szakembereket kerestek. Az oroszok vedrekkel hozták a borotvákat. Minden borbély tíz beretvát kapott, amiket nézegetve hamar rájöttünk, hogy a foglyoktól kobozták el. Napokig dolgoztunk, mire végeztünk. Egyik este csak kilenc borotvát szolgáltatam vissza, mert a tizedik véletlenül becsúszott a bakancsom talpbélése alá. Követelte az orosz, de sikerült magam kimagyarázni, pedig sűrűn elhangzott a joppojematty.

Május 8-án az örök éktelen lövöldözésbe kezdtek. Kilőtték a villanyégőket, sorozatokat engedtek a barakkokba, lerészegedtek, randalíroztak. Vojna konca, vojna konca, vége a háborúnak! – kiáltották. Reménykedni kezdtünk, hogy számunkra is másként megy le a nap.

Száraz kenyéren és vízen tengődve értünk a behavazott szarotvi vasútállomásra – egyik nap kenyér, másik nap víz. Mindjárt a fogadáskor közölték velünk az oroszok, hogy mik a kötelességeink és a jogaink. Kötelesség a kiadott munkát maradéktalanul elvégezni, amiért napi háromszori étkezés, 1 kanál cukor, 67 deka kenyér és 1 szál cigaretta jár – a jogokat nem részletezték.

A munka nem váratott soká magára, ugyanis a Moszkva–Szaratov közötti gázvezeték építésére tömegnyi hadifoglyot telepítettek az oroszok. A mintegy 800 km hosszú távolságon 100 km-enként kompresszorépítményeket létesítettek a tervek szerint. Minden kompresszornál félezer lágerlákó ténykedett. A diesel üzemű gépeket az USA-ból hozták (akkor még nagy volt a barátság) hajón és vasúton. A helyszínen román hadifoglyok

bontották ki a bedeszkHzzott, faszesszel feltöltött masinákat. (A faszeszt a tengeri szállításnál esetlegesen fellépő belső korrózió ellen alkalmazták.) A románok majdnem megvakultak, mert megkóstolták az italt.

A 2 méter és 20 centi mély, fent 1,20-as, lent 0,80-as árkot úgy ástuk, hogy 250-en balról jobbra, 250-en jobbról balra haladtunk, s a végén összehaladtunk. A talaj 2 méterig fagyott le, ezért mélyítettük az alá. Ebbe került a 32 cm átmérőjű acélcső, bizonyos hosszúságú darabokban csőrátétekkel összeforrasztva és bitumennel átitatott zsákdarabokkal betekerve. A földmunkát kézi erő végezte, de a csöveket géppel emelték a helyükre. Egy munkásnak, pontosabban hadifogolynak 6 és fél köbméter földet kellett kitermelni naponta. Bácsalmási származású, akkor még nagy erejű társunk egy műszak alatt nyolc köbmétert termelt ki, mire felemelték a normát erre a szintre. Lett az később tizenhárom is, pedig az erőnk egyre csak fogyott. Aki nem bírta teljesíteni, örváltás után kint maradt éjszakai műszakon.

A kompresszorok építését ténylegesen egy Bártfai nevű magyar vasútépítő mérnök irányította, a nacsalnyik csak végrehajtatta az utasításait. Jánosik Vince zsaluzóácsként tevékenykedett a keze alatt. A mínusz negyven fok miatt forró vízzel betonoztak, a friss betont lótrágyával takarták. Karvastagságú töcsavarokat helyeztek el a betonban, amelyek a gépeket rögzítették. A nehéz munka ellenére csak öt kiló kását főztek meg ebédre a csapátnak. A zömének csupán meleg víz jutott. Tudtuk, hogy valahol odaönt biztosítják az élelmet, de mire az alapanyag a konyhára került, kézenkőzön elfogyott. Éheztünk és fáztunk, ugyanis az elején a fűtést is kispórolták. A finn típusú épületek nem védtek a hideg ellen, hiába töltöttek fűrészport a falszerkezet két sor deszkája közé. Az ügyes németek hiába építettek kis téglatűzhelyeket bent, a fát a kapunál elkobozták. Így aztán a zubbony reggelre deres lett rajtunk a testünkből áramló pára miatt. Lerongyolódott egészségű, beesett szemű, borostás hadifoglyok ténferegtek a táborban.

A parancsnok borotválást rendelt el, ekkor vettem hasznát a Foksányban elrejtett szerszámnak. A borbélyokat és a borotvatulajdonosokat kiléptették a sorból. Hárman jöhettünk számításba: Krizsovenszki Béla Putnokról, Pittmann szakaszvezető Budapestről (aki ugyan a hentesmesterséget tanulta ki, de rendelkezett borotvával), és jómagam. Másnap már ki sem mentünk munkára. Olyan szerencse is ért, hogy Bélával felváltva kijártam borotválni a táborparancsnokot, aki krumpliveremszerű földbunkerben lakott a családjával a lágerral szemben. A felesége megsajnálta a borbélyokat, mert lyukasközepű paplant ajánlott fel a számunkra, amit szíves-örömmel

elfogadtunk. A paplant kettévágtuk és bevarrtuk a magyar zubbony belsejébe, épp a hátunk közepére. Úgy jártunk-keltünk, mint a púposok, de legalább nem fáztunk. Negyvenhat februárjáig nem osztottak téli ruhát, a munkát pedig csak mínusz ötven fok alatt szüneteltették.

Aztán vége szakadt a borbélykodásnak, mert a külső munkások fele legyöngült, s az OK-sokat és a disztrófiásokat friss erőkre cserélték. A pék, a szakács, a borbély fűrészgép mellé került. Három műszakban gyártottuk a zsaludeszkat az építkezéshez. Az átlagos kosztot ettük, nem sündöröghettünk a konyha körül. Kínunkban még az izzót is leloptuk a póznáról, ami a civilek között hiánycikknek, ezért nagy értéknek számított. Másztam a karóra, miközben Márton komám a fenekemnek támasztott T-alakú fával segített felfele. Sikerült az akció, a lámpácskát kenyérré cseréltük. A melém kirendelt, veresképű finn őr rájött a turpisságra, rendesen leszidott, aztán szokásához híven szundikált tovább a kályha mellett. Kátránypapírt is szereztünk a polgári lakosoknak, s ha szükség törvényt bontott, kiszedtük a frissen gittelt ablaküveget a keretből.

A fűrésztelep után lakatosműhelybe vetett a sorsom. A környékbeli kolhozok traktorosai öszre, téltre rendszerint hibát jelentettek, hiszen javítási időben is ugyanannyi bért kaptak, mint máskor. Húzták az időt, minél tovább lehessenek fedél alatt. A traktorjavító műhelyben egy orosz munkás mellé két-három hadifogoly segédet rendeltek. A mesterek naphosszat tökmagoztak, mi pedig figyeltük, jön-e a nacsalnyik ellenőrizni. Ha felbukkant, szerszám a kézbe, lazítottuk a csavarokat, égett a munka a kezünk alatt. Kérdezte az ellenőr: hogy haladunk? Megy, megyeget – feleltük. Távozása után visszatelepedtünk a vascső mellé. Vascső alatt egyszerű elven működő fűtőberendezést kell érteni. Három-négy méter hosszú, arasznyi vastag vascsövet lefektettünk a padlóra, utána beledugtuk a disznóperzselőhöz hasonlatos gázfűvókát. A cső végig betüzesedett, jó meleget adott. A gázlelőhely kellős közepén nem számított ez jelentős energialopásnak.

Negyvenhat tele tartogatott még meglepetéseket. A vezetéképítési munka haladt, bár az időjárás keményre fordult. Harckocsi húzta vasszánkón közlekedtünk, mert a teherautó mozdulni sem bírt. Álló helyzetben száz ember fért a vasszánkóra. Egymásba kapaszkodva, fejünket összedugva védekeztünk a hideg, kavargó szél ellen. Kint alig ismertük fel a terepet, az egészet betakarta a hatalmas hó. A fagyos földet nem fogta se ásó, se csákány. Hiába lapátoltuk a havat az árokból, azonnal visszahordta a viharos szél. A cudar idő a vezetést nem hatotta meg, máskor a vasútállomáson la-

pátoltuk értelmetlenül a havat. A sínekről hánytuk a több méter magas átfúvást, amely inkább nőtt, mint fogyott. Ha a fejünk fölé emeltük a szerszámot, kicsavarta a kezünkből a szél. Este hiába vártunk a harckocsira, nem jött értünk, nekivágtunk hát gyalogszerrel. A névre szóló, naponta leadandó szerszám szinte a hátunkra fagyott. Aki lemaradt vagy leragadt a hóban és felszólításra sem állt fel, az ör leötte.

A kegyetlen hideg után a poloska keserítette meg az életünket a barakkokban. Arra kényszerültünk, hogy a priccset elhagyva, magunkat vizes ruhadarabokkal körbevéve a padlón aludjunk. Akkor a fondorlatos állat a mennyezetről pottyant rá a kiszemelt áldozatra. Az oroszok is látták kínunkat, ezért az épület minden zegzugát bekenték gázolajjal. A kellemetlen szagú alapanyag elől nyáron a szabad ég alá menekültünk, télen kénytelen-kelletlen elviseltük a bűzt. A tetűt forrólevegős módszerrel kiirtottuk a ruházatból, de a poloska megbújt az épület deszkázata között. E két bogár négy évig kísérte a hadifoglyokat. A tetű mint emberhez hű fereg Dunaújvárostól – szaratovi kerülővel – Máramarosszigetig kitarott.

Őreink eleinte haragosak és kegyetlenek voltak velünk. A közeli garnizonba (garnizon: örök szálláshelye), ahová a tisztet jártunk borotválni, hátunknak szegezett fegyverrel kísért az ör. Magam láttam, amikor a celtáger (kihelyezett légerrész) őrszemélyzete golyót eresztett az elgereblyezett földsávra lépő hadifogolyba, pedig cigarettával csalták oda. Az elcsigázott, munkából jövet csapattól lemaradót sem kímélték a kegyetlenek. Ha az ösztökélés nem járt sikerrel, elsült a fegyver. Ma úgy gondolom, hogy az áldozat és a végrehajtó sem hibáztatható a történetekért. Az a bűnös, aki miatt idáig jutottak.

Esetenként kesergő nótákat énekeltünk, egymás vigasztalása sem hatott. Társunk magyarnóta dallamára verset írt, olykor sírtunk is. Hazánk messze, a szökés reménytelen... Nem sokkal odakerülésünk után két német átbújt a vízvezeték-építés miatt áramtalanított kerítés alatt. Sajnálatos módon éppen sorstársunk árulta be a szökevényeket. Az őrség lovakkal, kutyákkal indult utánuk, a kis előny hamar elfogyott. Az erdő szélén puskatussal verték szét a lázadók fejét. Kikísérték a táborlakókat megtekinteni, mondván, hogy így jár, aki szökést kísérel meg.

Frikk Pál, az aggregátorkezelő gyakran szerzett krumplit. Alig figyelt munkahelyén addig okoskodott, hogy felfeszítette a közeli krumpliraktár reteszt, majd ügyesen visszahelyezte a zárat. Végül lebukott, leváltották, a Holló névre hallgatató kezelőt rakták a helyére. Holló sem tétlenkedett, ki-

használta a lazább körülményeket. Miután beindította az áramfejlesztőt, hátul kisurrant, s meg sem állt a vasútállomásig. A vagonokban bujkálva 100 km-re jutott, ami a nehézségeket tekintve szép teljesítmény. Vesztét az okozta, hogy az oroszoknál kitüntették vagy jutalomban részesítették, aki felfedezte és jelentette, netalán elfogta a szökött hadifoglyot. Holló megszuza erős veréssel.

Frikk Pali újra a géphez került. Mit tesz Isten? Ő is megszökött, viszontagságos úton Moszkváig vergődött el. Zilincov légertisztet küldték érte, aki ritka intelligens ember hírében állott, nem lépett fel erőszakkal. Arról már nem ő tehetett, hogy hamarosan Pali is távozott az élők sorából. Negyvenhétben még előfordult szökés, egy mezőberényi sváb távozott illegálisan, aki sikerrel járt. Levelet írt itthonról.

Valamelyest javult a hangulat, mikor az otthoniakkal levelet válthatunk. A nyílt levelezőlapokon csak általánosságokat említhettünk, mert hát működött a cenzúra. A többség kezdte elfogadni az elfogadhatatlant. A civilek sem éltek könnyebben nálunk, de legalább saját hazájukban szenvedtek. Az orosz fejadag 67 deka kenyeret tett ki, de ez is csak azoknak dukált, ahol a családfő dolgozott. Az átlagos orosz családban 5–6 gyerek várta otthon a mindennapi betevőt. A kintiek között végzett mezőgazdasági munka alkalmával láttuk: a háziak a kemence tetején alszanak, a kecske vagy a borjú a sarokban kikötve. Mi a padlóra vetett szalmán feküdve bámultuk a csillagos eget a lyukas tetőn át.

Elfogyott az amerikai élelmiszersegély, amit szabadok és rabok egyaránt megéreztek. Csalánlevesre fanyalodtunk, amelyhez az OK-sok gyűjtötték az alapanyagot. Megízleltük a céklarépat, amit a jánoshalmi szakács, Petrovszky Jani bácsi tréfásan csak „sztalingrádnak” nevezett. Vacsora gyanánt négy-öt szelet „sztalingrádot” engedtünk le a torkunkon.

Az apró termetű lágerparancsnok nagydarab, Maruszja névre hallgató felesége énekes-táncos jelenetet mutatott be a széljárta ebédlő színpadán, miközben beesett a rozoga ácsolat deszkái közé. Kacagtunk, de csodák csodájára a hölgy nem sértődött meg. Nem úgy a férj! No, ő sem azért, mert kineveltük asszonyát. Ő szónoklatot tartott, amelyben elmondta, hogy aki helytáll a munka frontján, azt a Szovjetunió dicső vezetése hamarosan hazaengedi, aki pedig nem, vessen magára. Az oldottabb hangulatban megjegyeztem, hogy Petrov elvtárs, én ezt nem hiszem! Mert nincs olyan ember, aki két lóva közül a jobbikat adja el, a rosszabbikat pedig megtartja magának. Erre Petrov elvtárs felcsattant, lefasisztázott, leköpködött, pisztolyt

rántva fenyegetett. Teljesen kikelt magából, erős indulat uralkodott el rajta. Egy pillanatra azt hittem, nem úszom meg szárazon. Dehogy azt küldik haza, aki húzza az ígát! Esetleg az OK-sokat, akik már alig bírták felemelni a kezüket. Akiknek a doktornő hiába húzogatta a bőrt a fenekükön, az odata-padt a csonthoz. Közülük tényleg szerveződött hazafelé tartó transzport.

Mikor láthatjuk újra az otthonot? Állandóan a hazatérés esélyét latolgattuk. A betegek, a disztrófiások reménykedhettek, az egészségesek robotolhattak tovább. Az én gondolataim sem jártak máshol... Ősszel, a hidegben végzett kolhoz munkán, krumpliszedéskor duzzanat keletkezett a homlokomon. Nem csoda, hiszen a kis magyar ködvágó sapka alig védett a metsző szél ellen. Német ismerősöm, aki orvos volt, azt ajánlotta, hogy jelentkezem vizsgálatra. Hiába adtak gyógyszert, kenőcsöt, nem múlt a fájdalom. Lógattam a fejem egész nap, hogy kitűnjék, milyen beteg vagyok. Kérdezte is a nacsalnyik, hogy mi esett belém? Meglepődtem érdeklődésén, hiszen rendesen lapátnyéllel a kezében közlekedett, amivel olykor-olykor a hátunkra sújtott, ha szerintem ellustultunk. Beteg vagyok, fáj a fejem, válszoltam. Nem firtatta, ő is a lazarettba küldött.

A Moszkvából érkezett orvosnő főorvosi vizsgálatot (komissziót) tartott, jelentkeztem hozzá. Megnyomkodta a homlokom, hátráltam, hátráltam, kérdi, fáj? Nagyon – feleltem. Intézkedett, hogy a szarotovi kórházba vigyenek. Még aznap átadtam jobb ruhadarabjaimat Gellai Gergely bajtársamnak. Egyszerű kórházi kezelésben részesültem: villanyégőt tartottak a homlokom elé, ami melegítette a „daganatot”. Gyógykezelés után visszafeküdtem a felső priccsemre. Alul a súlyos betegek és a frissen csonkoltak sőhajtoztak. A végtagjaikat általában fagyási sérülések miatt veszítették el az emberek. Előfordult, hogy valaki szándékosan belepisilt a bakancsába, hátha hamarabb hazajut. Más a fűrészgéppel vágatta le az ujjait.

A folyosón sétálva arra lettem figyelmes, hogy a kórházparancsnok az állomással beszél telefonon. A sztancia szó ütötte meg a fülem, amiből a hazavágyó hadifogoly akár a vonatraszállásra is gondolhat. A beszélgetés hangfoszlányaiból – vengerszkij, nyemci, rumin, hat darab vagon – könnyen összeraktam a képet. Kiss Sanyi, öreg cimborám hitetlenkedve fogadta a hírt, de én nem hagytam annyiban, kutattam az információkat. Így jöttem rá, hogy miért vizslatják oly tüzetesen az ápoltak testén az SS-tetoválast. Viselőik maradtak...

Hittem is, nem is: a vonat nyugatnak, a Kárpát-medence felé tartott alattam. 1948. május 28-án, reggel 5 órakor léptem Endrődön a szülői házba.

VASZKÓ ANDRÁS

Hannibál útján

1944 őszén megjelentek a plakátok, hogy a leventék háromnapos élelemmel ellátva jelentkezzenek a katonai parancsnokságon. Jómagam is így cselekedtem. Csudabalan laktunk, közelebb esett a türkevei előljáróság, ezért oda mentem. Elindultunk az ismeretlenbe. Nem sejtettük, hová megyünk, mi lesz velünk, hazatérhetünk-e egyáltalán valaha. Heteken keresztül gyalogoltunk, meneteltünk, a magunkkal hozott elemőzsia régen elfogyott. Konyha és élelmiszeres szekér híján csupán a lakosság jóindulatára alapozhattunk. Így érkeztünk Budapestre, ahol egy iskolában szállásoltunk el. Az agyunk helyett a gyomrunk vezérelt, mert ahogy visszaemlékszem, állandó éhség gyötört. Csellengtünk a fővárosban. A kormányzó lemondott, helyette Szálasi Ferenc vette át a hatalmat. Beindult az élet, a leventéket sorozásra hívták. A Károlyi-laktanyába kerültünk, de vizsgálatra, viziterekre átvezényeltek az Üllői úti Mária Teréziába. Megfeleltünk, megkaptuk a végső beosztásunkat. Feltöltöttek velünk egy teljes vonatszerelvényt, Zalaegerszeg felé vettük az irányt. Zala fővárosában kezdetét vette a kiképzésünk. Hárman a karhatalmi zászlóaljhoz távoztunk parancs szerint. Hosszú utazgatás után táboroztunk le Németországban. Neuhammel községben ütöttünk tanyát, ahol a közeli erdőben akkora kiképzőbázist rendeztek be, hogy harminc kilométer hosszon kaszárnya kaszárnyát ért. Karácsonyra el-sajátítottunk minden fogást és tudományt, amit feladatul kiosztottak ránk. Szent estére a csapattestünk utánunk jött.

A tél közepén elvezényelték a hadosztályt, de én a karhatalmi zászlóalj tagjaként amolyan utóvédnek maradtam. A harcokban megsebesültem, ma is viselem a nyomát. Légnyomást kaptam, a fülem sérült, azóta nehezen hallok. Az oroszok annyira nyomultak, hogy a Felső-Sziléziában harcoló magyarok elindultak Dél-Németország felé. Naponta harminc kilométert meneteltünk szinte éhgyomorral, ugyanis alig ettünk. A München környéki kis faluban, Hausenben kötöttünk ki. Folyt a kiképzés, ráadásul vagy négyöt faluban mi adtuk az őrseget. Magam az egyik település őrsparancsnoka lettem, a templomtoronyban teljesítettem szolgálatot. Fentről figyeltük a környéket, s talán mondanom sem kell, hogy inkább az amerikaiakat vár-

tuk, nem az oroszokat. A hadvezetés szorgalmazta, hogy minél távolabb kerüljünk az oroszoktól. A rádióból értesültünk, hogy az amerikaiak kétnapi járásra lehetnek tőlünk. A hadosztály bevonta az őrséget, óvatosan araszoltunk a nyugati hadsereg felé. Kimerülten letáboroztunk egy erdő szélén, ki merre dőlt, ott aludt el. Észre sem vettük, hogy páncélosok a két erdőt elválasztó úton áthajtottak „rajtunk”. Figyelmet sem fordítottak ránk, nyilván látták, hogy elcsigázott fiatalok hevernek a földön. Az egyik intett, hogy haladjunk tovább a parancsnokság felé. Ennek ellenére úgy döntöttünk, hogy nem megyünk sehová. Az ezredparancsnokunk összehívta a társaságot és közölte: ő nem képes gondoskodni rólunk, mindenki mehet, amerre lát. Se élelmezés, se utánpótlás, ez már nem hadsereg.

Két túrkevei cimborámmal nekivágtunk az Alpoknak. Gondoltuk, ha Hannibálnak elefántokkal sikerült, rajtunk sem foghat ki. Elszámítottuk magunkat, mert az első és a legkisebb hegynyúlvány után kilógott a nyelvünk. Megállapítottuk, hogy Hannibál nagy marha volt... A völgyben országút vezetett, azon indultunk el. Alig haladtunk néhány kilométert, amikor csodálatos látvány tárult elénk: gyönyörű kisváros és a Fekete-tó. A hegycsúcsról, ahonnan műút vezetett lefelé, kis ékszernek tűnt fel a vízfolt. A tavacskát nem véletlenül hívták úgy, ahogy, ugyanis hegyek árnyékolták, a vize sötét gyémántcsillogással játszott. Megpróbáltuk hazafelé tartani az irányt, de alig hagytuk el a várost, őrzáratba botlottunk. Szerencsére a mieinkbe, akik azt kapták feladatuk, hogy a csellengőket tereljék. Kétfelé ágazott az út, és mi megmakacsoltuk magunkat, mert juszt sem a melegen ajánlott csapást követtük. A fiatalság daca munkált bennünk – pechünkre a századunkba futottunk. Nem láttunk kiutat, célt magunk előtt, éreztük parancsnokaink magatehetetlenségét.

Az amerikaiak nem törődtek velünk, munka fejében az osztrák fejadagot kaptuk élelem gyanánt. A parasztnoknál és a vasútnál dolgoztunk, utóbbi helyen fizetésért. A szakácsaink az élelmiszerjegyeken beszerzett alapanyagokból főztek, ugyanis elláttuk önmagunkat. A nyár közepén amerikai katonák állítottak be hozzánk. Koncentrációs táborból szabadult zsidó fiatalembert hoztak magukkal, aki csikos ruhában vádaskodni kezdett ellenünk. Az állította rólunk, hogy az SS szolgálatában álltunk. A zászlóaljparancsnokunk engem intett oda tolmácskodni, hiszen tudtak róla, hogy iskolában tanultam az angolt, alapfokon elgagyogtam. Ahogy fordítani kezdem a közvetítő amerikai tiszt szavait, láttam az őrnagyunk arcán, hogy elhalványodik. Azt kérdezte, hogy ki ez az illető, aki alaptalanul vádasko-

dik? Elővettük a zsoldkönyveinket és az egyéb iratainkat, melyek láttán az amerikaiak rájöttek, hogy reguláris magyar csapatok vagyunk. Megbüntették a csikosruhást, ami számunkra azt bizonyította, hogy az amerikai hadseregben fontosabb az igazság, mint az ideológia. Nemsokára teherautókon szállították a századainkat egy osztrák városkába, hol hadifoglyokként bántak velünk. Az ellátást megoldották, napi háromszori étkezést biztosítottak. Pillanatnyilag nem drót mögött sínylődtünk, az amerikai őrség hallgatólagos beleegyezésével ki-be járkáltunk. Nem értettük, de nem panaszkodtunk.

Egyszer híre jött, az amerikai hadsereg ottani egységének parancsnoka, bizonyos Button generális látogatásunkra készül. A tábornok, miután átvette a jelentést, tolmácson keresztül beszédet tartott. Megkérdezte: ha házája hadvezetése úgy dönt, hogy az oroszok ellen fordul, hajlandóak vagyunk-e hozzájuk csatlakozni? Hatalmas hurrával adtuk tudtára, hogy igen. Attól kezdve vagy három-négy héten keresztül amerikai ellátást kaptunk. A tábornok ragaszkodott a rangjelzések felvarrásához, a kitüntetések viseléséhez. Újra elkezdtük a gyakorlatozást, az alaki kiképzést. A fegyvereinket sem vették el, bár löszert nem adtak. Így ment ez egy hónapig, aztán újabb parancs érkezett: minden fegyvert beszoigáltatni, megint foglyoknak tekinthetjük magunkat. Mi történhetett? Az osztrákok nem csináltak titkot belőle, hogy minél előbb szeretnék elérni, ha eltűnnének onnan. Ők úgy fogták fel, hogy százezrek élőködnek rajtuk. Önhatalmúlag szerelvényeket indítottak Magyarország felé, hogy megszabaduljanak a háború utóhatásaitól. Az amerikaiak nem vállaltak felelősséget a tranzakcióért, igaz, ellene sem tettek semmit. Kiszivárogtatták, hogy nem kötelező a vonatozás, csak ajánlott. Azt mondták, hogy akinek otthon bántódása eshet, az ne menjen. Végül maguk az amerikaiak adták át a szerelvényeket a magyar hatóságoknak. Egy napig tartó élelemmel bevagoníroztunk, gondolva, hogy nem olyan nagy a távolság, sima utunk lesz. Tévedtünk. Alig értünk át az Enns folyón, az oroszok leállították a vagonokat. Elvitték a mozdonyt, egy kis vasútállomáson vesztegeltünk étlen-szomjan. A mezőkön betöredezett cukorrépa-maradványokat és krumplit szedtünk, így csillapítottuk az éhségünket. Pokoli hét telt el, mire befutottunk Hegyeshalomra.

Magyar földön üres kézzel vártak, egy karéj kenyér vagy pohár víz sem jutott. Azt ígérték, majd Komáromban. Elcsigázottan zötykölődtünk a Duna partjára, ahol a csajka bablevest úgy kanalztuk, mint aki sosem evett. Az ókomáromi várban kezdetét vette a káderezés. Mindenkit átvizsgáltak

tetől-talpig, külön figyelmet szenteltek annak, hogy van-e rajtunk SS-toválás. Aki a propaganda szerinti szóhasználattal élve „kompromittálódott” csapattestnél szolgált, a helyszínen elfogták, a csendőröket például már a határnál lekapcsolták. A többség azonban, miként jómagam is, szabadon távozhatott. Az akkori szokásnak megfelelően vonatetőn bumliztam haza. A katonai parancsnokságon, mint volt hadifogoly, bejelentkeztem. Hát, én így töltöttem ki a katonaidőt. Sajnos, a második világháborút követő politikai érában, a diktatúrában a hozzám hasonlóak megbélyegzetten éltek. A „nyugatos, reakciós” billogot sütötték ránk, amit nehezen viseltünk. Nem csoda, ha az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után annyiunk útja Nyugatra vezetett. A rövid ideig tartó hadifogság a későbbiekben meghatározta a sorsomat.

VASZKÓ GYÖRGY

Álmaimban itthon jártam

Ma is emlékszem a Kézdivásárhely környéki szépen hangzó falunevekre. Kézdiálmás és Kézdiszentkereszt a Nemere hegység alján, Kézdiszentlélek, ahová gyakorlatozni jártunk, Torja az éleslövészetek helye, a hosszan elnyúló Nyújtód, ahol a sok-sok csuklógyakorlatot végeztük, Bereck – Gábor Áron szülőfaluja, Szentkatolna, Altíz, Feltíz és az Ojtoziszoros. Alföldön nőttem fel, bámultam az égigérő fenyőket, a sebes patakokat, a távolban feltűnő havas hegycsúcsokat. Megtanultam, hogy ami itt közelinek látszik, ami talán pár perc alatt elérhető gyalogosan, az eltarthat akár fél napig is. Még nem sejtettem, hogy az általam csodált vidék kőgöregetes patak völgyeivel, kanyargós útjaival, meredek hegyoldalaival milyen próbára tesz a több száz kilométeres gyaloglások során. Tíz hónapos elméleti és gyakorlati híradós kiképzés után a kézdívásárhelyi laktanyából csapatom kitelepült a Bereck fölé nyúló Magyarós hegyre.

Kint jártunk a vonalban, egy völgyben. Egyik oldala tiszta volt, a másik pedig szakadékos, köves. Belementünk egy mosásba, megláttak bennünket az oroszok. Elkezdtek pötyögtetni. Ide is, oda is. Ennek a fele sem tréfa! Húzódtunk erre, arra, fel a fák közé. Csak löttek. Vissza a mosásba!

Feljebb megsebesült a konyhás. Kiabált, hogy segíts, bajtárs! Nem sokat gondolkodtam, megindultam felfelé. A lábát lötték meg. Felhasítottam a nadrágját, de már csapott is a hátam mögé a lövedék. Azt a kettőt találta el, akikkel azelőtt mentem. A konyhásnak bekötöztem a lábát, aztán lekúsztunk a sebesültekhez. Összecsopotortosultunk. Az egyiknek éppen a sarkához esett az akna, lyuk mutatta a helyét. Nem lépett az egyet sem! Leszakt a lába, csak a nadrág tartotta. Levágta őket a légnyomás a földre, a puskát mind a kettő két kézzel fogta a feje fölött. Elfehéredtek, kiment belőlük a vér. A hátukba is ment szilánk, meg mindenhova. Gondoltam, ha én nem megyek fel... de olyan keservesen kiabált az a másik, hogy nem morfondírozhattam sokat. Az a hülye szolgálatvezető csak úgy bekapartatta a halottakat, gyalogsági ásóval ástuk a sírt. A konyhás lova a völgy másik oldalán kötött ki, nem tudom, hogyan került oda. Lenyergeltük, mert a főzőláda lecsúszott a hasa alá. Feketekávét ittunk, hogy kissé megnyugodjunk.

A többi ló hátraszaladt, csak úgy visszhangzott a nyerítésük. Félt az állat, mint az ember. Felgyalogoltunk az álláshoz, ahol jelentettük a főhadnagynak, hogy ketten odavannak. A tiszt kiszedette az elhantoltakat, akiket a faluban helyeztünk végső nyughelyre. Erdélyiek voltak.

Egy délután azt mondta a székely tizedes, hogy vegyek elő két dobkábelt, megyünk vonalat építeni. Egy dobót a nyakamba akasztottam, a másikat kézben vittem, a puska, tölténytáska, felszerelés rajtam. A földre gombolyítottam, nem a fára építettünk. A patak mellett haladtunk. Német tisztetek álltak ott, beszélgettek. Elmentünk mellettük, nem szóltunk egy szót sem, nem is tudtunk volna. Felértünk a hegyre, a tetején lévő tisztásra. Nem láttunk senkit, vagy ha volt is valaki, nagyon elbújhatott. Másfél kilométert tehettünk meg, mert másfél dobnyi kábel fogyott el. A tizedes visszaindult, én meg kipróbáltam a készüléket, hogy működik-e. Kisvártatva jeleztek rádión, hogy majd lönek aknavetőkkal, irányítsam a lövést. Nem tudtam, kivel beszélek, csak azt, hogy a magyar tűzérési századtól valakivel, tizedessel vagy szakaszvezetővel, uborka, paradicsom fedőnevekkel. Folyamatosan lőttek. Balra néztem, felpuffadt hasú orosz katonákat láttam, akik két napja halhattak meg. Fakerekű géppuskájuk felfordulva feküdt mellettük. Öten-hatan lehettek, nem kúsztam közelebb. A mieink folyamatosan lőttek. Ötven löket erre, hatvan arra, a tűzéréség pizszokul maghányta a ruszkit. Estefelé, de még sötétedés előtt beszélnék hátra, csönd. Megsüketült a készülék. Nem hallottam semmit. Húzom a vezetéket, elszakadt, vagy mi van vele? Húztam vagy tíz métert, ez már elszakadt. Menni kéne, egyedül vagyok itt, csak azt tudom, hogy erre magyarok vannak, amarra meg oroszok, mellettem pedig halottak fekszenek. Na, még az kéne, hogy feljöjjenek a ruszki, biztos agyonlőnek! Felpakoltam, mert már sötétedett, elindultam hátra. Csörgött a puska, nyakamban a készülék, gombolyítók felfelé, egyszer vége. De hol a másik vége? Megtaláltam. Feltekertem vagy ötszáz métert. Már valahol itt kellene lenniük a német tiszteknek, ha nem vonultak vissza! Annyit tudtam németül, hogy magyar vagyok, kamerád. Közeledtem, hallgatóztam, hol lehetnek? A németektől tartottam, mert ha észreveszik, hogy mozog a bokor, idepörkölnék. Oroszok nincsenek, mert azok csendben nem jönnek soha.

Közeledtem, megint hallgatózok.

Itt a partmosás, ebben megyek. ha ott lennének, ha agyon nem lönek, onnan már tudnám, hogy merről érkeztem. Nem jutott eszembe, hogy csak-csak emlékeznek rám. Saccolgattam, hogy milyen messze lehetnek még.

Szólongattam, kamerád, kamerád. Leselkedtem, nem ment gyorsan, a zabszem nem vért volna el. Mindig attól félttem, hogy lönek, hát sötét van most már.

Egyszer hallom, mintha beszélne, csak éppen nem látok semmit. Lépkedek lassan, de közben beszéltem, kamerád. Nézegetek, hát itt vannak ezek ni! Szépen csatlakoztam hozzájuk. Egyet sem szóltak hozzám. Na, most már rendben vagyok, ezek nem ütnek el. Láttam, hogy indulni akarnak, pakolnak. Térképes ember mind, biztos tudják, mit akarnak. Elindultam, úgy jártam köztük, mint mikor a kutya szűkül. Megfogták egymás derékszijját, én is bebújtam közéjük. Vonatoztunk. Nem hajítottak ki. Ha nem fogjuk egymást, valaki lecsúszik, az sose lesz meg többet. Áthaladtunk egy tisztáson, aztán fel a hegyre, hatalmas fák közé. Ha van kormosötét, akkor ez az volt. Tekeregtünk a fák között, mint a kígyó. Ha gödörbe lépett valaki, megrántotta a másikat, de nem szakadt el a lánca. Hol fel, hol le, így hullámozottunk. Egész éjszakán át tartott. Reggelre leértünk a hegyről. Világosodott, elengedtük egymást. Ők is megcsihadtak, megmegálltak. Elindultak jobbra, én meg úgy elmismásoltam a dolgot. Gondolkodtam, merre vegyem az irányt, ácsorogtam egy darabig. Kivilágosodott, lépegettem, patakra letem, ittam. Magyar katonával találkoztam, társultunk, társultak hozzánk. Román házhoz értünk, inkább kunyhónak nevezném, melléképület sem tartozott hozzá. Lopakodtunk, az ajtót nyitva találtuk. A vonal táján minden ház ajtaját tárva találtuk, mert ha ruszki jönnek, biztos betörnek. Lopakodtunk, lehet bent még katona is. Csak beléptünk. Kutatunk. Az asztalfiókban kockacukrot találtunk, a zsákban kukoricalisztet. Kotlóra leltünk. Majd főztünk kukoricakását, vizet a patak-ból mertünk, az ételt megcukroztuk. Szétnéztünk a ház körül. Láttam, hogy valami mozog a cserjében. Lépkedek arra, hát megszólalt egy öreg-asszony, sivikolt, kiabált. Rászóltunk, hogy hallgasson el. Eltűnt, elbújt valahová, onnan ajvékolt.

Egyik este azt az utasítást kaptuk, hogy a távbeszélőszakasszal ki kell menni őrsgébe. A három raj elhelyezkedett. Mindig olyan helyet kerestünk, hogy onnan lelássunk a völgybe. A székely tizedes komámmal tartottam, Fülöp Sámuelnek hívták. Már a laktanyában is sokszor beszélgettünk, barátoktunk. Közös fedezékben szorongtunk. Az ormon cserjék nőttek, de odébb irtó sűrű erdő kezdődött. Sötétedés után kicseréltek vagy tízünket másokra, minket meg leraktak az erdőbe, úgy tíz méterenként. A szuroksötétben tán azt sem tudtuk, hogy merre az előre meg a hátra, megfordulni se

nagyon mertünk. Összecevartam négy-öt kézigránátot. Feküdtünk. Éjféltre benedvededett a kézigránát nyele. Néha-néha aknáztak az oroszok.

Reggel a parancsnok összeszedett bennünket. Messziről kiabálta, hogy jól jártam, mert amelyik fedezékben éppen nem feküdtem, a két székely komámnak, Kis Lajosnak meg Sinka Domokosnak jutott. Rájuk esett az akna. Pontosan bele a fedezékbe! Egyikőjük nem halt meg rögtön. Kimarokoltam a vért a gödörből, és elfoglaltam a régi helyem.

Máskor megint vonalat kellett kiépíteni. Háttal nekünk templom állt a tisztáson, körülötte a fű szépen lekaszálván. Oda húztuk a zsinórt. Tornácos építményre láttunk, csak egy ajtót vágtak rá a torony alatt. Látom, hogy az asztal megterítve a tornácon, magyar tiszték ültek körülötte. Az asztalra tettem a rádiót, bekötöttem. Nem törődtek velem, egyet sem szóltak, én pedig nem tisztelegtem, mert a vonalat építő katonának nem volt kötelessége jelentkezni. Ettek-ittak. Szemben állt egy páncéltörő ágyú, a kőúton túl. A páncéltörőst ismertem, beszélgetni kezdtünk. (Hamar végeztem, nem kellett sietni vissza.) Az úton sapka nélküli katona érkezett, szinte futva. Felállt egy tiszt az asztaltól, odalépett a bakához, kérdezte, hogy hova megy, hova megy?

Lelőtte, pisztollyal lelőtte.

Mérgemben arra gondoltam, ha odacéloznék a fülére, biztosan nem találnék mellé. Szóltam a cimborámnak, húzd a páncéltörő csövét az asztal alá, oszt lőj oda, hát egy se marad belőlük, ha a láng elmegy odáig!

Azt mondta a tiszt, hogy elszökött a katona a csapatától. Be volt már rúgva!

A templom mögött összecevartam vagy négy kézigránátot, de meggondoltam magam.

Hátrasomfordáltam a helyemre. Elkezdtek löni az oroszok, de nem aknavetővel, csak géppuskával és géppisztollyal. Pittyegett a fűben a robbanó lövedék, lökte fel a földet meg a port. Már annyira löttek, hogy elindultunk hátra, fel a másik hegyre. Beindultak az aknavetők. Felértünk a tetőre, onnan már csak lefelé vezetett út. Lehúzódtunk egy köves, sziklás helyre. Oda nem ért el a tűz. Löttek, hogy karnyi vastagságú ágak hulltak ránk. Az akna olyan hangot adott, hogy srrr, srrr. Mindig túllöttek rajtunk, ott pedig nem tartózkodott senki. Háromszázig számoltuk a robbanásokat, sok akna bedöglött. Ami sziklának ütközött és gellert kapott, bőgve haladt felfelé. Kékes csíkot húzott a levegőben. Ezek kilöttek annyit, hogy maguk sem tudták, mennyit. Nem törődtek az oroszok avval, hányan halnak meg, ha

jöttek, csomóra löhettük őket. A németek különösen ritkították az orosz. Kérdeztük az egészségügyi századparancsnoktól, hogy százados úr, miért megyünk mi mindig hátra? Ahányszor támadunk, mindig hátra lesz a vége. (A Hargitán át és a Görgényi-havasok alján vonulva már Szászrégenig Görgényüvegcsűr és Idecspatak környékére hátráltunk.) Azt felelte, tudjátok, ez olyan halogató háború. Minél kevesebb veszteséggel feltartjuk az ellenséget, nem támadunk.

Már vagy három napja egy vadkörtefa alatt pihengettünk, eszegettük a körtét. Azon morfondíroztunk, hogy át kellene állni az oroszokhoz. Nem ér ez már semmit! Fogságba esünk, lesz ott minden. Azt hittük, hogy úgy van, mint nálunk. Mi ezt a világot ismertük, ebbe születünk. Nagyon tervezgettünk. Megtanultuk oroszul, hogy igyi szudá, tovaris. De ahogy besötétedett, eszünkbe jutott, hogy mi lesz, ha eltévedünk az erdőben? A mozgásra tüzel az orosz és a magyar is. Nappal kinéztük magunknak, hogy merre az ellenség, arra indultunk. De éjszaka nem olyan nagy legény az ember, mint világosban! Sötétedés után inunkba szállt a bátorság. Legközelebb megint a tizedessel léptem szolgálatba. Kiültem a fedezék szélére és bámultam az oroszokat távcsővel. Lent, a völgyben helyezkedtek el, ahol az aljban kukorica nőtt, feljebb erdő. Mondom a tizedesnek, itt annyi a ruszki, mint a hangya. Járművek, lövegek, aknavetők, mozgott a kukorica mindenfelé. A parancsnokok lóháton futkorásztak közöttük. Távbeszélőn hátraszóltam a főhadnagynak, hogy nagy a nyüzsgés, támadás várható. Az oroszok mindig reggel támadtak. A parancsnok annyit válaszolt, hogy figyeljünk. Hullottak az aknák, megindultak. A hadnagy kiugrott a fedezékből, de már nyavíkölt is, forgott karikában, mint a disznó, a hasa vérzett. Visszahúzódtam, leselkedtünk, na, ha ide leesik, elalszunk. Hullt az akna nagyon. Az oroszok úgy csinálták, hogy megverették a hegyoldalt, haladtak vele, mint az eső. Tudtuk, ha átértek a fejünk felett, már megúsztuk.

De egyszer csapott egyet. Elcsendesült és elsötétült minden. Nem tudom, mennyi idő telhetett el, kezdtem kapaszkodni, néztem a tizedest, mozog-e? Kaparta a torkom valami, kitágult vagy megszorult. Hullt a föld rólunk. Kérdeztem a tizedest, érzi? Mondott valamit. Épp fedezék partjára esett az akna, csinált egy lyukat, a vezetéket elszakította. Szerencsére a fejünk felett ment el a légnyomás. Kidugtam a fejem egy kicsit, menni kelle-ne. De hova, hátra, előre? Akkor már annyira verették, hogy füst volt az egész völgy. Jobbra égett két román ház, az egyiknél jártam lent azelőtt di-óért, akkor is odalöttek egyet. Jöttek fel az oroszok a hegyoldalban, ordított-

tak, mint a birkák. Géppisztollyal lőtték szét maguk előtt mindent, nem cízáltak azok. Néha összecsuklott egy-egy közülük vagy felbukott. Hátulról magyar géppuskás tüzelt rájuk, kiabáltunk neki, hogy hagyjad, mindegy már ez, hát szétszednek bennünket!

Ahogy kicsit csöndesedett, kinéztünk. Láttuk, hogy innen elmenekülni nem lehet: kidugtam a fehér kapcát. Még oszt le akart löni az orosz! A hátán felhasadt pufajka, az oldalán lőszeres zacskó fityegett. Izzadtan, tiszta részegen ordított. Később jöttünk rá, hogy ezek támadás előtt rendszerint ittak.

Orosz tiszt érkezett, le akarta puffantani emezt. Összevesztek. Oldalról a németek tüzet nyitottak ránk. (Mindig azt csinálták, hogy beásták magukat, háromkerekű motorokkal vagy dzsipekkel közlekedtek, kilöttek egy csomó orosz, aztán elmenekültek a motorokkal.) Kiabált az orosz, hogy feküdjünk le, füttyölt a fejünk felett a golyó. Egy ruszki megsebesült. Mind a két zsebemben tartottam kötözőszert, hasítottam szét, kötöztem be, hátha majd nem bántanak. Meg, ugye, a sebesült az sebesült. Túrte.

A társa zabrálni kezdett. Zsebet kotozott, óráat keresett. Kinyújtotta a kezét, hogy tegyem rá a karórámat. Ahogy felhúzta az ingujjat, legalább öt óra viritott rajta. Parancsnok lehetett, a többieket elzavarta. A földön szanaszét dokumentumok hevertek, kiforgattak mindannyiunkat. Zsoldkönyv, tábori lap, fényképek, levél, pénz kifelé! A tiszt piros százpengősöket őrizgetett magánál, annak nagyon örült. Odaadtunk mindent, csak ne bántson. Nyújtottam a töltőtollamat, elhajította. Féltem, de csak lehajoltam érte, papírra írtam az ironnal. Elvette, nézegette, forgatta, mégis eldobta. Annyira elbódult, hogy ügyet sem vetett az oldalamon lévő tölténytáskára és a szuronyra. Az az igazság, hogy én sem. Szóltunk a tiszteseeknek, hogy a csillagokat szedjék le, mert oficért keresnek. Oficérnek számított mindenki, aki csillagokat hordott a vállán. Nem érdekelte az oroszokat semmi, csak a pénz és az óra. Ahogy a kezük közé kerültünk, megszűnt a normális élet.

Hajtottak bennünket, lehettünk vagy ötszázan. Beértünk egy községbe, ahol orosz kommandó rendezkedett be egy háznál. Elkezdődött a vallatás. Egyenként hivatták be az embereket, tolmácson keresztül kérdeztek ki. Az érdekelte őket leginkább, hogy hányan vagyunk, kik maradtak hátra, közülük hány a tiszt. Azt feleltük, hogy rajtunk kívül nem maradt senki, mi maradtunk meg magnak. Kiültettek egy nagy gyepre, ott várakoztunk három napig. Keveset adtak enni. Harminc-negyven kilométert haladtunk napon-ta. Mikor este megérkeztünk, behajtottak a drótkerítés mögé, ahol körül-

fogtak. Elszökni lehetetlenségnek látszott. Miután felkeltünk, gyalogoltunk a következő drótkerítésig. Aludtunk templomudvarban és könyvtárban, szanaszét dobált könyvek között. Folyt lefelé a lépcsőn az ürülék, a vécét nem ismerték. Nem törődtek velünk, csak arra vigyáztak, hogy el ne szökjünk. Reggel rendszerint evés nélkül hajtottak tovább, némi táplálék a következő drótkerítésnél járt. Petróshordókban főztek. Összeállítottak három hordót, mind alá egyszerre tüzeltek, járt a láng a tetőig. Vagy kavargatták az ételt, vagy sem, hol odaégett, hol nem. Az utolsónak kozmás jutott. A babtól kezdve minden előfordult a kanálban.

A kirgiz nemzetség tagjai töltötték be a hajcsár szerepét. A kirgizek apró emberek, hosszú derékkal és apró szemekkel. Alig lehetek több évesek húsnál, a puska tusa az inukat verte. Félték tőlünk, nem mertek közelebb jönni hozzánk. Ha feléjük léptünk, a levegőbe lóttek. Gondolom, bemagyarázták nekik, hogy emberevők vagyunk. Egyikőjük mégis elélem állt s mutogatta, toljam le a nadrágomat. Elvette a ruhadarabot, s miután meggyőződött róla, hogy tetűmentes, a magáét elélem dobva továbbállt. Övének korca bizony hemzsegett a tetűtől, emiatt napokig alsógatyában gyalogoltam, mígnem a hideg éjszaka felhúzatta velem a rövidszárú orosz nadrágot. Az sem járt jobban, akinek a bakancs-cserénél kisméretű lábbeli jutott, rongyokba tekert lábakkal vágott neki a köves, hegyi utaknak, kezében az „ajándék” bakancscsal. Inni nemigen kaptunk. Patakhoz csak akkor engedtek le, ha végiglátták az oldalát. Mindig zárt rendben haladtunk. Ha valami eltért a szabályostól, nyúltak a puska után.

Legközelebb csűrbe terelték a menetet, amolyan hodályszerű faépületbe. Befészkelődünk a szalma és a széna közé. Láttam, hogy két katona lefűrt vagy két méter mélyre az összetaposott szénába, aztán eltűntek. Másnap reggel megszámlolták a társaságot. Nem jól van, nem pászolt sehogy, összevesztek, leköpték egymást. Kezdték újra. Ha megmozdult valaki, már megkergültek. Igazodjunk, lökdöstek a puskával, ne mozogjunk. Legalább egy órája kínlódtak, tanakodtak. Féltünk, eltelik az idő, aztán majd hajsznak, hogy elérjünk a következő táborig. Kiállítottak újra, a németekkel számlatták az embereket, mégsem stimmelt. Egyszer csak feltűnt egy civil, esernyő lógott a karján. Nem bírta a szerencsétlen másfelé menni! Intettek neki, hogy jöjjön közelebb. Az illető átugrott az árkon, a ruszki azonnal elkapta és belökte közénk. Rítt szegény egész estig. A kísérők máskor is így jártak el, ha hibáztott a létszám. Nevek, névsor híján úgy fogták fel, hogy száz disznó és száz birka az kétszáz. Hosszú sorban kanyarogtunk a völ-

gyekben, mint a vonat. Akik ismertük egymást, együtt tartottunk. Románvásáron megtöltöttük a laktanyát. Később bevagonírozták a foglyokat, vas-tag szénpor ülte meg a vagon alját, a sarokban luk. Százhusz embert zsúfoltak össze egy kocsin. Állva alig fértünk, mégis lehúzódtunk valahogy. Széttettük a lábunkat, egymás ölében ültünk, így ékelődtünk be. Ránk csukták az ajtót, de csak két nap múlva indultunk el. Naponta egyszer ehetünk kenyeret és vizet. A kenyeret úgy adták, hogy kinyitották a vagonajtót és begórták az egészset. Német katonák osztogatták az ennivalót, azokkal dolgoztattak.

Lemezdarabbal addig kotortuk a deszkát, amíg ki nem láttunk. Román vonat állt mellettünk, ebből gondoltuk, hogy még Romániában vagyunk. A vonat körül ácsorgott egy bekötött kezű román katona, mire közénk rakták. Egészségügyi szabadságra indult volna haza. Naponta megkérdezték, hogy van-e halott? Előfordult, hogy igennel feleltünk. Az egyik ülve szűnt meg lélegezni, a másik tán bánatában emésztette el magát. Megszoktuk a sötétséget, vécére menet egymáson tapostunk, lökdösődtünk. A halottat a székek elénekelték, a többiek káromkodtak és veszekedtek. Két hete szorongtunk, nehezen túrtunk. Egy hullánál az őt csak legyintett és ballagott tovább.

Egyszer két napon át éhezünk. Aztán sós halat osztogattak, vagy inkább halas sót. Mintha pokrócdarabot rágszálnánk. Szinte recsegett, ahogy kétfelé szakították. Mégis faltuk, nyaltuk, remélve, hogy vízzel öblíthetjük. Keserűen csalódtunk. Égett a gyomrunk. Harmadnapon kinyitották az ajtót és feltettek két vödör vizet magyar csajkával. Feljött az orosz és vascsővel elcsépelte az „utasokat”. Hirtelen a vagon két végében teremtünk, mint ahogy a kukoricacsövek sorjázna a góréban. Rögtön tágasabbá vált a tér. A legszomjasabb kiugrott közülünk. Letérdelt a vödörhöz. Csajkát vett a kezébe, merített. Itta, itta, mikor már nem bírta, emelte a ruszki a vascsövet. A szomjas odaült a vagon oldalához és eldől. Később mindenki ihatott annyit, amennyi belefért. Hordták a vizet, én is magamba öntöttem három csajkával. Ahogy a hasamhoz nyúltam, olyan hideget éreztem, mint a jég. Mindnyájan kikészültünk.

Megállt a vonat, kilestünk. Azon is összevesztek, hogy hol vagyunk, vagy hogy hová visznek. Biztosan haláltáborba, mormogták egyesek. De akkor miért etetnek, ha bármikor agyonlőhetnének? Fél napig ácsorogtunk, azután elindultunk. Ha kattogott a sín, fáztunk, ha várakoztunk, melegünk lett, összefűltünk. Levetkőztünk, a ruhát szorítottuk a hónunk alatt, el ne keveredjen. Izzadtunk, szénpor ragadt a testünkre.

Huszonhét nap után megérkeztünk valahová, még nem sejtettük, hogy az Ural folyó partján lévő Orszk város lett utunk végcélja. Kint mozgolódtak, ajtók nyikorogtak, kiabáltak. Emlékszem, eső esett és nagyszemű hó. Kihirdették, hogy aki úgy érzi, három kilométert nem bír gyalogolni, ne szálljon le, majd teherautóval viszik el. A legtöbben azt gondoltuk, hogy még elég erős a testünk, bár amint megcsapott a hideg levegő, ingott a fejünk erre-arra. Összekapaszkodtunk hárman és nekivágtunk az ismeretlennek. A társak legyöngültek, a legkisebb árokban megbicsaklott a lábuk. Besötétedett, mire bevánszorogtunk a lágerbe. Korpaleves-félét adtak az éhes gyomornak. Búzaárpát tehettek bele, mert úgy megfőtt, mint a mártás. A sőt és a paprikát nem ismerték. A kenyeret szálkásnak éreztük a fűrészporsó miatt. Nem is csináltunk tőle semmit, csak legfeljebb annyit, mint az ujjam.

Behajtottak a bunkerba. Lépcsőkön lépegettünk lefelé, jobbra-balra ajtó. Egyik oldalon a románok helyezkedtek el, a másik oldalon mi. Sohasem egyeztünk. Tizenöt-húsz méter hosszú lehetett a helyiség, kétoldalt emeletes priccsekkel egyvégtében. Faragott és fűrészelt fából készültek az ágyak. A padlót földből tömörítették, a tetőt deszkából csinálták, arra rakták a földet. Úgy nézett ki, nem régen építették. Lábbal kifelé fordultunk, a felsők felmászta. A priccsek szalma nélkül, tíz centi deszka, tíz centi semmi. Később féltéglát loptunk a fejünk alá, egészet nem mertünk. Köpennyel takaróztunk, a csizmát sem vetettük le, mert nem fűtöttek, csak világítottak. Hetente fürödtünk, bár a fürdőépület nemsokára leégett. Utána majdnem megevett a tetű. Kivarasodott a lapockám, a nyakam. Szárazon fertőtlenítettek, fogyott az élődsi, de sokára.

A lágert három méter magas kerítés vette körül, rajta három göngyöleg drót. Az őrbódékat kivilágították, hogy el ne szökjünk. Az őr kiabált, ha megközelítettük. Egyenes hátú kis lovak sétáltak a bódék között, a szél hajkászta a szórt a hasuk alatt. Ez az aprószerű magyar ló elpusztult volna ott, hamarabb, mint az ember. Brrr, hó! – vezette az őr a jószágot. Odafagy, ha felül a szánkóra, pedig hosszú bundát és csizmát hordott. Gyeplő nélkül sem szaladtak el a négy lábuk.

Harminc-negyven kilókat nyomtunk, a bőrünk a csontunkhoz tapadt, beszőrösödtünk. Amíg megfigyeltek, nem dolgozhattunk. A szisztrá elcsípte a seggünktől a bőrt, akinek elnyúlt, az első osztályú munkás lehetett. Irány a kőbánya! Felemeltük és visszajettük a bontóvasat, olyannyira legyöngültünk. Amúgy sem értettünk a köfjítéshez. A románokat lestük, hogyan fognak hozzá. Nehezen boldogultunk a kalapáccsal, a csákánnyal, az

ékekkel. Raktuk a követ a taligába, toltuk a kötőrőbe. Hullt az anyag a rostáról a csillékbe vagy a vasszánkóra, amit lánctalpas traktor elhúzott.

Teherautón zötykölődtünk a bányába, esett a hó, vacogtunk. Ledugtuk a fejünket a platóra, összehúzódtunk. Ide-oda dobált a teherautó, közben a szél csipkódott. Mire kiértünk, a hó belepte, amit azelőtt kibontottunk. Saroglyával hordtuk a havat, elsöpörtük a veres port, megkerestük a repedést és ékeltünk. Délben hiába vártuk a lánctalpast a kőért. Az ör toporzékolt mérgében a vashordó körül. Kályha gyanánt petróshordóknak lyukasztották ki az oldalait, koksszal tüzeltek. Megérkezett a normás, húzta a hóban a nagybundát. Nem nagyon nézegette, csak úgy oroszosan fogta fel. Azt mondja, indulás, sorakozó, davaj, menni kell. Akkora hó esett, hogy a koci el sem indult értünk. Gyalogszerrel tettünk meg kilenc kilométert. Megfagyott az arcom, hóval dörzsöltem, kicsit pirosodott. Mínusz negyven fok lehetett. A lágerben levest és gyűszűnyi kását dobtak elénk. Konzervdobozból készítettünk csajkát, amit festékesdobozhoz hasonlíthatnék leginkább. Kilónyi anyag lehetett benne azelőtt, drótból csináltunk hozzá fület, a derekunkra kötöttük, ott lógott egész nap. Kanál nem tartozott hozzá, a doboz kifényesedett belül, mert kitöröltük az ujjunkkal, nyaltuk az ízéért. Máskor gödröket ástunk oszlopoknak, valamilyen gyár épülhetett, velünk nem közölték, milyen. Vasút vezetett hozzá, lecsövezett csatornák, tartályok, félig kész épületek között ténykedtünk. Német nők rakták a kéményeket, hallottuk a beszédüket. Úgy beöltöztek, hogy nem sejtettük, ki asszony, ki férfi.

Téglagyárban két napot töltöttem. Nem éreztem magam rosszul, mert a kemencéből meleg sugárzott, a téglá langyosította a kezemet. Utána ácsot kerestek. Jelentkeztem, hiszen láttam már darab fát a kerítésen, lécet is szögelttem rá. Románok közé tettem, velük alig válthattam szót. Tetőépítéshez osztottak be, nagy, gömbölyű fákat emeltünk vagy nyolcan. Felraktuk a fát a helyére, odapróbáltuk, a román megkarcolta szöggel, aztán levettük. Keresztágú fűrészszel dolgoztunk, ceruza és colostok nem tartozott a felszereléshez, ruszki módra ment minden.

Vasárnap pihenhattunk. Karácsony előtt találgattuk, hogy ugyan, mit adnak enni szent estére? Mákos csíkot, dupla adag kenyeret, netalán kalácsot? A székelyeknél karácsonykor a kalács a szokás, ők arra vágytak. Elcsorgott a nyálunk, ahogy álmodoztunk. No, nem kaptunk semmit. Eszünkbe jutott, hogy az oroszok nem akkor ünneplik Krisztus megszületését, mint mi. Máskülönben mindig az evésről beszéltünk, hadifogságban ez a

legfőbb téma. Álomban itthon jártam minden éjszaka, ettem. Amint felébredtem, a gyomrom majdnem kiszakadt. Terveztünk, mihez fogunk, ha kiszabadulunk. Mindegy, fél kézzel vagy fél lábbal, csak el innen! Egy lyuk is megtenné rendes ház helyett, csak ne a láger legyen. Itt nincs más esély, mint az éhenhalás vagy a megfagyás. Igaz, a halál egyremegy, bár azért ragaszkodtunk az élethez. Az ember megél, ha elkaparhat egy kis búzát, akkor mi értelme a tehetetlen elmúlásnak? Sűrűn pillantgattunk az orvosi barakk melletti faépület felé, ugyanis abban tárolták a halottakat. A bőr felszáradt a gerincükhöz, a combjuk vékonyabb volt, mint a lábuk szára. Nem éreztünk bűzt, minden megfagyott. Egyik reggel tizenöt társammal kijelöltek különmunkára, nem mondták előre, mire. Elhagytuk a lágert, kilométereket gyalogoltunk. Bontóvassal ástuk a pár lépés széles árkot a meglévő gödör mellé. Piszkálgattuk délig, akkor teherkocsi érkezett, hányták lefelé róla a halottakat. Úgy megfagytak a testek, hogy csattogtak földet érve. Meszet öntöttek rájuk, mi pedig port dobáltunk hóval vegyesen. A bunkerunk lakói valahogy tartották magukat, ellenben a gyengélkedőről gyakran fordult a járat.

A ruházatunk magyar nadrágból és zubbonyból állt, hozzá pufajka, rá köpeny. Kőbányához filcből préselt csizma járt. Nem ázott át, mert nem engedett az idő, nem olvadt. A bunker alja sem sarasodott, pedig olykor a padlóra vizeltünk. Hiába korholtuk egymást, hogy ne hujyozz oda, ne hujyozz oda, nem akaródzott a hidegre kimenni. Félrefordultunk a priccsen és leeresztettük a deszka között.

A konyha némiképp kiemelkedett a földből, mert épületben helyezték el. Beléptünk a keskeny sikátorba, amelynek mindkét végét ajtó zárta, az oldalsó lukakon adták ki az ételmet. Háromszögletű lemezdarabra rányomatták, hogy ötös kompánia, ezzel járulhattunk a szakácsok színe elé. Belül széles kondérok álltak, amelyeket körbefalaztak. A szakács magasan állt és lefelé kavargatta az ételt. A kondér feletti csapból engedték a vizet. A nagy botra kötött vedret belenyomták a levesbe és átöntötték a fadézsába. A dézsát az ablakhoz húzták, onnan porcióztak. Só egy hétig járt, egy hétig nem. Reggelenként fél deci csáját ihattunk. Ha fürdőben lévő vízből oltottuk a szomjunkat, feldagadt a lábunk, alig fért a csizmában.

Vasárnap reggel két magyar szakaszvezető érkezett, még tisztelgetek is, amin igen elcsodálkoztunk. Újságot hoztak, olvastak belőle, mi újdonság a fronton, hogy áll a front, mik a németek és az oroszok kilátásai, a háború esélyei. Azt olvasták, amit akartak, nem láttuk. Aki tud, nem fagyott meg,

nem beteg, annak lehet jelentkezni az új magyar hadseregbe, a németek ellen. Barna színű csomagolópapíron írtunk alá vagy negyvenen. Azt ígérték, két hét múlva jelentkeznek értünk, lehet, hogy indulunk is. Azután minekünk már nemigen érte a lábunk a földet. Ott jártunk, ahol az angyalok, a felhők között. Alig beszélgettünk. A frontra visznek, ahol megmaradhattunk. Ott van fű, falevél, szilvát is ehetünk, meg vadkörte, nem is mindenkinek lőnek agyon, itt pedig biztosan elpusztulunk. Ráadásul a messzeségben múlnak ki, ezt éreztük a legnagyobb fájdalomnak. El sem hittük, amikor egy hét múlva jöttek értünk, megvoltunk mind a negyvenen. Reggel sorakozó, leszedték rólunk a ruhát, adtak román nadrágot, lett zubbony, német köpeny. Az állomás három kilométerre lehetett. Felmásztunk a vagonokba, végre elindultunk. Még akkor sem hittük el, hogy jövünk haza, mikor már mozgott a vonat. A vagon berendezése rajkályhából, vödörből és néhány szétesett priccsből állt. Öt centis jég borította a vagon oldalát, a sarkok kekre kifagytak. Szereztünk baltát, vágtunk fel deszkát. A mozdony előtti raktárból darát vételeztünk, megfőztük a kályhán. Feltettük a vedret a kályhára, de kitémasztottuk mindkettőt, mert a vonat rángatott. Valamennyire elázott, de megettük.

Sokszor napokig állt a vonat, de azért haladtunk. Mindig ragasztottak hozzánk vagonokat, olyankor kerestünk ismerősöket, magyarokat. Jöttek Cseljabinzból, mindenholnan. Haladt a szerelvény a nyílt pályán. Merő hó volt az egész táj, se fa, se tanya. Lassított a mozdony, majd megállt. Kinyitottuk az ajtót, bámultunk előre. Nézzük, hát nyulat látott az ör, azt lötte el. Huszonnégy napig utaztunk, de mikor a határhoz értünk, én kinyúltam, nem bírtam ülni se. Valahogy mégis átmásztam a keskenyvágányú vonatra, abba szalmát is tettek. A magyarok megtudták, hogy megérkeztek a hadifoglyok. Kerestek mindenkit. Szikla Jóskát Kovásznáról nem látták? Nem. Ki emez, ki amaz után érdeklődött. Rosszul nézhettünk ki, hetek óta nem borotválkoztunk. Egy asszony kék kannában tejet hozott, fedőt is adott hozzám, hogy majd önt. Megrohanták, felborult asszonyostul, kannástul, mindenestül. Senki sem ivott tejet, elfolyt mind. Egy férfi kosárban almát kínált, de amint látta, hogy a másiknak nekirohantak, elhajította az egészet, el ne tapossák. Szétszóródott a gyümölcs, aki kapta, marta. Aki hamarabb odaért, az maradt alul, a többi mind rajta.

Debrecenbe értünk. Aki nem bírt menni, lovas kocsi vitte a kórház felé. Megfogtam a kocsi oldalát, az egyik lábamat sikerült feltenni, a másik lera-gadt a földhöz. Alámnyúlt a szakaszvezető és bebillentett. Fejem alul, lá-

bam felül. Tornácos épülethez értünk, hat lépcső vezetett fel, felmáztunk négykézláb, ki hogy, ültünk a fal tövében, mint a kutyák. Hosszúkabátos ember kérdezte, honnan jövünk, a hóna alól fél kenyér lógott. A válaszra sírni kezdett és ideadta a kenyeret. Tudakolta, hogy hívnak, azt ígérte, ír ha-za a hozzátartozóknak. Betartotta a szavát, bár magam megelőztem a küldeményt. Papírdoboz darabjára firkantotta édesanyámnak, hogy a kedves fia Debrecenben van. Egy nő haluskacsíkkal kedveskedett, letette közénk. Na, mindenki bele! Nyomtuk befelé. Feltakarítottuk aztán mind egy szemig a túrót, mint a cigányok. Bepakoltak a kórházba, megtöltöttük a folyosót, az összes szobát. Valamennyire felépültem, civilek hordták be a levest, az élelmet, kérdezettek. Mindenki keresett valakit.

A gyomai állomásról gyalog indultam Endrődre, út közben többször leültem. Eszti nővéremék a Selyem utcán laktak, hozzájuk kopogtattam be, mert éreztem, hogy a tanyáig nem bírok kimenni. Az utcában a kerítésnek támaszkodva közelítettem meg a házat. Kérdezték, van-e tetűm, mondom van. Levetkőztem, még a földre sem tették le a ruhát, rögtön bele a főzőüst-be. Sült szalonnát kaptam enni, ettem, amíg a torkomig meg nem tettem.

Azóta még a szomszéd faluba sem indulok el úgy, hogy legalább egy darab kenyeret ne vigyek magammal. Mert két dolog fontos a világon: az egészség és a kenyér. Megtanította ezt velem az urali tél.

Vaszkó György honvéd, Kézdivásárhely 1944

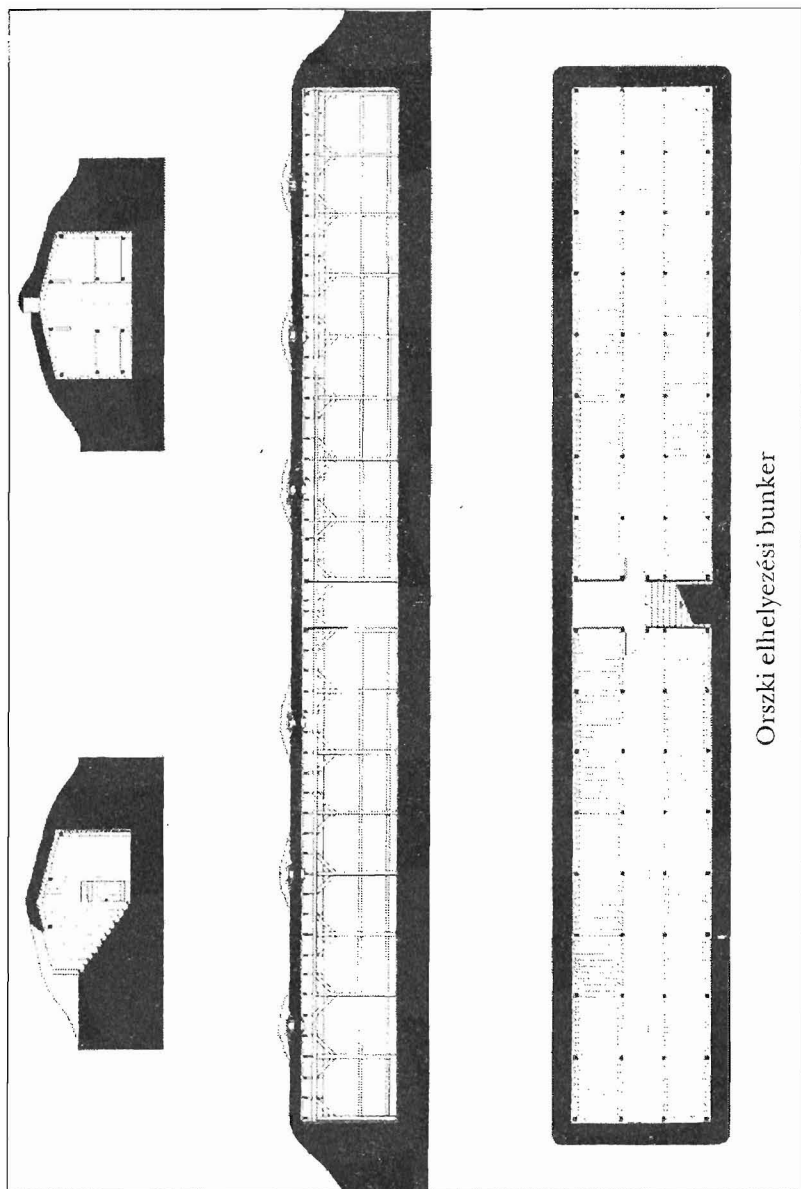
Égigérő fenyők a Nemere hegységben

JELMAGYARÁZAT

1. **Órbódé (kapu)**
fülke jellegű fa épület
2. **Gyülekezőtér**
letaposott terület
3. **Magyar–román közös bunker**
terepszint alatti fa szerkezetű épület földdel takarva
4. **Disztrófiások és OK.-sok elhelyezése**
terepszint alatti fa szerkezetű épület földdel takarva
5. **Valószínűsíthető bunker helye**
felépítése: mint 3. és 4. jelű
6. **Egészségügyi épület**
fa szerkezetű, barakk jellegű, fűtött épület
7. **Fogda, büntetőhelyiség**
fa szerkezetű épület, fűtés nélkül
8. **Hullatároló**
fa szerkezetű, barakk jellegű építmény
9. **Konyha, étkeзде**
fa szerkezetű, barakk jellegű, esetenként fűtött épület
10. **Fertőtlenítő, fürdő**
terepszint alatti, fa szerkezetű épület, földdel takarva
11. **Lóistálló**
két férőhelyes deszka épület, őrszemélyzettel
12. **Latrina**
fa oszlopokon álló, féltetős, ürögödörrel
13. **Őrtorony**
fa építmény, reflektorokkal
14. **Kerítés**
tömör 3,0 m magas deszka kerítés, belső oldalon a talajra fektetett háromsoros szögesdrótgöngyöleggel, éjszaka folyamatosan megvilágítva
15. **Temetkezési hely**
0,5 – 1,5 m mély ásott gödör, szakaszos elhantolás (meszes fertőtlenítés) után az új földkitermelés takarja a tetemeket

Megjegyzés: az adatközlő lágerben való tartózkodása alatt a terepet magas hó takarta, így a föld alatti létesítmények csak szelőlőzónyilásaiktól és bejárataiktól vagy lejárataiktól voltak érzékelhetők

Orszki elhelyezési bunker

vitéz VASZKÓ VINCE

Vért köptem és meghajoltam

Negyvenegyben megnősültem, még abban az évben behívtak katonának. Negyvenkettőben leszereltem, de negyvennégy tavaszán visszatapsoltak. Főhadnagynak lettem a tisztilégénye, aztán ahogy a háború mérgesedett, kikerültünk a frontra. A sokadik visszavonulás közben egy beásott bunker előtt haladtuk el. Lementünk. Kinéztünk a lőrésben, hát úgy jöttek az oroszok, mint a fene. Géppuskával löttük őket. Adagoltam neki a hevedert, közben a társam idegesen mondta, hogy bemelegedett a fegyver. Kिलöttük a másik puskát is, de ez nemigen zavarta az oroszokat, ugyanannyian maradtak, mint azelőtt. Helyesebbnek láttuk, ha kereket oldunk. Többször harcba keveredtünk a partizánokkal. Egyszer tizenötön kimentünk. Aki a sor elején haladt, rögtön kilőtték. Mély csatornában kúsztunk, a partizánok hosszában tüzeltek. Valakit eltaláltak mellettem. Valahogy eljutottam a kanyarig, ahol már nem ért az áldás. Úgy kifáradtam, hogy a százados lova vitt be, és az orvos is megvizsgált. Később őrségben álltunk a vasúton, szabályos kört formáltunk vagy hatan-nyolcan. Pontosan közénk esett az akna. Szétugrottunk, nem robbant fel, mert a homokon megdőglött.

Megtapasztaltam, hogy ahány tiszt, annyiféle. Aki rosszkodott, arra vigyáztak, hogy ne érjen haza. A magyar tisztek a Ludovikán tanultak, ahol kiművelték őket, nem úgy, mint a ruszki parancsnokokat. A hadifogságban megkérdeztem egy orosz zászlóst, hogy milyen messze van a másik falu. Nem tudta megmondani, pedig csillagok virítottak a váll-lapján. Kivette a számból a cigarettát és röhögött, mint a fakutya. Vonultunk, teherautó érkezett szemből. Az orosz intett a sofőrnek, hogy álljon meg, ám amaz a füle botját sem mozgatta. Erre ez kilötte a gumikat, mert bizonyítani akarta, hogy ki a legény a gáton. Veszekedtek egy darabig, aztán a gépkocsivezető fogta a kurbliwasat és csatlakozott hozzánk.

Amúgy az oroszok állandóan ittak. A répapálínkától rendszerint úgy berúgtak, hogy ihaj. Egyszer engem is megkínáltak, de majd kiugrott tőle az ádámcsutkám. Kérdezték tőlem, hogy krepki? Mondom krepki, erős. Az oroszok támadás előtt, közben és után is ittak, gondolom, főleg azért, hogy ne legyenek észnél. Hiába, alkoholos állapotban könnyebben nekimegy az

ember a szűz halálnak. A ruszók állva támadtak, közben ordítottak és csak jöttek. Azokat nem lehetett megállítani! A németek sokat lelőttek közülük, de sohasem fogytak el. Amerika megsegítette az oroszot, adott neki konzervet és technikát. Tudták, mit cselekszenek, mert ha a német győz, befellegzett a számukra.

Körülfogtak, bekerítettek bennünket az oroszok. A szerencsésebbje meglógott, a többi maradt. A főhadnagyom elszaladt, eltűnt a cserjében, sohasem láttam többet. Itthon levelet írt a feleségemnek, hogy elfogtak, de nem sebesültem meg. Felmálházva vittem a főhadnagy felszerelését, bakancsot, zubbonyt, élelmet. Nem bírtam szaladni. Bele a ruszkiba! Állj, feküdj! Elvették a puskát, kézigránátot, löszert. Bekísértek a másfél kilométerre lévő gyűjtőhelyre, ahol kihallgattak. Azt kérdezte az ezredes, hogy hány orosz lőttem le? Azt feleltem, hogy nem számoltam, magamat védtem. Hú, joppojematty, kiáltotta. Átvizsgálás után felvetették, hogy aki akar, harcolhat a németek ellen. Páran jelentkeztek, ők talán nagyobb eséllyel kerülhettek haza, mint a maradók. Minket összeszedtek és hajtottak, gyalogoltunk naphosszat. Istállóban aludtunk három napig. Fülöp Pista feküdt mellettem, vacogtunk a hidegtől, gúnya helyett rossz köpennyel takaróztunk. Számomra ismeretlen város állomásán bevagoníroztak, ahol a kommunista, továbbiszolgáló földim megpróbált rábeszélni, hogy maradjak vele, nem lesz rossz sorom. Csak ráztam a fejemet... Éjjel-nappal gyalogoltunk. Berdicsev nevű városba értünk, ahol körülbelül egy hónapig tartózkodtunk. Moszkvát harminc kilométerre közelítettük meg, utána Voronyezs és Penza következett. Penzával közelebből megismerkedhettem, mert harminc hónapig raboskodtam ott. Félig a földbe ásott barakkokban laktunk, amelyek teteje fából készült. A priccseket deszka borította, mivel szalma nem került, feltört tőle a csípőnk. A fejünk alá zubbonyt tettünk. A barakk kemencéjét combvastagságú kőrifával fűtöttük, sohasem szenvedtünk fahiánytól. A kemencét addig raktuk, amíg fért bele, olyan meleget csináltunk, hogy gatyában sétálgattunk.

Eleinte ellepett a tetű, utána hetente fertőtlenítettek. Az épületben pucérra vetköztünk, megvártuk, amíg beszórták a ruháinkat, aztán felvettük. Később a gönceinket sűrűbben cserélték. A lágert 3 méter magas drótkerítéssel kerítették körbe, amit vastagabb huzalokkal erősítettek meg, hogy ki ne nyomjuk. Alul mégis kikapartuk a földet és kiszöktünk krumplit lopni. A burgonyát sapkában hordtuk be és faltuk, mert mindig korgott a gyomrunk.

A lágerből vagy ötvenen kijártunk dolgozni az erdőbe, ahol erdészház-

ban laktunk. Negyvenöt tavaszát mutatta a naptár, a háború végéhez közeledett. Az őrrrel vadbikát lőttünk és farkast, bár az állat gyakran csak nyomait hagyta nekünk. Néha oda-odacsaptunk a fejszével, aprítottuk a fát, melegeedtünk a tűz mellett. Nem éreztük magunkat rosszul, de a tele has elérhetetlen álomnak tűnt. Nyolc deci uborkalevest kaptunk reggelire. Délben is nyolc deci káposztaleves és két evőkanál káposztafőzelék. Ehhez képest a csalánleves különleges csemegének számított, a hozzávalót az erdőben szedtük. A konyhán kiborítottuk a zsákokat, a csalánt apróra vágtuk, máris rotyoghatott az éték. Megtanultam, hogy leves szinte mindenből készíthető, még búzából is. Voronyezsben a halat belestől, pikkelyestől főzték meg, mégis elfogyott. A tányér szürkéllett a létől, a pikkely a fogam közé szorult, de azért kanalaztam.

Penza mellett lankás a terep, jó humuszos a talaj. Fűvet kaszáltunk hetekig. Nagyra nőtt a növényzet, a nyulat megfoghattuk benne. A kaszát terelő nélkül használtuk az embermagasságú fűben, csak a nyél fogta a vasat. Ahogy elcsaptuk a tövét, csak úgy dőltek ránk a szálak. A kolhozban búzát, zabot, kölest csépeleltünk. Az örök mindenhová kísértek. Alakzatban közlekedtünk, négyesével vagy ötösével. Ha a felvigyázó elrikkantotta magát, hogy popety!, akkor ötösével sorakoztunk fel. Ha hallgatott, magunktól négyesével álltunk össze. Civilekkel csak néha-néha találkoztunk, mikor a városon keresztül terelték a menetet. Integettek az orosz nők, hogy így, így. Hatalmas mellük remegett a ruha alatt. Menet közben kilestük, hol futott fel a kerítésre tők. Lekaptuk, mire az ör észrevette volna a lopást, már jóllaktunk. Pedig akkorára nőtt mindegyik tők, mint egy kancsó.

A román komám értett valamicskét magyarul. A városból hordta a vizet lovas kocsira tett, négyszáz literes hordókban. Rábészéltem, vigyen ki a civilek közé. Beguggoltam a hordóba, nem látott senki. Aggodalmaskodott, mi lesz, ha visszafelé jövünk? Meddig bírom levegő nélkül a víz alatt? Megnyugtattam, hogy kemény fából faragtak engem. Kint eladtam a gatyát és az inget magamról, tejet és kenyeret szereztem érte. Visszafelé kicsit elszámítottam magam, mert majdnem megfulladtam, mire az udvarba értünk.

Az orosz százados felvetette, hogy nem akarok-e VK-s lenni? Az ott olyannak számított, mint itthon az önkéntes rendőr. Elvállaltam, felszereltek jó ruhával. Talpig érő, hosszú szőrű bundát adtak és nagy satyakot, rajta ötágú vörös csillaggal. Fegyver nem járt az öltözethez, ellenben havonta harminc rubel igen. A németekre vigyáztam, nehogy megszökjenek. Ezt

három vagy négy hónapig csináltam, akkor leváltottak, mert a foglyok nem értek ki időben a munkára, nem hajtottuk őket eléggé. Hiába, jártányi erejük alig maradt, letaknyosodtak.

A százados megharagudott rám, a kőbányához osztott be. Követ bontottam. Onnan hordták azok a nagykerékű amerikai teherautók az anyagot. A sofőr kacsintott, hogy rakjam meg a kocsit csurig. Abban bízott, ha nem bír kimenni a gödörből, megszűnik az éjszakai műszak. Megpakoltam a platót vizes homokkal. Tapostam, lehetett a súlya vagy nyolcvan mázsa. Kapaszkodott, kapaszkodott, de csak legyűrte a lejtőt.

Belekóstoltam az útépitésbe. Akkora várat csákányoztunk szét, mint a gyulai. A követ egymás köpenyében gurítottuk tovább, legalább százan sorakoztunk fel libasorban. Asztagot raktam, hordtam szénát, a kazal utcahossznyira sikeredett. A ló két rúdon húzta fel a boglyát a végén, fent eloldottuk a kötelet, és szépen lesétált a négy lábú. Apró természetű lovakat tartottak arra, a szőrük olyan hosszúra nőtt, hogy a madár belefészkelhetett volna. Csak áttettem rajtuk a lábam, már nyeregben érezhettem magam. Szénáztunk, ha esett, ha fűtt. Elázhatott, megfagyhatott, bedohosodhatott, azt etették az igavonókkal. Szántottunk hernyótalpas traktorral, nyolcfejes ekét húzott. Orosz ült a bakon, én az ekét kormányoztam a barázdában. Négy vagy öt kilométer hosszú táblát fogtunk fel, hetet fordultunk naponta. Délben leszállt a traktoros. Érdeklődött, hogy ettem-e már aznap valamit? Uborkalevest, válaszoltam, egyetlen magot találtam benne, semmi mást. No, ő még annyit sem. Leállította a gépet és éhgyomorra kivettük a déli pihenőt.

Vasárnap színházat csináltunk, priccsekből raktuk össze a színpadot a barakk végében. Zenekart a másik táborból hoztak teherautóval. A németek citerát készítettek, a harmonikát megőrizték, magyarnótát és vígjátékot adtunk elő. Járt az Igaz Szó nevű magyar újság. Azt olvastunk. A hangoshíradót magas oszlopon helyezték el, zene szólt, de legtöbbször oroszul beszéltek. Nem politizáltunk, ezért keveset vitatkoztunk, mindenki a saját bajával törődött. A fogság elején nem láttam elsápadt embereket, nem bántott különösebben senkit a helyzet. Tudomásul vették, hogy a háború evvel jár. Azt hitték, hogy csak idő kérdése és mehetünk haza, miként az első világháború hadifoglyai. De nem úgy lett! Azzal hitegették a társaságot, hogy csupán jól kell dolgozni és sok levest meg kenyeret enni, s a jutalom nem marad el. Nem mondtak igazat, mert végül hazaérni ugyan hazaértünk, ám a kenyér és a leves elmaradozott. Mert kenyeret mindig csak hús dekát ad-

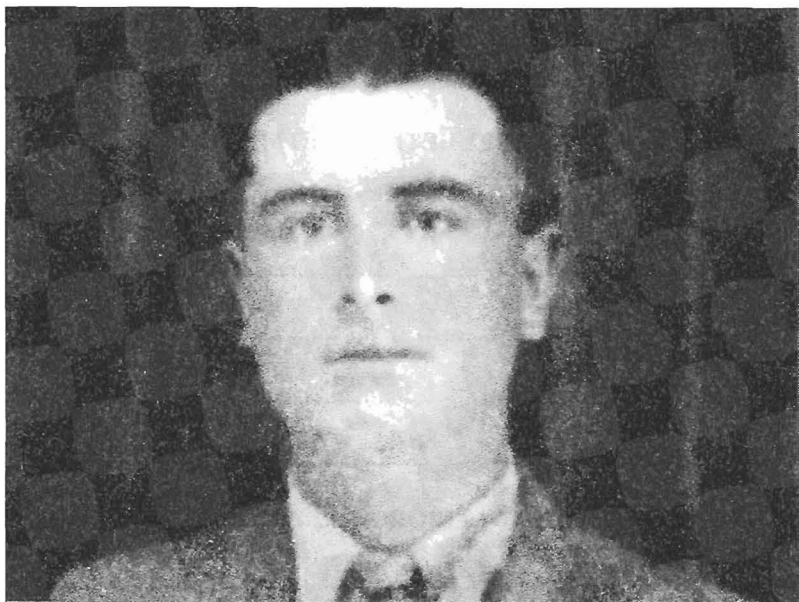
tak, alig nagyobb darabot, mint két doboz gyufa. Rozsból lehetett, de nem örölték meg, csak darálták, mert nagy szemeket találtunk benne. Ahogy felvágták, úgy ragadt, akár a csiríz. A konyhán másik eszközzel tisztították a vágószerszámot, annyira tapadt a massa. A kórházban ugyan fehér kenyér járt, de ott sem több, mint húsz deka. Csáját ihattunk eleget, igaz, cukor nélkül. A cukrot mindenből kihagyták.

A karácsony kimaradt, azt az oroszok nem ünnepelték. Búskomorságba estünk, fenyőfát sem szerezhettünk. Az egyik szent este előtt három napig nem adtak enni, máig nem értem, miért. Fogda nem volt, akit elkaptak valamiért, elvitték büntetőlágerbe. Sokan meghaltak közülünk, egynegyede végleg az orosz földé lett. Betegség, ilyen-olyan nyavalyák pusztították a népet. Legyengültek, akik könnyelműen eladták a kenyeret dohányért. A németek közül többen meghaltak, mert nem bírták a kosztot. Ők azelőtt más étkezéshez szoktak, margarinhoz, lekvárhoz. Mi a fronton is nagy darab szalonnát falatoztunk, akárcsak otthon. Erőstűró, avas szalonna, sonka, ezekben az erő. Én egyszer betegedtem le, ma sem értem, miért. Vért köptem és meghajoltam, nem bírtam kiegyenesedni. Az orvos biztatott, hogy megmaradok. Három hónap alatt gyógyultam fel. A halottakat ruhástól lovas kocsira rakták, majd kivitték őket a kapun egy gödörbe. Koporsót nem láttam, csak a fronton, amikor Ipacs Jóskát fejbe lötték partizánvadászat közben. Közös lövészárokból feküdtem Jóskával, rendületlenül géppuskázott. Azt tanácsoltam neki, hogy tartson szünetet, mert bemérik és kilövik. Nem hallgatott rám, azt felelte, gyorsabb ő, mint amazok. Keresztülment a sisakján a golyó. Magunk készítettünk deszkából koporsót, és egy ház végénél temettük el Ricsimonov, vagy valami hasonló nevű faluban.

Penzából jöttem haza. Mondta az orosz, hogy most már hazamehettek, nálatok is kolhoz lesz, de ha jól tudsz lopni, szegény ember sose lesz. A zsebed mindig a bokádig érjen, de legalább töreket tegyél bele, ha mész haza. A feleségednek akkora bugyogója legyen, hogy harminc kiló búza beleférjen. Reggel szóltak a táborparancsnokságtól, hogy a nagyhatalmak meggyeztek, lehet hazamenni. Aki egészséges, azt nem tartóztatják. Leadtuk a rossz ruhát, adtak jobbat, új németet. Az ör kikísért az állomásra, aki aztán felszállt velünk. Ültünk, feküdtünk, lötyögtünk a vagonban ide-oda. Olajoshordóban főztek, a kása beitta a petró szagát. Az úton orvos vizsgált, akit a táborból ismertem. Lágerkórházban szolgált, de büntetésből kirakták a kőbányába. Vékásként súgtam neki, hogy mikor jön az orosz. Hálálkodott, amiért nem ment tönkre a keze. Ő ajánlotta, hogy a határtól ne ezzel a

vonattal menjek tovább. Biztos, ami biztos, nem bízhattunk senkiben sem. Az orvos hazafelé tartott, a székely feleségéhez. Máramarosszigeten kötötünk ki, ahol négy napig megfigyelésben tartottak. Láttuk, ahogy az oroszok átrakták a nagy kupa zsírokat a saját vagonjaikba.

A magyar határnál kék színű forintokat osztogattak, onnan már civil vonattal utaztunk tovább. Emlékszem, itthon kikelt a búza, ahogy hazai földre léptünk. Vince fiam négyéves volt, akkor láttam először.

Vaszkó Vince 1939

Vitézségi Érdemrend

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	3
BACSA ISTVÁN	5
<i>Akit nem vitt el a deres</i>	
BARÁTH KÁROLYNÉ, SZÜLETETT JOÓ MAGDOLNA	11
<i>A két fogoly</i>	
BÍRÓ BÉLA	19
<i>Fű ott nem nőtt</i>	
DR. CS. SZABÓ ALBERT	23
<i>Az Enns partján</i>	
FEKETE JÓZSEF	44
<i>Málenkij robot</i>	
GÁBOR SÁNDOR	48
<i>A facimbalom</i>	
GELLAI ISTVÁN	56
<i>Mamka, zsenyka doma</i>	
HUNYA ALAJOS, HUNYA TIBOR	63
<i>Ali, Tibi, hol vagytok?!</i>	
<i>Levelek a távolból</i>	70
PELYVA SÁNDOR	82
<i>Tele a has cukorral</i>	
SZAKÁLOS MÁTÉ	101
<i>Olaj, szappan, kecskebendő</i>	
TALÁN MÁTYÁS	110
<i>Aranyóra</i>	
TÍMÁR ILLÉS	116
<i>Dole pusku, ole ruku!</i>	
TÍMÁR MÁTÉ	123
<i>Farkaskaland</i>	
<i>Torda tragédiája</i>	128
VALUSKA GÉZA	131
<i>Gyere haza, fiam, várunk!</i>	
VARJÚ ISTVÁN	140
<i>Emberek a vasszánkón</i>	
VASZKÓ ANDRÁS	149
<i>Hannibál útján</i>	
VASZKÓ GYÖRGY	153
<i>Álmaimban itthon jártam</i>	
VASZKÓ VINCE	171
<i>Vért köptem és meghajoltam</i>	

Gellai József

„...Karácsony előtt találgattuk, hogy ugyan, mit adnak enni szent estére? Mákos csíkot, dupla adag kenyeret, netalán kalácsot? A székelyeknél karácsonykor a kalács a szokás, ők arra vágytak. Elcsorgott a nyálunk, ahogy álmodoztunk. No, nem kaptunk semmit. Eszünkbe jutott, hogy az oroszok nem akkor ünneplik Krisztus megszületését, mint mi. Máskülönben mindig az evésről beszéltünk, hadifogságban ez a legfőbb téma. Álomban itthon jártam minden éjszaka, ettem. Amint felébredtem, a gyomrom majdnem kiszakadt. Terveztünk, mihez fogunk, ha kiszabadulunk. Mindegy, fél kézzel vagy fél lábbal, csak el innen! Egy lyuk is megtenné rendes ház helyett, csak ne a lágér legyen. Itt nincs más esély, mint az éhenhalás vagy a megfagyás. Igaz, a halál egyremegy, bár azért ragaszkodtunk az élethez. Az ember megél, ha elkaparhat egy kis búzát, akkor mi értelme a tehetetlen elmúlásnak? Sűrűn pillantgattunk az orvosi barakk melletti faépület felé, ugyanis abban tárolták a halottakat. A bőr felszáradt a gerincükhöz, a combjuk vékonyabb volt, mint a lábuk szára. Nem éreztünk bűzt, minden megfagyott. Egyik reggel tizenöt társammal kijelöltek különmunkára, nem mondták előre, mire. Elhagytuk a lágert, kilométereket gyalogoltunk. Bontóvassal ástuk a pár lépés széles árkot a meglévő gödör mellé. Pizkálgattuk délig, akkor teherkocsi érkezett, hányták lefelé róla a halottakat. Úgy megfagytak a testek, hogy csattogtak földet érve. Meszet öntöttek rájuk, mi pedig port dobáltunk hóval vegyesen....”